

Pomniki przyrody Cieszyna

Aleksander Dorda

Marek Fiedor

Stanisław Kawecki

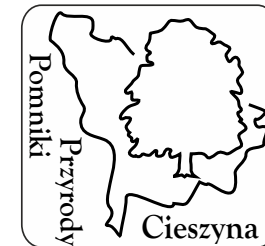
Aleksander Dorda

Marek Fiedor

Stanisław Kawecki

Pomniki przyrody Cieszyna

Natura Teschinensis

Cieszyn 2019

Autorzy tekstu:

Aleksander Dorda, Marek Fiedor, Stanisław Kawecki

Autorzy fotografii wykorzystanych w książce:

Piotr Chachuła [PCh], Aleksander Dorda [AD], Marek Fiedor [MF],
Stanisław Kawecki [SK], Michał Piekarski [MP], Marek Śniegoń [MŚ],
Małgorzata Węgierek [MW]

Projekt okładki: Anna Pluta. Wykorzystano zdjęcia Marka Fiedora

Skład: Anna Pluta

Konsultacja naukowa: dr hab. Jacek Drobnik

Wydawca:

Urząd Miejski w Cieszynie

Wydział Ochrony Środowiska i Rolnictwa

Rynek 1, 43-400 Cieszyn

ochrona@um.cieszyn.pl

ISBN 978-83-89835-82-6

Spis treści:

1. Wstęp	5
2. Dlaczego drzewa?	7
3. Pomniki przyrody – nieco historii	12
4. Sędziwe i okazałe, czyli o pomiarach i wieku drzew	18
5. Pielęgnacja i śmierć pomnika przyrody	24
6. Cieszyńskie pomniki przyrody w ujęciu historycznym i statystycznym	36
7. Charakterystyka cieszyńskich pomników przyrody	44
8. Piśmiennictwo	166

WSTĘP

Miejcie szacunek dla drzewa, które jest jednym wielkim cudem i które dla naszych przodków było rzeczą świętą. Wrogi stosunek do drzewa jest cechą narodu o małej wartości i cechą człowieka nikczemnego.

Alexander von Humboldt

31 października 1918 r. Rada Regencyjna Królestwa Polskiego wydała dekret, na podstawie którego *drzewa sędziwe i okazałe* mogły być obejmowane ochroną jako *zabytki nieruchome*¹. Mimo iż w treści powyższego aktu prawa nie użyto sformułowania „pomnik przyrody”, to w istocie tymże dekretem wprowadzono do systemu prawnego rodzącej się niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej, na tak wczesnym etapie jego powstawania, formalne podstawy obejmowania ochroną tworów przyrody żywej, czyli szczególnie cennych drzew. Współcześnie pomniki przyrody są najliczniejszą i najbardziej rozpowszechnioną formą ochrony przyrody w Polsce. Na koniec 2017 r. na terenie kraju zarejestrowano 36 232 pomniki przyrody, z których 29 347 stanowiły drzewa rosnące pojedynczo, 4 026 to grupy drzew, a 795 – drzewa tworzące aleje. Pozostałe kategorie pomników przyrody, obejmujące twory przyrody żywej i nieożywionej (m.in. krzewy, głązy narzutowe, skałki i ostańce skalne, jaskinie, jary, źródła, wodospady, wywierzyska oraz stanowiska rzadkich lub chronionych roślin i zwierząt) stanowiły niecałe 5,7% tego typu obiektów (*Ochrona środowiska 2018*). Przytoczony powyżej dekret – nie tylko ze względu na znaczenie zarówno dla ochrony zabytków, jak i dla tak zwanego konserwatorskiego nurtu ochrony przyrody – uznaje się za jeden z *najstarszych pomników prawa polskiego* (Habuda i Radecki 2015).

Rada Miejska Cieszyna w dniu 25 października 2018 r. stosowną uchwałą² uznała siedem okazałych drzew rosnących na terenie Cieszyna za pomniki przyrody, a tym samym liczba pomników przyrody na obszarze miasta wzrosła do 47, a objętych tą formą ochrony drzew – do 100. W ten także symboliczny sposób cieszyńscy rajcy upamiętnili zarówno stulecie funkcjonowania prawnych podstaw ochrony najcenniejszych drzew w naszym kraju, jak również setną rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości.

¹ Dekret Rady Regencyjnej z 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dziennik Prawa Państwa Polskiego z 1918 r. Nr 16, poz. 36). Rada Regencyjna Królestwa Polskiego – jako organ władzy zwierzchniej Królestwa Polskiego – została powołana przez niemieckie i austro-węgierskie władze okupacyjne 12 września 1917 r. i objęła urząd 27 października tegoż roku. Rada Regencyjna m.in. powołała pierwszy polski rząd (13 grudnia 1917 r.), wydała dekret o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskim (3 stycznia 1918 r.), 7 października 1918 r. proklamowała niepodległość Polski, a 11 listopada przekazała zwierzchnią władzę wojskową oraz naczelne dowództwo nad wojskiem polskim Józefowi Piłsudskiemu. Szereg opracowanych i wydanych przez Radę Regencyjną aktów prawnych weszło do porządku prawnego II Rzeczypospolitej.

² Uchwała Nr XLIX/524/18 Rady Miejskiej Cieszyna z dnia 25 października 2018 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody na terenie Gminy Cieszyn (Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 31 października 2018 r., poz. 6822).

W niniejszej książce przedstawiono pomniki przyrody występujące w granicach administracyjnych Cieszyna według stanu na dzień 31 grudnia 2018 r., poprzedzając ich charakterystykę omówieniem wybranych etapów ewoluowania pojęcia „pomnik przyrody” oraz prawnych podstaw funkcjonowania tej formy ochrony przyrody w Polsce. Jako że cieszyńskimi pomnikami przyrody są wyłącznie drzewa, w treści książki odniesiono się jedynie do tych tworców przyrody żywej, zwłaszcza we fragmentach mówiących o kulturowych i pozaprzrodniczych przyczynach i źródłach ochrony. W skróconej formie przedstawiono również kwestie związane m.in. z pielęgnacją drzew oraz szacowaniem ich wieku.

Autorzy mają nadzieję, iż publikacja ta pozwoli zainteresowanym Czytelnikom na poznanie Cieszyna – zarówno tego dawnego, jak i współczesnego – od bardziej „zielonej” strony, przyczyniając się jednocześnie do upowszechnienia wiedzy o konieczności ochrony środowiska przyrodniczego nawet w tak skromnym, ograniczonym wręcz do pojedynczych drzew, wymiarze.

Charakterystyczne oznaczenie pomnika przyrody – biały orzeł w koronie i napis na zielonym tle

DLACZEGO DRZEWA?

Dąb Cysters. Ma ponoć 500 lat. W takich miejscach uginają się podę mną kolana. Bo nagle znajdujesz się w relacji do czegoś, co w każdej skali jest większe od ciebie. Wystarczy sobie wyobrazić, że ten dąb stał tutaj, gdy Polska była pod panowaniem Jagiellonów. I nadal tu jest. Drzewa są jednym z najtrwalszych nośników krajobrazu, dają wgląd w to, jak wyglądała przestrzeń przez całe ich trwanie.

Adam Robiński (w wywiadzie z Filipem Springerem)

To nie przypadek, że właśnie drzewa są najliczniejszymi przyrodniczymi tworamiami obejmowanymi ochroną jako pomniki przyrody. Drzewa od zawsze budziły wśród ludzi podziw i szacunek, i to nie tylko z uwagi na materialne pożytki, jakie z tych zdrewniałych roślin czerpiemy (np. drewno jako materiał budowlany czy opał). W wielu kulturach tak pojedynczym drzewom, jak i ich grupom czy też gajom oddawano cześć i otaczano opieką, upatrując w nich bądź to boskie istoty, bądź to siedziby bogów, a symbolika związana z drzewami jest przebogata i niezwykle zróżnicowana.

Z przyrodniczego punktu widzenia drzewa odegrały kluczową rolę w ewolucji życia na Ziemi. Pojawienie się mniej więcej 350-390 mln lat temu pierwszych drzew zwanych *Eospermatopteris*, spowodowało daleko idące zmiany w środowisku lądowym. Drzewa te, przypominające pokrojem współczesne palmy, pochłaniając w procesie fotosyntezy dwutlenek węgla i wydzielając do atmosfery tlen, nie tylko doprowadziły do ochłodzenia klimatu, ale wręcz stworzyły warunki siedliskowe umożliwiające wyjście pierwszych zwierząt kręgowych „z wody” i opanowanie siedlisk lądowych. Tym samym to właśnie drzewa odegrały jakże istotną, a być może wręcz kluczową rolę w rozwoju naszego gatunku.

Szacuje się, że obecnie na Ziemi rośnie ok. 3 040 mld drzew (Crowther i in. 2015), należących do 60 050 gatunków (Beech i in. 2017). Wspomniane ponad trzy biliony drzew wydają się liczbą zawrotną, warto jednak pamiętać, że przy współczesnej liczebności ludzkiej populacji na każdego z nas przypada zaledwie ok. 420 drzew. To raczej niewiele, zwłaszcza, że wycinanych co roku 15 mld drzew nie jest w stanie skutecznie zastąpić wyrastających zaledwie 5 mld nowych (za: Skubała 2017). Każde z tych drzew odgrywa trudną do przecenienia, aczkolwiek jakże często nieświadomianą przez ludzi, rolę w środowisku przyrodniczym, którą można opisać za pomocą terminu „usługi ekosystemowe”. Pod tym pojęciem należy rozumieć bezpośrednie i pośrednie korzyści dostarczane przez całe ekosystemy³ lub wybrane ich elementy, np. drzewa. Powszechnie przyjmuje się podział usług

³ W naukach biologicznych ekosystemem jest dynamiczna zbiorowość wszystkich roślin, zwierząt, grzybów i mikroorganizmów występujących na dającym się wyróżnić obszarze oraz ich środowisko abiotyczne, postrzegane jako funkcjonalna jednostka.

ekosystemowych na cztery główne kategorie – podstawowe (siedliskowe, podtrzymujące), zaopatrujące (dostarczające, produkcyjne), regulacyjne oraz kulturowe. W przypadku drzew do poszczególnych kategorii usług ekosystemowych można zaliczyć następujące pożytki i korzyści (Kronenberg 2012, 2016, Szczepanowska 2014, 2015, Szczepanowska i Sitarski 2015):

- usługi podstawowe – drzewa przede wszystkim kształtują i podtrzymują siedliska dla innych organizmów żywych, uczestniczą w tworzeniu gleby oraz w cyklach biogeochemicznych (obieg azotu, węgla, siarki itd.) oraz hydrologicznym (obieg wody);
- usługi zaopatrujące – drzewa są źródłem materiałów i energii, dostarczają m.in. drewna (w wielu regionach świata wciąż podstawowego materiału budowlanego i opałowego), a ich owoce, liście i kora, w zależności od specyfiki gatunkowej, mogą być źródłem pożywienia, kosmetyków, barwników, medykamentów oraz materiałów budowlanych;
- usługi regulacyjne – w skali globalnej lasy i drzewa wpływają na klimat, oddziałując na obieg wody czy też wychwytyjąc i magazynując węgiel z cząsteczek CO₂ – jednego z gazów cieplarnianych; drzewa (i tereny zielone) regulują mikroklimat w miastach, wpływając na temperaturę i wilgotność powietrza; oddziałują także na jakość powietrza, wody i gleby, usuwając substancje je zanieczyszczające; mogą również stanowić barierę akustyczną dla źródeł hałasu;
- usługi kulturowe – drzewa dostarczają niematerialnych korzyści, będąc źródłem inspiracji kulturowych, intelektualnych, artystycznych i duchowych; wpływają na samopoczucie poprzez współtworzenie warunków do wypoczynku i rekreacji – obecność drzew w otoczeniu ma udowodniony pozytywny wpływ na kondycję zdrowotną i psychiczną człowieka; drzewa mają znaczenie estetyczne – rosnąc na obszarach zabudowanych (np. w miastach) podnoszą ich atrakcyjność w oczach mieszkańców.

Naukowcy pokusili się o wycenę wszystkich usług ekologicznych świadczonych przez cały ziemski drzewostan, których wartość oszacowano na 16,2 bln dolarów rocznie (Constanza i in. 2014). Powyższa liczba dla większości z nas jest wartością zupełnie abstrakcyjną, a dokonanie wyceny usług świadczonych przez pojedyncze nawet drzewo wymaga specjalistycznej wiedzy. Na szczęście źródłem ludzkiej fascynacji drzewami nie jest ich teoretyczna i szacunkowa wartość pieniężna – nasz realny podziw i zachwyt budzą niebotyczne nieraz rozmiary i matuzaleмовy wiek, jaki przedstawiciele wielu gatunków mogą osiągać.

Do najwyższych drzew⁴ żyjących obecnie na Ziemi należą sekwoje wieczniezielone *Sequoia sempervirens*, wśród których „królują” drzewa rosnące Redwood National Park w stanie Kalifornia (USA), z drzewem zwanym Hyperionem na czele. Ten olbrzym

⁴ Informacje o największych i najstarszych drzewach na świecie i w Polsce przytoczono głównie w oparciu o zestawienia dostępne na stronie internetowej Piotra Gacha [MojeDrzewa.pl](https://www.mojedrzewa.pl) – <https://www.mojedrzewa.pl> lub www.drzewa.nk4.netmark.pl (dostęp w dniu 31 marca 2019 r.).

ma ponad 115,5 m wysokości (przy obwodzie pnia wynoszącym ponad 15 m), a niewiele ustępują mu żyjące „po sąsiedzku” sekwoje nazwane Helios oraz Icarus, mierzące odpowiednio ponad 114,5 m oraz ponad 113 m. Daleko im jednak do najwyższego drzewa o zmierzonej wysokości, którym był eukaliptus królewski *Eucalyptus regnans*, rosnący pod koniec XIX wieku w masywie Baw Baw w australijskim stanie Wiktorja – drzewo to liczyło sobie 143 m wysokości! Natomiast w 1914 r. wichura pokonała najwyższe znane drzewo w Polsce, czyli jodłę pospolitą *Abies alba*, rosnącą na północnym stoku Babiej Góry (gmina Zawoja, powiat suski, woj. małopolskie), a która według pomiarów z 1906 r. miała „ledwie” 60 m wysokości. Dziś najwyższym polskim drzewem jest najprawdopodobniej daglezja zielona *Pseudotsuga menziesii* ze stoków Klimczoka (Meszna, gmina Wilkowice, powiat bielski, woj. śląskie), która osiągnęła ponad 57 m.

Za najgrubsze obecnie żyjące drzewo świata uchodzi cypryśnik meksykański *Taxodium mucronatum*, rosnący w Santa Maria del Tule w meksykańskim stanie Oaxaca, którego pień ma ok. 44 m obwodu (czyli ponad 14 m średnicy). Nie dane było dożyć naszych czasów jeszcze bardziej imponującemu pod tym względem kasztanowi jadalnemu *Castanea sativa*, rosnącemu na stokach wulkanu Etna na Sycylii, który według pomiarów przeprowadzonych w 1780 r. miał obwód pnia wynoszący 58 m. Skromnie na tym tle prezentują się polscy rekordziści: dąb szypułkowy *Quercus robur* zwany Dębem Napoleona (gmina Zabór, powiat zielonogórski, woj. lubuskie), który nim spłonął w 2010 r. miał pień

(pojedynczy) o obwodzie 10,75 m. Dziś tytuł najgrubszych z polskich drzew dzierżą pospołu wielopniowa lipa drobnolistna *Tilia cordata* z Cielętnik (gmina Dąbrowa Zielona, powiat częstochowski, woj. śląskie) mierząca 11,0 m obwodu (drzewo mocno zniszczone przez orkan Ksawery w 2017 r.) oraz platan klonolistny *Platanus × hispanica* (zwany Olbrzymem) z miejscowości Chojna (powiat gryfiński, woj. zachodniopomorskie), którego pojedynczy pień mierzy blisko 10,7 m obwodu. Wielkość drzewa można również mierzyć objętością i masą drewna – w tej kategorii liderem jest mamutowiec olbrzymi *Sequoiadendron giganteum* zwany General Sherman,

Mamutowiec olbrzymi w Sequoia National Park w Kalifornii

rosnący w Sequoia National Park w górach Sierra Nevada (Kalifornia, USA). Przy „niezbyt” imponującej wysokości – ok. 84 m, i obwodzie pnia – ok. 26 m, objętość drewna tejże sekwoi oszacowano na 1 487 m³, a masę na ok. 1 385 ton.

Nie sposób nie zadumać się nad długowiecznością drzew (a przynajmniej większości gatunków roślin drzewiastych). Do najstarszych należą tzw. organizmy klonalne, które niegdyś wyrosły z jednego nasiona, a dziś mają postać wielu drzew, jednak połączonych systemem korzeniowym i mających identyczne DNA. Największym tego typu drzewem jest topola osikowa *Populus tremuloides* zwana Pando bądź The Trembling Giant, rosnąca w górach Wasatch w stanie Utah (USA). To drzewo składa się z ok. 47 tys. pojedynczych „drzew” (tzw. ramet), zajmuje powierzchnię 43 ha i rozwija się już od kilkunastu tysięcy, a być może nawet od 80 tys. lat! Za najstarsze pojedyncze (nieklonalne) drzewa uchodzą natomiast sosny długowieczne *Pinus longaeva*, dożywające nawet 5 tys. lat – spośród dziś żyjących przedstawicieli gatunku za najstarszą uchodzi sosna Methuselah (Matuzalem), która w Ancient Bristlecone Pine Forest w kalifornijskich White Mountains rośnie już od ponad 4 850 lat⁵. W Polsce rekordzistą pod względem długowieczności jest cis pospolity *Taxus baccata* z Henrykowa Lubańskiego (gmina Lubań, powiat lubański, woj. dolnośląskie), którego wiek jest szacowany na ponad 1 260 lat. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że słownikowe znaczenie słowa „pomnik” (wywodzącego się od staropolskiej formy „pomnieć”, czyli pamiętać), oznacza coś, co ma dużą wartość historyczną, naukową, estetyczną itp., co jest reprezentatywne dla swojej dziedziny lub epoki, jest symbolem lub świadectwem czegoś. W tym znaczeniu koncepcja „pomników (dawniej: zabytków) przyrody” zdaje się odwoływać przede wszystkim do długowieczności drzew i ich symbolicznej funkcji jako swego rodzaju żywych „nośników pamięci” o dawnych czasach lub wydarzeniach. Stare, a często przy tym wyróżniające się wielkością drzewa, są więc niezwykle, aczkolwiek milczącymi – jak to pięknie ujął S. Szwarz-Bronikowski (2000) – *świadkami naszych dziejów*.

Kiedy uświadomimy sobie ogrom i wiekowość drzew – nawet tych swojskich, rodzimych dla Polski gatunków, których największym przedstawicielom trudno rywalizować ze wspomnianymi powyżej światowymi rekordzistami – łatwiej przyjdzie nam być może zrozumieć, dlaczego dla wielu ludów drzewa były (a często są nadal) „łącznikami” pomiędzy tym, co ziemskie i składa się na sferę *profanum*, a niebem i sferą *sacrum*. Jak żadne inne żywe stworzenia żyjące na Ziemi, drzewa mocno „trzymają się” korzeniami ziemi, ale koroną i wierzchołkiem zdają się sięgać niebios – w wielu kulturach, mitologiach i wierzeniach już od czasów neolitycznych stały się więc wyobrażeniem struktury świata, jako symboliczne Drzewo Życia czy Drzewo Wszechświata (drzewo kosmiczne). Podporą świata, jego osią i centrum był np. nordycki Igdrasil (Yggdrasil), w którym zwykle dostrzeżę

się jesion, a podobną rolę i znaczenie w wierzeniach dawnych ludów germańskich i słowiańskich odgrywał dąb. Na kartach Księgi Rodzaju odnajdujemy judaistyczno-chrześcijańskie Drzewo Życia rosnące pośrodku biblijnego Raju, którego owoce zapewniać mają nieśmiertelność. Z ogrodu w Eden znamy również drzewo wiedzy, czyli poznania dobra i zła, które według tradycji hebrajskiej jest winoroślą, figowcem lub cytronem, natomiast w tradycji europejskiej – zgodnie z ugruntowanymi w sztuce średniowiecza i renesansu przedstawieniami – jabłonią ze swymi „rajskimi jabłkami”. W wierzeniach Persów ważną rolę odgrywa drzewo Haoma, podobnie jak w buddyzmie tybetańskim Ts’ogs-shing, czyli Drzewo Zgromadzenia Bogów, a dla wyznających szamanizm ludów syberyjskich świętym drzewem jest brzoza. W tak zwanym krajobrazie kulturowym znajdujemy przeróżne drzewa, reprezentujące różnorodną symbolikę – oprócz wspomnianych drzew życia, wszechświata i wiedzy, są to drzewa pokoju (gałązka oliwna), wolności, przyjaźni, pamięci (w Cieszynie za takie drzewa można uznać np. dęby szypułkowe posadzone przez cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa I na pamiątkę jego pobytu w Cieszynie w 1906 r. przed gmachem Sądu Rejonowego przy ul. Garncarskiej, a także przed budynkiem Szkoły Podstawowej nr 4 przy pl. Wolności w 1880 r.) czy wreszcie drzewa genealogiczne. Natomiast według W. Kopalnińskiego (2001) drzewo jest symbolem m.in. wzrostu, drabiny do nieba, kolumny niebiańskiej, życia kosmicznego, stworzenia, boskiej gwarancji odnowy, prawa lub ducha boskiego, sprawiedliwości, wielkości, królewskości, piękna, poezji, wiedzy, kary, szubienicy, krzyża, schronienia, azylu, odkupienia, miłości, ofiary, wroźby, stałości, nadziei, szlachetności, pokoju, bogactwa, energii, radości, mądrości, czci, człowieka, życia psychicznego, zdrowia, fallusa, płodności, genealogii rodu, długowieczności, odrodzenia, odmłodzenia, życia i śmierci, zwycięstwa życia nad śmiercią, zmartwychwstania, nieśmiertelności.

Kto ciekaw bardziej szczegółowej wiedzy o kulturowym znaczeniu i roli drzew, może sięgnąć m.in. do następujących książek i opracowań: A. Grzywacz „Drzewa jako obiekty kulturowe” (2011), A. Grzywacz i J. Pietrzak „Drzewa – pomniki przyrody” (2013), S. i O. Kłosisiewiczowie „Przyroda w polskiej tradycji” (2011), A. Michałowski „Drzewa w krajobrazie kulturowym” (1991), S. Szwarz-Bronikowski „Świadkowie naszych dziejów” (2000), M. Ziółkowska „Gawędy o drzewach” (1983), A. Żukowski „Sławne drzewa województwa śląskiego” (2006).

⁵ Wyjaśnienie: pomiar wieku, który przeprowadzono w 1957 r. określony został na 4 789 lat. Od tego czasu do 2019 r. minęły 62 lata, co oznacza że obecnie drzewo przekroczyło wiek 4 850 lat.

POMNIKI PRZYRODY – NIECO HISTORII⁶

To drzewo (...) było świadkiem zmian i przetrwało je. Nie bez pomocy, jak większość starych istot. Niektóre z jego gałęzi podtrzymuje lina. Ale ono wciąż tu jest. To drzewo przypomina o upływie czasu, o tym, co nas boli i o tym, co nas cieszy. Bo możemy się przekonać, że ono wciąż tu stoi, do cholery!

Pete Hamill

(w filmie pt. „Breslin i Hamill: Mistrzowie reportażu”, dok., USA 2018)

Pomniki przyrody są jedną z najstarszych form ochrony przyrody na świecie. Początkowo była to swego rodzaju idea i zwyczajowo przyjęta forma społecznej ochrony pojedynczych, znaczących tworów przyrody żywej i nieożywionej, która dopiero z czasem znalazła odzwierciedlenie w przepisach prawa ochrony przyrody.

Powszechnie przyjmuje się, że termin „pomnik przyrody” zaproponował Alexander von Humboldt⁷, publikując w 1819 r. jeden z tomów swego sprawozdania z podróży po Ameryce Południowej (1799-1804). Pomnikiem przyrody (fr. *monument de la nature*; niem. *Naturdenkmal*; czes. *památné stromy*) Humboldt nazwał najstarsze i największe drzewo należące do gatunku *Albizia saman* (z rodziny *Mimosaceae*) rosnące w Wenezueli, porównując tym samym okazały twór przyrody żywej do „martwego” zabytku sztuki lub architektury. Najprawdopodobniej po raz pierwszy w języku polskim podobny znaczeniowo termin został użyty w anonimowym artykule pt. „Opisanie dębu znakomitéy wielkości”, zamieszczonym w czasopiśmie *Sylwan* w 1829 r. – jego autor okazałe i wiekowe drzewa nazwał *pomnikami wegatacy* (Anonim 1829). Z pewnością do spopularyzowania terminu „pomnik” w odniesieniu do drzew przyczynił się Adam Mickiewicz, który w księdze IV „Pana Tadeusza”, wspominając *drzewa moje ojczyste* i wymieniając m.in. słynny litewski dąb Baublis czy czarnoleską lipę Jana Kochanowskiego, użył sformułowania *pomniki nasze*. Jednak za twórcę nowoczesnej teorii i praktyki w odniesieniu do koncepcji pomników przyrody uznaje się Hugo Conwentza⁸, który propagował objęcie ochroną nie tylko starych drzew, ale również rzadkich i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt (Pietrzak 2009, 2010, Grzywacz i Pietrzak 2013, Parkinoza 2015).

W sposób zbliżony do współczesnego – zarówno od strony motywów i przesłanek, jak

⁶ W rozdziale wykorzystano obszerne fragmenty artykułu „Drzewa – pomniki przyrody w Polsce: historia i współczesność”, zamieszczonego na łamach 18. zeszytu *Przyrodnika* Ustrońskiego (Dorda i Pietrzak-Zawadka 2018).

⁷ Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von Humboldt (1769-1859) – niemiecki przyrodnik i podróżnik, uznawany za jednego z twórców nowoczesnej geografii; wprowadził m.in. takie pojęcia, jak strefowość klimatyczna czy piętrowość roślinności.

⁸ Hugo Wilhelm Conwentz (1855-1922) – niemiecki botanik i paleobotanik, pionier ochrony przyrody oraz propagator idei parków narodowych.

i przedmiotu ochrony – definiował termin „pomnik przyrody” (zwany wówczas „zabytkiem przyrody”) Marian Raciborski⁹, pisząc m.in.: *Zabytkami przyrody nazywamy te przedmioty natury martwej lub żywej, które budzą ciekawość rzadkością pojawiania się a zarazem, poważne wiekiem, są świadkami czasów ubiegłych, stosunków, niekiedy zgoła klimatów minionych, i jako cenne okazy demonstracyjne zasługują na uwagę i opiekę. Doliczamy do nich zwykle miejsca pięknnością położenia niezwykle. Mogą to być skały, wodospady, jeziora, rzadkie zwierzęta, olbrzymie lub rzadkie drzewa lub nawet skupienia od zwykłych odmienne roślin, jak resztki stepów, halaw, lejki gipsowe, torfowiska. Opieką otoczyć je zdola tylko świadomość ich wartości, bez tej przejdziemy koło nich obojętni jak dotychczas* (Raciborski 1914).

Mimo że Raciborski podkreślał przede wszystkim przyrodnicze motywy ochrony „zabytków przyrody” (używając takich sformułowań jak: *rzadkość pojawiania się, poważne wiekiem, świadkowie klimatów minionych, cenne okazy demonstracyjne*), to ta forma ochrony w polskim systemie prawnym pojawia się po raz pierwszy w regulacjach dotyczących ochrony zabytków kultury i sztuki. Wspomniany we wstępie dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury m.in. stanowił w artykule 12, że *za zabytki nieruchome (...) uznane być mogą (...) ogrody ozdobne oraz aleje stare cmentarne i przydrożne; drzewa sędziwe i okazałe, otaczające zamczyska, kościoły, kapliczki, figury, cmentarze it.p.* Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że w myśl przytoczonego tekstu sam wiek i okazałe rozmiary jakiegoś drzewa nie były wystarczającą przesłanką, aby uznać je za zabytek i objąć ochroną. Na ochronę zasługiwały jedynie drzewa rosnące w otoczeniu obiektów kultury materialnej, czyli *zamczysk, kościołów, kapliczek, figur, cmentarzy*, które niejako dowartościowywały *drzewa sędziwe i okazałe*. Natomiast z treści wydanego w 1919 r. rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹⁰ wynika, że ochroną jako „zabytki przyrody” obejmowano wówczas m.in. pojedyncze drzewa bynajmniej nie rosnące w sąsiedztwie zamków lub kościołów (np. *jadła Jagiellonów na północnym stoku Babiej Góry w Zawoi*), a także całe gatunki roślin drzewiastych, jak np. *cisy Taxus baccata* (przy czym *szczególniejszą opieką (...) olbrzymi cis nad Jasiołdą, na południe od Dukli*), *modrzewie polskie Larix polonica* (*a w szczególności na Górze Chełmowej pod Nową Stupią*) oraz *limby Pinus cembra* (zwłaszcza w *Tatrach*).

W kolejnym akcie prawnym regulującym kwestie opieki nad zabytkami z 1928 r.¹¹ prawodawca wskazał, że *za zabytki mogą być w szczególności uznane (...) ogrody ozdobne, oraz aleje cmentarne i przydrożne, drzewa sędziwe i okazałe it.p.* (art. 2), pomijając stwierdzenie, iż drzewa te winny występować w otoczeniu zamków, kapliczek czy cmentarzy. Natomiast w art. 1 tego rozporządzenia szeroko zakreślono motywy uznania za zabytek, którym mógł

⁹ Marian Raciborski (1863-1917) – botanik i paleobotanik, pionier ruchu ochrony przyrody w Polsce.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 września 1919 r. o ochronie zabytków przyrody (M.P. nr 208 z 16 września 1919 r.).

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 1928 r. Nr 29, poz. 265).

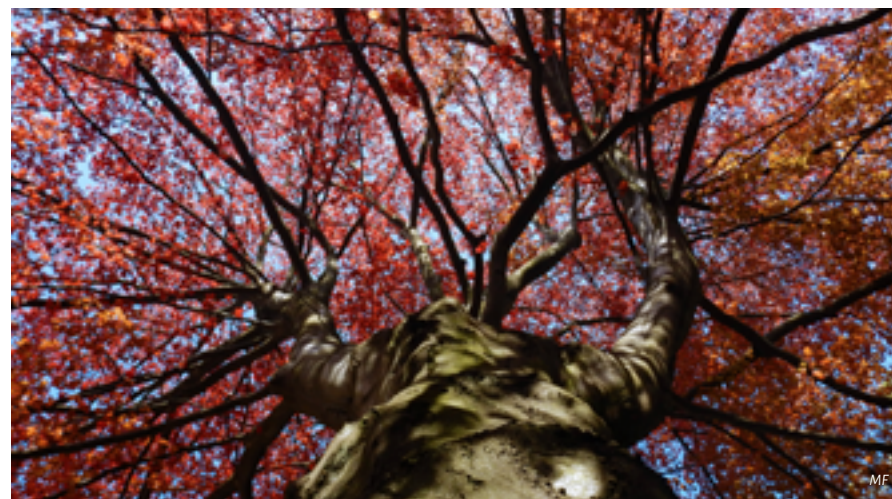
zostać każdy przedmiot tak nieruchomy, jak ruchomy, charakterystyczny dla pewnej epoki, posiadający wartość artystyczną, kulturalną, historyczną, archeologiczną lub paleontologiczną.

W pierwszej ustawie o ochronie przyrody z roku 1934¹² nie znajdziemy jednak terminu „pomnik przyrody”, przy czym w art. 1 ustawy wskazano, że *ochronie podlegają twory przyrody, jako to (...) rośliny (...) – tak gatunki, jak zbiorowiska i poszczególne okazy, których zachowanie leży w interesie publicznym ze względów naukowych, estetycznych, historycznych, pamiątkowych, albo też ze względu na swoiste cechy krajobrazu*. Zapis ten nawiązuje do pozaprzrodniczych motywów ochrony tworów przyrody, obecnych w koncepcji „pomników przyrody” w zasadzie od początku jej powstania i jest kontynuacją wcześniejszych rozwiązań prawnych, wynikających z przepisów regulujących ochronę zabytków w Polsce. Najprawdopodobniej po raz pierwszy termin „pomniki przyrody” w ogólnie obowiązującym akcie prawnym został użyty dopiero w wydanym po II wojnie światowej rozporządzeniu wykonawczym do wspomnianej powyżej ustawy o ochronie przyrody, regulującym kwestie prowadzenia rejestrów tworów przyrody podlegających ochronie¹³ w dwóch działach, odrębnie dla rezerwatów oraz dla pomników przyrody właśnie.

Kolejna ustawa o ochronie przyrody z 1949 r.¹⁴ nadal nie definiowała, co rozumie się pod pojęciem „pomniki przyrody”. Wskazano w niej natomiast, że *poddanie pod ochronę następuje przez (...) uznanie za pomniki przyrody poszczególnych tworów przyrody lub ich skupień* (art. 11 pkt 1), natomiast do dotychczasowego zestawu motywów ochrony przyrody – *naukowych, estetycznych, historyczno-pamiątkowych (...) oraz ze względu na swoiste cechy krajobrazu* – ustawodawca dodał również *zdrowotne i społeczne* (art. 1 pkt 2), co wydaje się jednak mieć niewielkie znaczenie w przypadku powoływania pomników przyrody.

Za prawną definicję „pomnika przyrody” można uznać natomiast zapis w trzeciej ustawie o ochronie przyrody – z 1991 r.¹⁵, która w art. 28 stanowi, że *pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałych rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie*.

Aktualnie „pomnik przyrody” jest definiowany przez art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁶, w dużym stopniu powtarzający zapisy analogicznego artykułu z ustawy z 1991 r. Jako pierwszy z motywów przemawiających za

Walory estetyczne stanowią jeden z pozaprzrodniczych motywów ochrony pomnikowej, czego przykładem może być buk pospolity w odminie miedzianolistnej [22], rosnący w rejonie budynku administracji Szpitala Śląskiego

¹² Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 1934 r. Nr 31, poz. 274).

¹³ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 21 kwietnia 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Administracji Publicznej i Ziemi Odzyskanych o rejestrach tworów przyrody, uznanych za podlegające ochronie (Dz. U. z 1947 r. Nr 52, poz. 274).

¹⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 1949 r. Nr 25, poz. 180 z późn. zm.).

¹⁵ Ustawa z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 1991 r. Nr 114, poz. 492 z późn. zm.).

¹⁶ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r., poz. 1614 z późn. zm.).

objęciem ochroną danego tworu przyrody wymieniono *szczególne wartości przyrodnicze*; brzmiące nieco archaicznie sformułowanie o wartościach *historyczno-pamiątkowych* zastąpiono wyłącznie wartościami *historycznymi*, natomiast w odniesieniu do drzew pozostawiono jedynie przesłankę *okazałych rozmiarów*, rezygnując z określenia *sędziwe*.

Mimo tak długiego okresu funkcjonowania w polskim prawie formalnych podstaw ustanawiania pomników przyrody, dopiero w grudniu 2017 r. wydane zostało rozporządzenie Ministra Środowiska¹⁷ określające kryteria uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody. Zgodnie z zapisami tego aktu prawnego drzewo może zostać uznane za pomnik przyrody, jeśli spełnia przynajmniej jedno z dwóch następujących kryteriów (§ 1):

- *obwód pnia nie mniejszy niż minimalny obwód pnia drzewa mierzony na wysokości 130 cm dla poszczególnych rodzajów i gatunków drzew, określony w załączniku do rozporządzenia, lub*
- *wyróżnianie się wśród innych drzew tego samego rodzaju lub gatunku w skali kraju, województwa lub gminy, ze względu na obwód pnia, wysokość, szerokość korony, wiek, występowanie w skupiskach, w tym w alejach lub szpalerach, pokrój lub inne cechy morfologiczne, a także inne wyjątkowe walory przyrodnicze, naukowe, kulturowe, historyczne lub krajobrazowe.*

Przesłanki historyczne, kulturowe czy też krajobrazowe przemawiające za uznaniem jakiegoś drzewa za pomnik przyrody, w zdecydowanej większości przypadków pozostają kwestią subiektywnej oceny i wynikają z lokalnych uwarunkowań i kontekstu miejsca, w którym dane drzewo rośnie. Dlatego wspomniane rozporządzenie w sposób bardzo ogólnikowy odnosi się do tych walorów, *de facto* powtarzając zapisy ustawy o ochronie przyrody. Natomiast do końca 2017 r., przy kwalifikowaniu jakiegoś drzewa do objęcia ochroną w oparciu o kryterium najłatwiej mierzalnego i weryfikowalnego parametru drzewa, czyli obwodu jego pnia, odnoszono się do szeregu propozycji minimalnych obwodów pni dla różnych gatunków, szczegółowo omówionych m.in. w pracach Pietrzak i Grzywacza (2013) oraz Grzywacza i Pietrzak (2013)¹⁸.

W rozporządzeniu z grudnia 2017 r. po raz pierwszy w formie powszechnie obowiązującego aktu prawnego jednoznacznie określono minimalne wymiary obwodu pnia dla poszczególnych gatunków, które powinny być brane pod uwagę przy ustanawianiu danego drzewa pomnikiem przyrody (tabela 1). Zapisy rozporządzenia pozostawiają pewien margines swobody decyzyjnej, umożliwiając objęcie ochroną drzew, które nie spełniają kryterium minimalnego obwodu pnia, wyróżniają się jednak pod względem swych rozmiarów spośród *innych drzew tego samego rodzaju lub gatunku w skali kraju, województwa lub gminy*. Pozwala to na ustanawianie pomnikami przyrody drzew o niezbyt

imponujących rozmiarach na tle najwyższych lub najgrubszych okazów danego gatunku, ale jednak wyróżniających się spośród innych drzew rosnących na przykład na terenie konkretnej gminy. Równie istotny jest inny paragraf rozporządzenia stanowiący, że *do pomników przyrody ustanowionych przed dniem wejścia w życie niniejszego rozporządzenia jego przepisów nie stosuje się*. Wejście w życie tego aktu prawnego nie rodziło więc konieczności weryfikacji dotąd ustanowionych pomników przyrody, które zachowały swój status, mimo że obwody ich pni mogą czasem znacząco odbiegać od przyjętych obwodów minimalnych.

Tabela 1. Minimalne obwody pnia wybranych gatunków drzew – kandydatów na pomniki przyrody (według rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r.)

Lp.	Rodzaj/gatunek drzewa	Minimalne obwody pnia wybranych gatunków drzew* [cm]
1.	cis pospolity	50
2.	cyprysik, jabłoń, jarząb pospolity, żywotnik zachodni	100
3.	grusza, miłorząb, wierzbka iwa, żywotnik olbrzymi	150
4.	brzoza brodawkowata, grab pospolity, topola osika, wiąz szypułkowy	200
5.	jesion wyniosły, jodła pospolita, klon jawor, klon zwyczajny, modrzew, sosna zwyczajna, świerk pospolity	250
6.	buk pospolity, dąb bezszypułkowy, dąb szypułkowy, lipa, platan, topola biała	300
7.	inne gatunki topoli nie wymienione w pkt. 4 i 6	350

* na wysokości 130 cm od powierzchni gruntu

Zgodnie z zapisami obowiązującej ustawy o ochronie przyrody, ustanowienie pomnika przyrody jest aktualnie kompetencją rady gminy (wcześniej m.in. wojewody), przy czym projekt stosownej uchwały wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody (Dz. U. z 2017 r., poz. 2300).

¹⁸ Zestawienie różnych propozycji w tym zakresie jest również udostępnione na stronie internetowej Klubu Przyrodników pod adresem http://www.kp.org.pl/pdf/poradniki/drzewa_pomnikowe.htm (dostęp w dniu 30 listopada 2018 r.).

SĘDZIWE I OKAZAŁE, CZYLI O POMIARACH I WIEKU DRZEW

Przy okazji (...) dokonałam odkrycia, z którego jestem dumna do dziś – ujrzałam, że pień drzewa w środku składa się ze sprasowanych kręgów różnej grubości i różnego koloru. Cięte w plastry kawałki pnia przypominały grube organiczne płyty gramofonowe (...). To wtedy – gdy wodziłam palcem po nagle odstąpionych wnętrznościach lipowego pnia – przyszedł mi do głowy pomysł: drzewa nagrywają czas, każdy krąg to informacje, głosy, obrazy. Odkrywczyni, którą miałam zostać w przyszłości, zapewne wymyśli urządzenie do ich odtwarzania: drzewofon. Wreszcie będziemy w stanie posłuchać drzew i tego, co mają nam do powiedzenia.

Olga Tokarczuk, „Osiem lip”

Pomiary drzew rosnących poza lasami (np. na terenach zieleni), w tym pomników przyrody, wykonuje się w celu określenia ich indywidualnych cech osobniczych, a także porównania na tle innych okazów tego samego gatunku (różnego rodzaju rankingi „naj”). Nierzadko wyniki pomiarów, szczególnie pnia, dają także możliwość przybliżonego określenia wieku drzewa, czy jego stanu zdrowotnego – poprzez analizę dynamiki przyrostu pnia na grubość. Pomiary drzew na terenach leśnych wykonuje się najczęściej ze względów gospodarczych, w celu określenia miąższości pojedynczego drzewa lub całych drzewostanów, czyli wyrażonej w metrach sześciennych (tzw. kubikach) objętości drewna, jaką zawiera pojedyncze drzewo, czy też dany areal lasu. Nauką zajmującą się metodami pomiaru drzew, zarówno ze względów przyrodniczych, jak i produkcyjnych, jest dendrometria.

Do podstawowych, a zarazem najczęściej określanych cech mierzalnych drzew – pomników przyrody należą: obwód (rzadziej średnica) pnia podawany w centymetrach i całkowita wysokość drzewa wyrażana w metrach. Czasami podawany jest także zasięg korony w metrach, w uproszczeniu przedstawiany jako rzut korony w formie okręgu o określonej średnicy, lub zmierzony w dwóch przebiegach – równoleżnikowym (wschód–zachód) i południkowym (północ–południe).

Pomiaru obwodu pnia dokonuje się na ustalonej, zestandaryzowanej wysokości – 130 cm ponad gruntem (tzw. pierśnica¹⁹). Od tej zasady występują czasami odstępstwa, na przykład wtedy, gdy pień rozgałęzia się na dwa lub więcej pni (przewodników). Jeżeli miejsce rozgałęzienia ma miejsce poniżej 130 cm, wówczas mierzy się obwód każdego z pni odrębnie (na wysokości pierśnicy!), a wyniki pomiarów przedstawia się za pomocą zapisu np. 255+311 cm. Natomiast jeżeli drzewo rozgałęzia się powyżej 130 cm, pień

¹⁹ Pierśnica – miara opisująca drzewo uzyskiwana poprzez pomiar jego pnia na wysokości 130 cm nad poziomem gruntu, na wysokości klatki piersiowej przeciętnego człowieka; w leśnictwie oznacza średnicę pnia, natomiast w naukach przyrodniczych – najczęściej jego obwód.

mierzy się bezpośrednio pod rozgałęzieniem, a więc w miejscu nie zawsze łatwym do jednoznacznego określenia. W przypadku pomników przyrody często mamy do czynienia z formami wielopniowymi, o pniach zrosniętych lub ściśle przylegających do siebie nawet na wysokości około dwóch – trzech metrów. Wówczas pomiaru dokonuje się na standardowym poziomie, lecz opisuje się te szczególne cechy budowy drzewa. Podobnie problematyczny może być pomiar pnia o nieregularnym kształcie (ze zgrubieniami i przewężeniami), a także posiadającego narośla (np. tumory²⁰). Wówczas wykonuje się kilka pomiarów nieco poniżej poziomu 130 cm, a za właściwy uznaje się ten najmniejszy, czyli wykonany w przewężeniu. W przypadku pomiarów dokonywanych poniżej 130 cm, zapis wyników czasem przyjmuje formę np. 450/100 cm, co oznacza, że obwód pnia wynoszący 450 cm został zmierzony na wysokości 100 cm. W przypadku drzew rosnących na stokach, miejsce pomiaru obwodu pnia (na poziomie 130 cm) wyznacza się od strony najwyższego wzniesienia gruntu wokół pnia, czyli od górnej strony stoku.

Pomiar pnia drzewa powinien być wykonywany przy pomocy miękkiej taśmy mierzniczej (nie stalowej), umożliwiającej łatwe owinięcie pnia na właściwej wysokości. Taśma powinna być ułożona prostopadłe do osi pnia i „naturalnie” na jego powierzchni, co oznacza, że nie wprowadza się ją w zagłębienia, które często na pniach drzew występują.

Określenie wysokości drzewa jest znacznie bardziej problematyczne ze względu na oczywistą trudność wykonania odpowiedniego pomiaru. Dawniej powszechnie wykorzystywało się metodę opartą na geometrii – przy zastosowaniu zasady podobieństwa trójkątów²¹, z wykorzystaniem specjalistycznych przyrządów optycznych, mających w przybliżeniu kształt trójkąta równoramiennego. Osoba dokonująca pomiarów, oddalając lub przybliżając się do drzewa, „szuka” miejsca, w którym oba ostre kąty przyrządu (z reguły wyposażone w muszkę i szczerbinę) pokrywają się z wierzchołkiem mierzonego drzewa. Przy zachowaniu właściwych warunków pomiaru, odległość w jakiej znajduje się wówczas osoba wykonująca pomiar od drzewa zsumowana z jej wzrostem, odpowiada wysokości mierzonego drzewa. Obecnie powszechnie stosuje się specjalistyczne wysokościomierze laserowe lub ultradźwiękowe, a pomiar przy ich pomocy również opiera się na zasadach trygonometrii.

***

Określanie wieku drzew, szczególnie sędziwych pomników przyrody, jest zadaniem trudnym. W zasadzie żadna ze stosowanych powszechnie metod nie umożliwia określenia dokładnego wieku drzewa.

²⁰ Tumor – guzowate zgrubienia na pniu lub konarze drzewa lub krzewu, najczęściej powodowane porażeniem patogenicznymi grzybami lub bakteriami; powstaje na skutek nadmiernego rozrostu tkanek drzewa, głównie drewna (ksylem).

²¹ Zasada podobieństwa trójkątów – podobieństwo trójkątów mających taki sam kształt, lecz różniących się tylko skalą podobieństwa, czyli wielkością.

Sosna na szczycie Sokolicy w Pienińskim Parku Narodowym – sędziwy wiek nie zawsze idzie w parze z rozmiarami drzewa

Przez lata sądzono, że wiek drzew o znacznych gabarytach, szczególnie posiadających pokaźne pnie, musi sięgać wielu setek, a nawet tysięcy lat. Jednak należy pamiętać, że na wzrost drzew, więc i na osiągnięte przez nie rozmiary, oprócz cech gatunkowych oraz osobniczych poszczególnych okazów, decydujący wpływ mają warunki siedliskowe, w których dane drzewa rosną. Dobrze ilustruje te zależności znacząca zmienność wielkości (obwodów) pni np. dębu szypułkowego, która w warunkach klimatycznych Polski może sięgać nawet 300%. Jeszcze bardziej dobitnym przykładem jest znana i symboliczna dla Pienin sosna pospolita *Pinus sylvestris* rosnąca na szczycie Sokolicy, której wiek jest szacowany na około 500 lat, przy czym obwód wynosi zaledwie około 50 cm, natomiast stuletnie drzewo tego gatunku rosnące w typowym siedlisku leśnym, zazwyczaj osiąga

obwód około 150 cm (Zarzyński i in. 2016). Dlatego najprostsza metoda pozwalająca na oszacowanie wieku drzewa (w latach) zakładająca, że poszukiwany wynik otrzymujemy mnożąc obwód pnia (w centymetrach) przez współczynnik 0,4 ma charakter wyłącznie orientacyjny, a otrzymywane wyniki mogą w znaczący sposób odbiegać od rzeczywistego wieku drzewa.

Najdokładniejszą metodą pomiaru wieku drzewa jest przeliczenie tzw. słoï pnia, czyli rocznych przyrostów drzewa widocznych na przekroju jego pnia²². Oczywiście jest jednak, że w przypadku szacowania wieku drzew żywych, nie ma łatwego „wglądu” do wnętrza pnia, a uzyskanie obrazu w postaci jego przekroju, jest niemożliwe, gdyż wiązałoby się ze ścięciem drzewa. Aby mieć zatem możliwość przeliczenia słoï stosuje się metody pobierania próbek drewna poprzez wykonywanie niewielkich pod względem średnicy nawiertów. Służą do tego tak zwane świdry przyrostowe (świdry Presslera), czyli narzędzia składające się z pustego wewnątrz wiertła o gwintowanym wierzchołku i z prostopadłe ułożonego względem niego uchwyty (całość przypomina kształtem literę „T”). Ostrze wkręca się prostopadłe do osi pnia, celując na jego rdzeń, dzięki czemu możliwe jest pobranie wałeczkowatego kształtu wycinka tkanek drzewa (tzw. wywiertka), który następnie poddaje się analizie, często w warunkach laboratoryjnych, mierząc poszczególne wielkości komórek tworzących pierścienie rocznych przyrostów.

Oczywiście, w przypadku starych drzew, możliwe jest pobranie drewna tylko z peryferyjnych części pnia, czyli „wywiertków” o długości do kilkudziesięciu centymetrów (długość najdłuższych stosowanych świdrów Presslera nie przekracza 80 cm!). Wiąże się to z faktem, iż pnie większości starych drzew są puste w środku lub ich najstarsze, położone wokół rdzenia drewno jest zmuszałe i nie daje właściwego obrazu słoï. Wówczas bada się pobrany odcinek drewna, określa przeciętną szerokość pojedynczego rocznego przyrostu i stosując zasady proporcji, przyrównuje się go do promienia pnia, często biorąc pod uwagę także fakt, iż w ciągu całego życia drzewa mogą zachodzić zmiany intensywności jego przyrastania. W tym miejscu należy zaznaczyć, że dotychczas wiek żadnego z cieszyńskich pomnikowych drzew nie był ustalany z wykorzystaniem świdra Presslera.

W przypadku „młodszych” pomników przyrody – w wieku do 120 lat, które rzadziej, ale jednak występują na terenie Polski, a także w Cieszynie, wiek drzew można oszacować przy pomocy tzw. tabeli wiekowej drzew, opracowanej przez profesora Longina Majdec-

²² Pierścienie rocznego przyrostu drzewa – uwidocznione na przekroju pnia drzewa koncentryczne pierścienie, będące odzwierciedleniem różnej intensywności przyrostu komórek tkanki naczyniowej (drewno, ksylem); te powstające wiosną i początkiem lata są większe na skutek intensywnego dzielenia się tkanki twórczej (kambium) komórek drewna, czemu sprzyjają dobre warunki wegetacji, w tym dłuższy dzień; w drugiej połowie lata oraz jesienią, kambium dzieli się mniej intensywnie, także komórki drewna mają mniejsze rozmiary, a więc i przyrosty są węższe. Sezonowa zmienność rozrostu tkanek drewna ma odzwierciedlenie w zróżnicowanym zabarwieniu pierścieni (słoï), ponieważ komórki większe są jaśniejsze, a komórki mniejsze (zarazem ściślej ułożone) dają obraz ciemniejszy.

kiego²³. Tabela została sporządzona na podstawie wieloletnich obserwacji i pomiarów drzew o udokumentowanym wieku (dacie sadzenia), rosnących na terenach parków lub innych założeniach zieleni. Zawiera zestawienie 28 gatunków drzew najczęściej występujących na terenach parkowych, dla których empirycznie określono średnie obwody pni w następujących przedziałach wiekowych: 10-20, 20-40, 40-70, 70-100 oraz 100-120 lat. Tabelę tą stosuje się w prosty sposób – przyrównując obwód pnia badanego drzewa do zapisów tabeli, można odczytać, w którym z powyższych przedziałów wiekowych się mieści.

Nie bez znaczenia w studiach nad wiekiem drzew jest korzystanie z materiałów historycznych, odnoszących się bezpośrednio lub – co częściej jest spotykane – pośrednio do badanego drzewa. Znając bowiem datę budowy jakiegoś obiektu lub powstania założenia parkowego, często możemy domniemywać, iż drzewo znajdujące się w kręgu naszych zainteresowań również zostało posadzone w tym okresie. Szczególnie duże znaczenie mają dawne mapy, a nade wszystko ryciny, a często także fotografie. Analizując ikonografię odnoszącą się do określonego miejsca, czasami można rozpoznać konkretny okaz drzewa, którego wiek chcemy poznać. W przypadku cieszyńskich pomników przyrody zachowało się dość sporo fotografii „młodszych” drzew objętych obecnie tą formą ochrony, na podstawie których można w przybliżeniu określić ich wiek. Przykładem mogą tu być dwie gledicje trójcierniowe *Gleditsia triacanthos* rosnące na Placu Teatralnym [28]²⁴. Na kilku fotografiach tego ważnego dla Cieszyna miejsca, datowanych na lata 30. ubiegłego wieku, można rozpoznać niewielkie drzewka o pokroju charakterystycznym dla młodych glediczii, rosnące w miejscach obecnego wzrostu pomnikowych drzew. Na fotografiach pochodzących z lata wcześniejszych takich drzew albo nie ma, albo ich pokrój wskazuje na zupełnie inne gatunki, wobec czego można za prawie pewne przyjąć, iż w 2019 r. pomnikowe gledicje przed frontem cieszyńskiego Teatru to drzewa około dziewięćdziesięcioletnie. Tymczasem wiek tych pomnikowych drzew szacowany metodą polegającą na pomnożeniu obwodu pnia przez współczynnik 0,4, daje wyniki niższe i wynoszące około 80 oraz 65 lat. Różnica 15 lat jest całkiem spora w przypadku drzew, których wiek z pewnością liczy się w dziesiątkach, a nie w setkach lat. Otrzymany wiek jest w oczywisty sposób uzależniony od znaczącej różnicy w obwodach pni obu glediczji, wynoszącej aż 40 cm (201 cm i 161 cm). Tymczasem z analizy szeregu fotografii, na których uwieczniono powyższe drzewa nie wynika, aby jedno z nich np. obumarło i zostało zastąpione nowym, należącym do tego samego gatunku. Częściowo różnicę w obwodach pni może tłumaczyć charakterystyczna dla glediczji trójcierniowej tzw. dwupienność, czyli spotykamy okazy

wykształcające wyłącznie żeńskie oraz wyłącznie męskie kwiaty (przy czym można spotkać także osobniki z kwiatami obupłciowymi). Na pl. Teatralnym większym (pod względem wysokości i grubości pnia) pomnikowym drzewem jest okaz żeński, którego koronę od późnego lata przyozdabiają czerwonobrzowe i błyszczące, łukowato wygięte i skręcone strąki o długości dochodzącej do nawet 40 cm. Mniejszy okaz męski od wielu lat zdaje się być w gorszej kondycji zdrowotnej, co z pewnością znajduje odzwierciedlenie w jego rozmiarach, a tym samym może mieć znaczący wpływ na wyniki szacowania wieku obu pomnikowych drzew.

Litografia z roku 1860 w sposób bardzo realistyczny, a zarazem dokładny przedstawia nie tylko największy w Polsce kościół ewangelicki – kościół Jezusowy w Cieszynie, ale także jego otoczenie. Na pierwszym planie widać sporych rozmiarów drzewo liściaste, o dość krótkim pniu i charakterystycznie łukowato wygiętych dolnych konarach. Dzięki tak wiernemu utrwaleniu sylwetki tego drzewa, możemy dziś być prawie pewni, że jest to pomnikowa lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* [1], którą podziwiać możemy obecnie. Jeżeli założymy, że artysta rzetelnie i wiarygodnie oddał rozmiary i proporcje tego drzewa, to możemy oszacować średnicę jego pnia odnosząc ten wymiar do nieziennej od ówczesnych czasów wysokości pnia od podłoża do pierwszego konaru. Takim sposobem ustalona średnica pnia drzewa w dacie powstania litografii mieści się w przedziale 80-100 cm. Odnosząc tę wartość do tabeli wiekowej drzew prof. L. Majdeckiego, z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, iż pomnikowa lipa ok. roku 1860 miała 100-120 lat. To z kolei pozwala wysnuć przypuszczenie, że być może dziś jest to jedno z najstarszych drzew na terenie Cieszyna, a jego wiek wynosi przynajmniej 270 lat (oczywiście z zastrzeżeniem, że spełnione są wszystkie wskazane powyżej założenia i przypuszczenia). Szacując natomiast wiek tego drzewa z zastosowaniem algorytmu „obwód pnia x 0,4” – przy aktualnym obwodzie wynoszącym 421 cm – otrzymujemy wynik „zaledwie” 168 lat. Przykład lipy z pl. Kościelnego pokazuje jak trudne i zwodnicze jest określanie wieku drzew, dla których nie znamy – nawet w przybliżeniu – daty posadzenia.

²³ Longin Majdecki (1925-1996) – ogrodnik, architekt, historyk sztuki; wykładowca akademicki (SGGW, Politechnika Warszawska, Politechnika Gdańska); autor licznych publikacji z zakresu architektury krajobrazu („Historia ogrodów”, „Rejestr ogrodów polskich”); twórca lub współtwórca licznych założeń parkowych oraz autor rewitalizacji, rekonstrukcji bądź rozbudowy wielu historycznych terenów zieleni.

²⁴ W książce w nawiasach kwadratowych podano numery poszczególnych pomników przypisane im w miejskim rejestrze pomników przyrody, zgodne z numeracją i kolejnością ich przedstawienia w rozdziale pt. „Charakterystyka cieszyńskich pomników przyrody”.

PIELĘGNACJA I ŚMIERĆ POMNIKA PRZYRODY

Przez wieki Dąb nabywa piękności i powagi, które nawet ginąc, nie traci zupełnie. Bo czasem już usychając, siwy wierzchołek wznosząc ku obłokom, jeszcze stroi i upoważnia miejsce, gdzie przez kilka wieków wzrastał.

Izabela Czartoryska, „Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów”

Historia ogrodów i ogrodnictwa, czyli dziedziny nauk rolniczych lub wręcz sztuki zajmującej się harmonijnym kształtowaniem i łączeniem architektury i zieleni oraz jej właściwym utrzymywaniem, sięga starożytnego Egiptu i okresu tzw. Starego Państwa, czyli około trzeciego tysiąclecia przed naszą erą (Majdecki 2013). I chociaż wówczas ogrody miały charakter zdecydowanie użytkowy, a uprawiano w nich rośliny – w tym również i drzewa (np. palmy daktylowe) – przede wszystkim w celu pozyskania owoców, nasion lub innych jadalnych części, to również służyły jako miejsca wypoczynku. Mniej więcej w tym samym okresie Sumerowie na terenach południowej Mezopotamii tworzyli parki łożwickie, będące połączeniem naturalnego krajobrazu oraz terenów o charakterze rozrywkowym, na których organizowano polowania (Hobhouse 2007). Z kolei starożytni Rzymianie rozpoczęli zakładanie niewielkich ogrodów bezpośrednio przy domach lub na wewnętrznych dziedzińcach (atriach), do których nawiązują współczesne ogrody przydomowe, a równocześnie wprowadzili zwyczaj dekoracyjnego przycinania drzew i krzewów. Około 500 roku n.e. Chińczycy zapoczątkowali tradycję ogrodu miejskiego, z którego z czasem wyewoluowały dzisiejsze ogólnodostępne parki czy zieleńce (Hobhouse 2007, Sosnowski i Wójcik 2004). Również Chińczycy byli prekursorami kształtowania drzew, co znalazło swój wyraz przede wszystkim w sztuce bonsai, czyli celowemu „skarłaniu” i modelowaniu drzewek rosnących w donicach, na wzór drzew rosnących w naturalnym środowisku (Sosnowski i Wójcik 2004, Płochocki 1990). Dla średniowiecznej Europy charakterystyczne były małe, zamknięte murem i oddzielone od „świata zewnętrznego” ogrody, mające nawiązywać do biblijnego ogrodu rajskiego, a ówczesna sztuka ogrodowa obejmowała m.in. kształtowanie drzew w celu nadania im określonych form, dostosowanych do gabarytów przestrzeni. W wiekach średnich propagatorami wiedzy ogrodniczej – w tym sadowniczej, a więc i dendrologicznej – byli mnisi, którzy nierzadko czerpali wiedzę z dzieł rzymskich. Popularny w średniowieczu podręcznik sztuki ogrodowej „Liber ruralium commodorum” autorstwa Pietra de Crescenzi, powstały w latach 1304-1309 i stanowiący kompendium wiedzy ogrodniczej przez okres ponad 100 lat, w jednej ze swych ośmiu części traktował o drzewach, ale raczej w kontekście ich rozmieszczenia, aniżeli pielęgnowania. Wyjątek stanowił opis dotyczący kształtowania niewielkich drzew ozdobnych, które zdaniem autora należało ciąć na kształt blanki²⁵ lub wieży (Hobhouse 2007). Za kulminację trendu

²⁵ Blanki (blanka) – element architektoniczny wieńczący baszty i mury obronne.

przycinana i formowania drzew w różnego rodzaju regularne formy można uznać okres baroku, kiedy to z drzew formowano boskiety, szpalery czy topiary („zielone” rzeźby o kształtach geometrycznych lub figuralnych), co miało stanowić demonstrację panowania człowieka nad przyrodą.

Najprawdopodobniej dopiero rozwój w Wielkiej Brytanii w XVIII i XIX wieku parków naturalistycznych (krajobrazowych), naśladowujących naturalny krajobraz, przyczynił się w głównej mierze do powstania podwalin pod funkcjonujące do dziś zasady pielęgnowania drzew. Podstawowym elementem kształtującym przestrzeń tego typu założenia – obok płaszczyzn muraw (łąk) i sklepienia nieba – były wyeksponowane pojedyncze drzewa (tzw. solitery) bądź skupienia kilku czy kilkunastu drzew o naturalnym pokroju. Można więc przyjąć, że jeśli wykonywano wówczas jakieś zabiegi na drzewie (np. przycięcie konarów), to istotnym było zachowanie jego naturalnego kształtu (pokroju, proporcji korony itp.).

Okres romantyzmu i czasy „naturalizmu” przełomu XVIII i XIX wieku zupełnie zmieniły postrzeganie sztuki ogrodowej, więc i „warsztatu” pielęgnacji drzew. Izabela Czartoryska w swojej książce „Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów” – traktującej o architekturze krajobrazu i czerpiącej z angielskich klasyków epoki ogrodów krajobrazowych – w rozdziale poświęconym drzewom pisała m.in.: (...) *choć między Roślinami i kwiatami są niezliczone odmiany (...) musimy dać pierwszeństwo Drzewom, ich postaci, gałęzistości, powadze, co do wspaniałej piękności to jest owej piękności romantycznej, piękności tej, którą przedkłada Malarz lub Poeta, a do której zbliżyć się należy, ile możliwości, w naśladowaniu* (Czartoryska 1805). Cały dalszy wywód Czartoryskiej, choć nie zawiera opisów sposobu

Brytyjski ogród w stylu Arts and crafts w Oxford

Kwaterowy ogród w stylu renesansowym na zamku w Pieskowej Skale

wykonywania prac na drzewach, jasno wytycza kierunki ich pielęgnacji, za niepożądane uznając np. wszystkie zabiegi zniekształcające naturalny pokrój drzew: *Nienaturalne rzeczy w niczym podobać się nie mogą, dopiero w tych, gdzie Natura zdaie się najs doskonalszą. Przymuszone kształty w Drzewach, podług mnie są obrzydliwymi: obcinane w kolumny, w gałki, czyli rozciągane w Wachlarze, żadnego miejsca nie zdołają. Okrzesane Swiery, męczone Graby, j podcięte Lipy, zawsze szpecą, nigdy nie stroją* (Czartoryska 1805). Natomiast Adam Czartoryski jest autorem jednego z pierwszych wydanych w Polsce podręczników w całości poświęconych zagadnieniom pielęgnacji drzew, w którym pisał m.in. (...) *spotykam dużo osób, które szczerze kochają swe drzewa, często szybkim tempem pochylające się do upadku, które ubolewają nad ich stanem beznadziejnym, które nie żałowały czasu ni wydatków na ich konserwowanie i leczenie, które jednak nie umieją złemu zaradzić, nie mają od kogo zasięgnąć informacji, a o ile wiem nie ma o tym temacie podręcznika polskiego, niemieckiego ani francuskiego* (Czartoryski 1929).

W zasadzie od czasów pojawienia się naturalistycznych trendów w architekturze krajobrazu i utrzymaniu terenów zieleni, zarówno w Europie, jak i w Polsce zabiegi pielęgnacyjne drzew o funkcji ozdobnej (nieowocowych) hołdują zasadzie ograniczania ingerencji człowieka do niezbędnego minimum, ale zastrzec wypada, że to „minimum” miało (i ma) różne znaczenia i przybiera różne formy. Zapewne tendencji tej sprzyjał w pewnym stopniu rozwój szkółkarstwa. Drzewa pojawiające się w krajobrazie kulturowym były już odpowiednio „naturalnie” kształtowane rękami ogrodnika na etapach swojego wczesnego rozwoju, co bardzo korzystnie wpływało na ich właściwy dalszy wzrost, dostosowany

do wymogów terenów zieleni, a zarazem środowiska zurbanizowanego²⁶. Oczywiście, w sztuce ogrodowej ciągle funkcjonował kierunek „nienaturalnego” kształtowania koron (a czasami i pni) głównie poprzez ich cięcia formujące, ale już tylko w konkretnie uzasadnionych kompozycjach lub funkcjach przypadkach, w wybranych obszarach ogrodów czy parków (nawet naturalistycznych), a także – w późniejszym okresie – w miejskich przestrzeniach zurbanizowanych.

Na przestrzeni XX wieku, aż do czasów obecnych nie zaszły wielkie zmiany w zakresie sposobu wykonywania cięć pielęgnacyjnych drzew, kształtujących, a raczej utrzymujących (czasem tylko w miarę możliwości) naturalny kształt koron i zachowujących odpowiednie proporcje w morfologicznej budowie drzew. Pewne nowe podejście wprowadzono tylko w zakresie techniki przycinania konarów, a szczególnie gałęzi (odpowiednie miejsce cięcia, jego kąt itp.), co wynikało z rozwoju badań nad anatomią i fizjologią drzew, w tym głównie w zakresie ich naturalnej zdolności do blokowania rozwoju patogenów w miejscach powstania ran (cięcia), poprzez wytwarzanie przez tkanki drzewa tzw. bariery fenolowej (Chachulski 2000). Bardziej rewolucyjne zmiany zaszły w podejściu do zabezpieczania ubytków (ran), tak powierzchniowych (np. otarcia kory), jak i tzw. wgłębnych, np. powstałych w miejscu przycięcia gałęzi czy usunięcia konaru. Przez długi okres zabezpieczano rany drzewa różnego rodzaju maściami, emulsjami i innymi podobnej struktury substancjami, zwykle zawierającymi w swoim składzie naturalne lub sztuczne środki bakterio- i grzybobójcze. Stosowano także miejscowe odkażanie tkanek, np. wodnym roztworem siarczanu miedzi. Ale wraz z rozwojem technik pielęgnacji drzew, a także w wyniku badań naukowych, zaczęto dostrzegać niską skuteczność tego typu zabiegów „leczniczych”. Obecnie smarowanie (malowanie) ran drzew stosuje się co najwyżej ze względów estetycznych.

Radykalnie zmieniło się podejście do zabezpieczenia ubytków wgłębnych o charakterze dziupli bądź tzw. kominów (ubytków kominowych), czyli wypróchniałych (pustych w środku) pni. Jeszcze do drugiej połowy XX wieku (a nawet w późniejszym okresie) stosowano metodę kontrolowanego wypalania ubytków, co w zamyśle miało spowodować częściowe odkażanie termiczne zainfekowanych (próchniejących) tkanek oraz powstanie początkowo sterylnej warstwy węgla drzewnego na ich powierzchni. Jednak z czasem okazywało się, że metoda ta nie ma istotnego wpływu na rozwój procesów gnilnych drzewa. Z tego samego powodu zrezygnowano z mechanicznego oczyszczania ubytków z próchna, co na ogół wykonywano aż do „żywego drewna” – twardej tkanki naczyniowej.

²⁶ Na etapie uprawy drzew w szkółkach m.in. wyprowadza się pień sadzonki (nadając mu odpowiedni kształt i wysokość) oraz kształtuje koronę, której rozgałęzienia (przyszłe konary) mają określoną budowę (zagęszczenie, kąt rozgałęzienia itp.). Właściwie wykonane w tym okresie zabiegi pielęgnacyjne pozwalają na zachowanie naturalnego i charakterystycznego kształtu korony określonego gatunku drzewa, równocześnie zapobiegają powstawaniu w przyszłości (często po upływie kilkunastu lub kilkudziesięciu lat) sytuacji powodujących konflikt z otoczeniem (np. budynkiem, drogą) lub – co bardziej niepożądane – konstrukcji korony, która może ulec samodestrukcji (np. rozłamaniu, obrywaniu konarów, zaburzeniu statyki całego drzewa).

Przez dziesięciolecia wychodzono z założenia, że zabieg ten, poprzez usunięcie części patogenicznych mikroorganizmów (grzybów, bakterii) zawartych w murszu, a przy tym częściowe osuszenie powierzchni (mursz z reguły jest wilgotny), zatrzyma procesy gnilne tkanek. Jednak wieloletnie obserwacje nie potwierdziły pozytywnego wpływu tej metody na „leczone” nią drzewa, podczas gdy usuwanie murszu skutecznie niszczyło np. żyjące w spróchniałym drewnie cenne i rzadkie, a czasem również objęte ochroną prawną owady czy grzyby (Gutowski i in. 2004). Zaniechano więc czyszczenia i tak zwanego „rzeźbienia” ubytków, często nazywanego „chirurgią drzew” z uwagi na oczywistą analogię z zabiegami chirurgicznymi. Zaprzeszono stosować także – znane w Polsce od początku XX wieku – wypełnianie ubytków betonem (w okresie późniejszym pianką poliuretanową). Zabieg taki polegał na zalaniu dziupli, bądź całego komina płynnym betonem, co miało ograniczać próchnienie, ale i wzmacniać mechanicznie pień. Również i w tym przypadku po czasie stwierdzono, iż taki zabieg nie poprawia kondycji zdrowotnej drzewa, a wręcz przeciwnie. Już od początku lat 70. ubiegłego wieku firmy zajmujące się pielęgnacją drzew usuwały (wykuwały) beton z ubytków, w takim zakresie, w jakim było to możliwe. W Cieszynie drzewem pomnikowym, na którym niegdyś zastosowano tą metodę jest np. pomnikowa lipa szerokolistna rosnąca przy kościele Jezusowym [1]. W górnej części pnia tego drzewa, u podstawy konarów przewodnich, można dostrzec średnich rozmiarów dziuplę – prawdopodobnie stanowiącą otwór kończący ubytek kominowy obejmujący cały pień – wypełniony niegdyś betonem, a którego usunięcie mogłoby przynieść obecnie więcej szkody niż pożytku dla drzewa.

Współczesna technika zabezpieczania tego rodzaju ubytków ogranicza się zwykle do osłonięcia otworów (dziupli), do których może dostawać się woda deszczowa, różnego rodzaju daszkami, ale montowanymi w taki sposób, aby zapewnić możliwość wentylacji. Częściej potrzeba osłonięcia ubytku wynika z konieczności jego zabezpieczenia przed niepożądaną działalnością człowieka, która najczęściej przejawia się wrzucaniem różnego rodzaju przedmiotów (głównie śmieci) do wnętrza drzewa, a w skrajnych przypadkach jego podpalaniem (co niestety w Cieszynie miało już kilkakrotnie miejsce, np. w parku Kasztanowym). Tego typu osłony tworzy się zwykle z siatki (stalowej lub z tworzywa sztucznego) o średnich oczkach, mocowanej niewielkimi gwoździami (lub takerami) do krawędzi otworu; w ten sposób zabezpieczone są cieszyńskie pomniki przyrody, m.in. jeden z kasztanowców pospolitych *Aesculus hippocastanum* w parku Kościelnym [19]. Warto w tym miejscu przytoczyć jeszcze inny argument przemawiający za pozostawianiem otwartych, nieoczyszczonych dziupli. Otóż stare, „dudławe” drzewa, to dogodne i nieraz rzadko już spotykane w zurbanizowanych przestrzeniach miejsca lęgów lub bytowania ptaków oraz nocowania i zimowania nietoperzy. W centrum Cieszyna regularnie notuje się np. lęgi puszczyka *Strix aluco* na drzewach rosnących na stokach Góry Zamkowej oraz w parku Świętej Trójcy.

Warto podkreślić, że wypróchnienie wnętrza pnia czy konarów, nie musi oznaczać istotnego osłabienia wytrzymałości, a tym samym drzewa z tego typu zmianami nie zawsze stanowią istotne zagrożenie dla otoczenia (bezpieczeństwa ludzi i mienia), ponieważ pozostałe warstwy zdrowego (czynnego) drewna nadal w wystarczający sposób spełniają swoje funkcje przewodzące oraz – co w tym przypadku najważniejsze – mechaniczne. Ponadto w ubytkach kominowych niektórych gatunków drzew (np. lip) rozwijają się liczne, „dodatkowe” korzenie, które intensywnie odżywiają koronę drzewa i przewodzą asymilaty do korzeni, co ma nieba-

Puszczyk zwyczajny w lipowej dziupli w parku Świętej Trójcy w Cieszynie

gatelny wpływ na żywotność i rozwój starego drzewa, a więc na jego długowieczność. Korzenie takie wyrastają bezpośrednio z nasady konarów (wewnątrz pnia), często kilka metrów nad powierzchnią gruntu i zwisając sięgają poziomu podłoża, gdzie przerastają nasadę pnia i czerpią z gleby wodę oraz sole mineralne.

W pielęgnowaniu drzew nadal stosuje się natomiast wzmocnienia mechaniczne pni (przewodników) lub konarów, a nawet całych drzew, głównie tych, które zakończyły już okres intensywnego wzrostu. Do najczęściej spotykanych metod należą tak zwane wiązania elastyczne, których zadaniem jest spięcie groźących wyłamaniem konarów czy rozłamaniem przewodników u form drzew dwu- i wielopniowych. Metoda ta aktualnie polega na połączeniu elastyczną, odpowiednio wytrzymałą liną konarów głównych lub pni, które ze względu na swą budowę mogą ulec wyłamaniu. Na zabezpieczanym pniu (konarze) zakłada się odpowiednio luźną linę (pętlę), której zapas uwzględnia przyrost wtórny drzewa na grubość, a następnie łączy się ją z podobną pętlą na innym konarze lub pniu. Tego typu wzmocnienia nie tyle przejmują utrzymanie części masy określonego, zabezpieczanego konaru przez inny (mocniejszy) konar lub przewodnik – pień, ale przede wszystkim zapobiegają przekroczeniu pewnego „punktu krytycznego” (np. przy wychyleniu konaru na skutek podmuchu wiatru, czy obciążeniu śniegiem), po którym następuje

Przykład wiązania elastycznego zamocowanego na pomnikowej lipie szerokolistnej w parku Pokoju

masywne rozdarcie tkanek drewna. Ponieważ pojawiające się obciążenia w koronie drzew są dynamiczne, a wektory działania sił wielokierunkowe, elastyczne właściwości wiązań z tworzyw sztucznych najlepiej sprawdzają się w praktyce. Stosowane do początku lat 90. wiązania sztywne – mocowane inwazyjnie w konarach i pniach (przewiertu) oraz ich łączenie stalowym prętem, nie przynosiło zamierzonych efektów – nie zabezpieczało konarów w dostateczny sposób. W Cieszynie wiele drzew pomnikowych zostało wzmocnionych opisanymi powyżej wiązaniem elastycznym, np. kasztanowce pospolite [17] i jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* [26] na Górze Zamkowej, klon srebrzysty *Acer saccharinum* przy ul. Stalmacha [6], klon polny *Acer campestre* na Gułdowach [34].

Aby uniemożliwić odłamanie się dużych konarów od pni (szczególnie mniej lub bardziej poziomo rozrastających się nad gruntem), a także zapobiec przewróceniu się całych drzew, stosuje się inny rodzaj wzmocnień mechanicznych – podpory, zazwyczaj wykonywane ze stalowych profili zamkniętych lub rur (o odpowiednim przekroju i wytrzymałości), połączonych najczęściej na kształt wysmukłej liter „A”. Konstrukcje takie przeciwdziałają siłom wywierającym presję na drzewo, ale zwykle w sposób ciągły (stały) przenoszą obciążenia z korony na podłoże. W Cieszynie podpory zastosowano w przypadku trzech pomników przyrody: klonu polnego rosnącego w parku Kościelnym [19], klonu jesionolistnego *Acer negundo* na terenie kąpieliska miejskiego przy Al. Jana Łyska [33] oraz kasztanowca żółtego *Aesculus flava* w parku na Górze Zamkowej [25]. W przypadku pierwszego z wymienionych drzew wzmocnienie podpiera sporych rozmiarów drzewo, posiadające bardzo rozłożystą, niesymetryczną i silnie wychyloną koronę, które rośnie na szczycie dość wysokiego muru oporowego, a więc w miejscu, gdzie grunt co do zasady

jest mniej stabilny. Zapewne to cenne, o oryginalnym pokroju drzewo w wystarczający sposób rozległymi korzeniami kotwi się w glebie, nie mniej jednak podpora z pewnością „zdejmuje” część obciążenia z korzeni i pnia, „na wszelki wypadek” zabezpieczając drzewo przed wywrotem lub złamaniem. Wzmocnienie podporą kasztanowca żółtego rosnącego nieopodal Rotundy św. Mikołaja zostało wykonane w związku z podłużnym rozłamaniem na dwie części jego krótkiego i przysadzystego pnia. W tym przypadku podpora w głównej mierze przejmuje obciążenia, które wcześniej (przed pęknięciem) przenosił pień. Podpora ma na celu zapobiec przed całkowitym rozłamaniem się drzewa, co w praktyce oznaczałoby jego zniszczenie.

Do podstawowych, zarazem najbardziej rozpowszechnionych zabiegów pielęgnacyjnych drzew należą tzw. cięcia koron. Polegają one na usunięciu części mniejszych i większych gałęzi, a czasem także konarów. Ze względu na ich przyczynę oraz genezę, dzieli się je na dwie podstawowe grupy: cięcia przyrodnicze (pielęgnacyjne) i cięcia nieprzyrodnicze, zwane technicznymi (m.in. Skup 1995, Chachulski 2000, Szewczyk 2012). Te pierwsze obejmują zabiegi, których celem jest utrzymanie stabilnych i zdrowych koron o pokroju jak najbardziej zbliżonym do naturalnego. Korona drzewa poddanego takim zabiegom, co do zasady nie powinna odbiegać swoim wyglądem (wysokością, symetrią, proporcjonalnością itd.) od korony zdrowego drzewa rosnącego bez ingerencji człowieka, zachowując charakterystyczny dla danego gatunku pokrój.

W odniesieniu do cieszyńskich drzew chronionych jako pomniki przyrody do najczęściej wykonywanych cięć pielęgnacyjnych należą cięcia sanitarne, a rzadziej stosowane są cięcia prześwietlające oraz redukcyjne i korygujące (natomiast tzw. cięcia formujące, ze względu na fazę wzrostu zdecydowanej większości drzew pomnikowych, w zasadzie nie mają zastosowania, gdyż dotyczą prawie wyłącznie młodych drzew, które nie osiągnęły pełnych gabarytów). Cięcia sanitarne polegają na usunięciu z korony gałęzi zamartwych (tzw. posuszu), porażonych różnego rodzaju patogenami, złamanych, nadłamanych, z ubytkami, a także ocierających się wzajemnie o siebie. Ich efektem powinno być usunięcie potencjalnych źródeł różnego rodzaju dalszych infekcji (wtórnych), na przykład z owocników grzybów porastających obumarłe lub zamierające gałęzie, a „przy okazji” ograniczenie zagrożeń związanych z odłamującymi się i upadającymi gałęziami i konarami, a także poprawa estetyki drzewa (choć ta kwestia z pewnością podlega subiektywnej ocenie i może być różnie odbierana). Specyficznym przykładem cięć sanitarnych jest usuwanie dużych, zamartwych lub zamierających konarów, a nawet całych pni u form wielopniowych, które w skrajnym przypadku może prowadzić nawet do tzw. ogłowienia drzewa (czyli usunięcia jego korony i pozostawienia samego pnia). Zabiegi takie mają na celu jak najdłuższe utrzymanie pomnika przyrody dopóki drzewo zachowuje żywotność, a zarazem zapewnienie bezpieczeństwa otoczenia. Przykładem tak pielęgnowanego pomnika przyrody jest lipa szerokolistna rosnąca w tzw. lapidarium parku Pokoju [7]. Po roku 2000

drzewo to zaczęło obumierać, co przejawiało się zasychaniem znacznych fragmentów rozłożystej korony, przede wszystkim szczytowych części konarów głównych. Konieczne stało się ich systematyczne skracanie, z uwagi na postępującą martwicę, co doprowadziło do częściowego ogłowienia lipy. Innym przykładem radykalnego cięcia sanitarnego jest usunięcie jednego z dwóch przewodników strzelistego jesionu wyniosłego rosnącego w parku na Górze Zamkowej, w sąsiedztwie budynku administracyjnego Zamku Cieszyń [17]. W tym przypadku przed laty usunięto zamartłą i groźącą wyłamaniem „połowę” drzewa, co podyktowane było głównie względami bezpieczeństwa. Z kolei specyficzne cięcia sanitarne wykonywane są cyklicznie, w nawrotach co kilka lat, na pomnikowych sosnach wejmutkach *Pinus strobus* rosnących w parku Kościelnym [19]. Drzewa te porażone są chorobą grzybową (rdza wejmutkowo-porzeczkowa) wywoływaną przez patogenicznego grzyba *Cronartium ribicola*, który na tym gatunku sosny powoduje zamieranie gałęzi.

Prześwietlanie koron drzew ma na celu doprowadzenie do lepszego doświetlenia wnętrza koron oraz zapewnienie swobodnego przepływu strumieni powietrza. Zwykle w pełni ukształtowane korony dojrzałych drzew nie wymagają tego typu zabiegów,

Stalowa podpora zabezpieczająca pomnikowy klon polny w parku Kościelnym

jednak czasami mogą mieć zastosowanie ze względu na konieczność odciążenia którejś części korony, szczególnie w przypadku silnie rozrastających się poziomo i mocno ugałęzionych w peryferyjnych częściach konarów. Pomnikowe gledicje trójcierniowe rosnące przed głównym wejściem do Teatru im. Adama Mickiewicza [28] poddane zostały zabiegom pielęgnacyjnym, których zakres obejmował usunięcie posuszu i właśnie cięcia prześwietlające. Podobne zabiegi wykonywane były na wiązcie polnym *Ulmus minor* rosnącym przy ul. Bielskiej w rejonie dawnej głównej bramy wjazdowej do Szpitala Śląskiego [13], buku pospo-

Cięcia pielęgnacyjne realizowane w obrębie pomnikowego klonu srebrzystego przy ul. Stalmacha

litym *Fagus sylvatica* rosnącym na Placu Wolności [27] i buku pospolitym formy purpurowej zlokalizowanym przy Domu Dziecka na ul. Kraszewskiego [10]. Co charakterystyczne i pożądane, we wszystkich tych przypadkach zachowano naturalne kształty koron pomników przyrody, ale trzeba jednak zauważyć, że drzewa te posiadają foremne i „modelowo” wykształcone korony, co zdecydowanie ułatwia ich pielęgnację i kształtowanie.

W przypadku cieszyńskich pomników przyrody stosowane bywają również cięcia redukcyjne oraz korygujące. Tego typu zabiegi przeprowadzane są w obrębie koron już ukształtowanych i wiążą się z dość daleko idącymi przycinkami gałęzi i konarów (w tym przewodnikowych), pozytywnie wpływającymi na wytrzymałość korony, a często i pnia. Ponieważ zabiegi te wiążą się z powstawaniem znacznej wielkości ran (w miejscu cięcia), często takich, które nie ulegną zabliznieniu, wykonuje się je najczęściej jako tzw. mniejsze zło, czyli alternatywa chroniąca drzewo przed powstaniem jeszcze większych szkód na skutek np. niekontrolowanego obrywania się konarów czy rozłamywania pni. Drzewo poddane redukcji i korekcie korony można rozpoznać po częściowo skróconych konarach, z których w miejscu cięcia odrastają młodsze gałęzie, często w nieco większym zagęszczeniu, niż na konarach niepoddawanych tego typu pracom. Szczególnie jest to widoczne w okresie bezlistnym, poza sezonem wegetacyjnym, natomiast trudniej dostrzec efekty tego rodzaju zabiegów w okresie pełnego ulistnienia drzewa. Należy podkreślić, że chociaż tego typu zabiegi dość mocno ingerują w naturalne procesy wzrostu drzew, to ewidentnie wpływają pozytywnie na zachowanie ich dobrej kondycji. Przede wszystkim jednak chronią przed powstawaniem masywnych ran na skutek wyłamania konarów i rozłamania pni, szczególnie jeśli łączy się je z wzmocnieniem koron wiązaniami elastycznymi.

mi. Drzewami pomnikowymi w Cieszynie poddawany tego typu cięciom są najczęściej kasztanowce pospolite – kasztanowiec rosnący przy Al. Łyska w rejonie zjazdu na drogę wiodącą do kempingu „Olza” [15] i wszystkie kasztanowce w parku Kościelnym [19], topola czarna *Populus nigra* [29] i topola kanadyjska *Populus xcanadensis* [9] zlokalizowane odpowiednio przy ul. Solnej i w parku Kasztanowym, czy jeden z jesionów wyniosłych rosnących wzdłuż ul. Sportowej [8], którego pień jest znacznie osłabiony m.in. ubytkiem kominowym. Z wieloletnich obserwacji drzew rosnących na terenie Cieszyna wynika jednoznacznie, że zabiegi tego rodzaju niejako „ratują życie” drzewom.

Stosunkowo rzadko pomnikowe drzewa w Cieszynie poddawane są cięciom technicznym, które podobnie jak redukcyjne i korygujące powodowane są potrzebą ograniczenia gabarytu konarów lub części korony na skutek kolizji z obiektami infrastruktury miejskiej. Cięcia techniczne stanowią kompromis, a nierzadko konieczność utrzymania właściwej „relacji” pomiędzy drzewem, a sąsiednimi obiektami – budynkami, drogami bądź sieciami energetycznymi lub telekomunikacyjnymi. Najczęściej zabiegi te obejmują skrócenie konarów od strony ścian budynków (np. klon srebrzysty przy LO im. Kopernika [6]) lub usunięcie najniższej położonych konarów i gałęzi nad drogami w celu uzyskanie normalnej skrajni nad jezdnią, czyli prześwitu, w którym mieszczą się gabaryty samochodów poruszających się po drogach publicznych.

Cechą wspólną wszystkich opisanych powyżej cięć pielęgnacyjnych pomników przyrody jest ich ograniczanie do niezbędnego minimum.

***

Chociaż drzewa – przynajmniej niektórych gatunków – należą do długowiecznych organizmów, żyjących setki, a nawet tysiące lat, to przecież w osobniczą historię każdego z nich wpisana jest również śmierć. Wbrew wciąż rozpowszechnionemu mniemaniu obumarłe drzewo – jeśli tylko nie stwarza zagrożenia dla otoczenia – nie jest czymś bezwartościowym (czy też mającym wartość wymierną jedynie w ilości możliwego do pozyskania po jego ścięciu drewna), wymagającym wycinki i jak najszybszego uprzątnięcia. Obumarłe i zamierające drzewa to niezwykle cenne elementy środowiska przyrodniczego, pełniące trudną do przecenienia i zastąpienia rolę w ekosystemie. To przede wszystkim mikrosiedliska, z którymi związana jest specyficzna i charakterystyczna flora, fauna czy mykobiota. Wiele gatunków roślin, zwierząt bądź grzybów jest wręcz uzależnionych od martwego drewna, a wycięcie jednego nawet zamartłego drzewnego olbrzyma prowadzić może do lokalnego wymarcia całej wręcz populacji np. jakiegoś gatunku owada, żyjącego wyłącznie na tego typu siedliskach (więcej o znaczeniu obumarłych drzew i martwego drewna dla środowiska przyrodniczego można znaleźć w książce noszącej jakże wymowny tytuł: „Drugie życie drzewa” – Gutowski i in. 2004).

Ustawa o ochronie przyrody z 2004 r.²⁷ dostrzega zarówno przyrodnicze (siedliskowe), jak również historyczno-pamiętkowe znaczenie drzew – pomników przyrody, które bynajmniej nie kończą się wraz ze śmiercią danego drzewa objętego ochroną. Zapis art. 40 ust. 2 tejże ustawy stanowi bowiem, iż *na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu*. Wśród setki pomnikowych drzew na terenie Cieszyna, przykładem zachowanego i wciąż objętego ochroną martwego olbrzyma jest wiąz górski *Ulmus glabra* rosnący przy tzw. drodze do III-go jazu [21]. Obumarłe początkiem XXI wieku drzewo stoi przy często uczęszczanej ścieżce spacerowo-rowerowej, dlatego – ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa spacerowiczów i rowerzystów – zostało pozbawione korony. Ale nawet w formie kilkumetrowej wysokości i pozbawionego kory pnia jest dowodem na monumentalność wiązów, będąc przy tym niemyym świadkiem przeszłości tego rejonu Cieszyna.

Efektownie ubarwiony zgniotek cynobrowy jest przykładem chronionego gatunku chrząszcza, ściśle związanego z martwym drewnem i zamierającym drzewami

²⁷ Patrz przypis 16.

CIESZYŃSKIE POMNIKI PRZYRODY W UJĘCIU HISTORYCZNYM I STATYSTYCZNYM

Czy człowiek jest piękny? Piękne to jest drzewo.
(tytuł wywiadu Justyny Dąbrowskiej z Teresą Hołówką)

Już w wiekach XVIII i XIX sporządzano spisy wyjątkowych tworów przyrody żywej i nieożywionej zasługujących na ochronę, przy czym tego typu prace szczególnie intensywnie na obszarze ziem polskich prowadzono na przełomie wieku XIX i XX (Pietrzak 2009). Wspomnieć w tym kontekście wypada m.in. o Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika we Lwowie, które z inicjatywy M. Raciborskiego wydało i rozesłało w 1907 r. „Kwestjonariusz w sprawie ochrony zabytków przyrodniczych w kraju”. Podobne akcje prowadziło Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Warszawie w 1908 r. oraz Towarzystwo Leśne we Lwowie w 1911 r. (Środoń 1934), natomiast w odniesieniu do zaboru pruskiego pierwsze zestawienia drzew godnych ochrony publikował w 1900 r. Hugo Conwentz (Grzywacz i Pietrzak 2013, Parkinoza 2015).

W okresie międzywojennym wykazy (inwentarze) zabytkowych dębów i lip, na podstawie danych zgromadzonych przez Państwową Radę Ochrony Przyrody, zestawiał i opublikował w latach 1934–1935 A. Środoń w roczniku *Ochrona Przyrody* (Środoń 1934, 1935a, 1935b). W publikacjach tych na wzmianki zasłużyło kilka dębów rosnących na terenie powiatu cieszyńskiego, w tym drzewa wciąż rosnące i objęte ochroną jako pomniki przyrody, m.in. znany Dąb Sobieskiego rosnący w Ustroniu (*przy drodze powiatowej, niedaleko dworca: obwód ± 4.50 m, wys. ± 20 m, obrośnięty bluszczem do wysokości 8 m* – Środoń 1934) oraz okazały, ale obecnie mocno już „nadszarpnięty zębem czasu” dąb w Bażanowicach (gmina Goleszów), rosnący w pobliżu dawnej gajówki na wschodnim krańcu lasu Bielowiec (*uznany za zabytek orzeczeniem Urzędu Wojew. Śląskiego Nr.: A. II. 2a/5 z dnia 6. XI. 1935* – Środoń 1935b). Natomiast spośród lip z powiatu cieszyńskiego wymienione zostały zaledwie dwa drzewa: rosnąca w Cisownicy (gmina Goleszów) *stara lipa (...)* na gruncie *gminnym* oraz w Harbutowicach (Ustroń) *koło restauracji lipa o obw. 4.60 m* (Środoń 1935a). W powyższych inwentarzach nie zasłużyło na uwagę żadne z drzew rosnących na terenie Cieszyna, za wyjątkiem krótkiej notki o treści: *Błogocice* [wieś przyłączona do Cieszyna w 1923 r.]. *Dęba o obwodzie 4.71 m ścięto w jesieni 1923 r.* (Środoń 1934). Autor zestawienia zabytkowych dębów odwołuje się przy tym do notatki zamieszczonej na łamach miesięcznika *Przyrodnik*, wydawanego w Cieszynie w latach 1924–1926 pod redakcją Kazimierza Simma²⁸: *Śmierć olbrzymiego dębu na Śląsku Cieszyńskim. We wsi Błogocice, w odległości około*

Pomnikowy dąb w Bażanowicach, objęty jest ochroną prawną od 1935 r.

z km na południe od Cieszyna, ścięto w jesieni ub. roku okaz olbrzymiego dębu, mierzącego w średnicy blisko 1½ metra. Powalenie nastąpiło wskutek tego, że dąb był wewnątrz silnie wypróchniały i groził upadkiem podczas silniejszych wichrów, przy czym był narażony na zdruzgotanie dom właściciela. Był to bodaj ostatni olbrzym dębowy na Śląsku Cieszyńskim (Kis 1924). To nieco kasandrycznie brzmiące zakończenie tekstu nie do końca okazało się prawdziwe, skoro obecnie w granicach samego tylko powiatu cieszyńskiego (a więc jedynie na fragmencie Śląska Cieszyńskiego w historycznych granicach) co najmniej kilkadziesiąt drzew o obwodach pni porównywalnych lub większych od ściętego błogocickiego dębu ma status pomnika przyrody.

Również w książce poświęconej przyrodniczym walorom międzywojennego województwa śląskiego autorstwa A. Czudka pt. „Osobliwości i zabytki przyrody województwa śląskiego” (Czudek 1929), nie znajdujemy wzmianki o okazałych, sędziwych i zasługujących na ochronę drzewach rosnących w Cieszynie. Autor – wymieniając m.in. dęby w Ustroniu czy Kończycach Wielkich – charakteryzuje na przykład oczywiste i sztandarowe dla Cieszyna twory przyrody żywej i nieożywionej, czyli cieszyńską wiosenną *Hacqu-*

²⁸ Kazimierz Simm (1884–1955) – zoolog, entomolog; w latach w latach 1922–1937 profesor zoologii w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie. W 1924 r. zaproponował polską nazwę „cieszyńnianka wiosenna” dla gatunku *Hacquetia epipactis*.

etia epipactis oraz skałę magmową znaną pod nazwą cieszyńnit, ale także opisuje zabytki kultury materialnej, czyli Rotundę św. Mikołaja, Wieżę Piastowską oraz Studnię Trzech Braci, zupełnie pomijając lub nie dostrzegając rosnących na terenie miasta okazałych drzew. Jedynie w odniesieniu do Markłowic (dawniej wieś i sołectwo w gminie Hażlach, włączona do Cieszyna w 1976 r.), oprócz informacji o Kopcach (od 1951 r. – rezerwat leśny „Kopce”) czy lesie Szczypie, pojawia się wzmianka o sędziwych i sporych drzewach: *W ogrodzie gospodarza Prutka rośnie gruba i bardzo stara grusza, która jednak jeszcze owocuje. Stare dęby, które się w postaci grubych i okazałych drzew w tutejszej „Dębinie” i przy drodze koło cmentarza (2) znajdowały, jak również potężne topole w wiklinie pod folwarkiem, zostały w ciągu ostatnich lat wycięte. Zauważyć należy, że rosły one na gruntach państwowych* (Czudek 1929).

Jak już wcześniej wspomniano, mimo że pierwsza polska ustawa o ochronie przyrody uchwalona została w 1934 r.²⁹, to początkowo cenne i okazałe drzewa obejmowane były ochroną nie jako pomniki przyrody *sensu stricte*, ale jako zabytki, na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 1928 r. o opiece nad zabytkami³⁰. Zapewne jednymi z pierwszych objętych tą formą ochrony drzew z terenu powiatu cieszyńskiego były m.in. cisy w Cisownicy (gmina Goleszów), Wiśle i Istebnej, Dąb Sobieskiego w Ustroniu oraz dąb w Dziegielowie (gmina Goleszów), buk na Skalicy w Ustroniu, lipy w Harbutowicach i Cisownicy oraz wspomniana przez A. Czudka (1929) grusza w gospodarstwie J. Prutka w Markłowicach – te właśnie drzewa zostały wymienione w sprawozdaniu Śląskiego Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody z działań realizowanych w okresie od stycznia do sierpnia 1930 r. (Ręgorowicz 1930). O obejmowaniu kolejnych drzew z okolic Cieszyna ochroną świadczą m.in. zapisy w przywołanym już inwentarzu Środnia (1935b), który jako *uznane za zabytki* orzeczeniem Urzędu Wojew. Śląskiego wymienia dęby rosnące w Bażanowicach, Kończycach Wielkich, Małych Kończycach, Pogórze i Skoczowie. Brak w tych wykazach formalnie objętych ochroną prawną drzew z terenu Cieszyna być może nie powinien dziwić, skoro I. Kwaśny i K. Nowak w monografii dziejów Cieszyna (2010) wspominają, iż nie zachowały się żadne dokumenty świadczące o objęciu ochroną konserwatorską (jako zabytku) jakiegokolwiek obiektu na terenie Cieszyna w okresie przed II wojną światową.

Najprawdopodobniej dopiero w 1948 r. ochroną jako zabytki objęto pierwsze przyrodnicze obiekty położone w granicach miasta, czyli Łaski Miejskie³¹, ustanowione następnie w 1961 r. rezerwatami przyrody – „Łasek Miejski nad Puńcówką” oraz „Łasek Miejski nad Olzą” (powołanymi m.in. dla ochrony i zachowania stanowisk cieszyńnianki wiosennej). Natomiast pierwszym formalnym cieszyńskim pomnikiem przyrody ustanowiono

²⁹ Patrz przypis 12.

³⁰ Patrz przypis 11.

³¹ Zarządzenie Wojewody Śląsko-Dąbrowskiego L.MOZ/IV/77/17/48 z dnia 19 stycznia 1948 r. w sprawie uznania za zabytek terenów położonych w mieście Cieszynie; obiekty te zostały wpisane do rejestru zabytków województwa katowickiego pod nr 17.

w 1954 r. okazałą lipę szerokolistną, rosnącą na pl. Kościelnym, na wysokości bocznego wejścia do kościoła Jezusowego [1]³². W latach 1954–2018 różne organy – w zależności od kompetencji wynikających ze zmian przepisów regulujących kwestie ochrony przyrody – podjęły 11 następujących aktów prawnych, ustanawiających pomniki przyrody na terenie Cieszyna:

- rok 1954 – orzeczenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie [Katowice] R.L. 13b/7/54 z dnia 17 marca 1954 r. (obwieszczenie – Dz. Urz. WRN w Stalinogrodzie z 1954 r. Nr 3, poz. 11);
- rok 1980 – decyzja Wojewody Bielskiego Nr RLS-op-7141p/7/80 z dnia 3 grudnia 1980 r.;
- rok 1988 – decyzja Wojewody Bielskiego Nr 262 z dnia 31 grudnia 1988 r. (Dz. Urz. Woj. Bielskiego z 1989 r. Nr 2, poz. 55);
- rok 1992 – rozporządzenie Nr 7/92 Wojewody Bielskiego z dnia 28 grudnia 1992 r. (Dz. Urz. Woj. Bielskiego z 1993 r. Nr 1, poz. 1);
- rok 1993 – rozporządzenie Nr 6/93 Wojewody Bielskiego z dnia 22 grudnia 1993 r. (Dz. Urz. Woj. Bielskiego z 1994 r. Nr 15, poz. 89);
- rok 1998 – rozporządzenie Nr 22/98 Wojewody Bielskiego z dnia 16 listopada 1998 r. (Dz. Urz. Woj. Bielskiego z 1998 r. Nr 20, poz. 346);
- rok 2002 – uchwała Nr LVII/554/02 Rady Miejskiej Cieszyna z dnia 5 września 2002 r. w sprawie wprowadzenia ochrony w drodze uznania za pomnik przyrody (Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2002 r. Nr 66, poz. 2394);
- rok 2010 – uchwała Nr XLV/464/10 Rady Miejskiej Cieszyna z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody na terenie Gminy Cieszyn (Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2010 r. Nr 82, poz. 1313);
- rok 2011 – uchwała Nr XV/154/11 Rady Miejskiej Cieszyna z dnia 29 grudnia 2011 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody na terenie Gminy Cieszyn (Dz. Urz. Woj. Śląskiego, 15 lutego 2012 r. poz. 844);
- rok 2017 – uchwała Nr XXXVI/351/17 Rady Miejskiej Cieszyna z dnia 31 sierpnia 2017 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody na terenie Gminy Cieszyn (Dz. Urz. Woj. Śląskiego, 9 września 2017 r. poz. 4849);
- rok 2018 – uchwała Nr XLIX/524/18 Rady Miejskiej Cieszyna z dnia 25 października 2018 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody na terenie Gminy Cieszyn (Dz. Urz. Woj. Śląskiego, 31 października 2018 r. poz. 6822).

Biorąc pod uwagę treść powyższych decyzji, rozporządzeń i uchwał, w latach 1954–2018 na terenie Cieszyna ustanowiono łącznie 48 pomników przyrody, a ochroną objęto 110 drzew. Niestety, 10 pomnikowych drzew zamarło lub zostało uszkodzonych przez

³² O drzewie tym nie wspominają jednak autorzy wydanej w 1956 r. popularnonaukowej książki „Osobliwości przyrody między Olzą a górą Wartą” (Dudziak i in. 1956), którzy w rozdziale zatytułowanym „Ważniejsze zabytki przyrody” i poświęconym obszarowi dzisiejszego powiatu cieszyńskiego, wymieniają np. lipę w Harbutowicach, dęby w Skoczowie i Górkach Wielkich oraz *piękne okazy dębów rosnące w okolicach Cieszyna*, przy czym sformułowanie to dotyczy drzew z terenu Ustronia, Kończyc Wielkich i Kończyc Małych.

wiatr na tyle istotnie, że ich dalsza ochrona stała się nieuzasadniona. Drzewa te zostały pozbawione statusu pomników przyrody i usunięte. Szczegółowe informacje o nieistniejących już drzewach pomnikowych przedstawiono w opisach poszczególnych pomników przyrody, za wyjątkiem jednego drzewa – wiązu górskiego, rosnącego na terenie kempingu „Olza”. Drzewo to zostało objęte ochroną jako pojedynczy pomnik przyrody w 1998 r. i z obwodem pnia wynoszącym 422 cm było jednym z najokazalszych przedstawicieli gatunku występującego jeszcze ok. 15 lat temu dość licznie na terenie Cieszyna. Pomnikowy wiąz obumarł podczas masowego zamierania wiązów (na skutek porażenia grafiozą, czyli tzw. holenderską chorobą wiązów) na obszarze miasta (Dorda 2012) i po zdjęciu ochrony pomnikowej został ścięty w 2003 r.

Według stanu na dzień 31 grudnia 2018 r. na terenie Cieszyna istnieje 47 pomników przyrody, którymi są wyłącznie drzewa rosnące pojedynczo lub w grupach. Ochroną objętych jest łącznie 100 drzew należących do 16 rodzajów i 28 taksonów³³ (25 gatunków, 2 odmiany, 1 forma), których zestawienie zawiera tabela 2. Uwagę zwraca zwłaszcza nadanie statusu pomników przyrody drzewom należącym do 11 gatunków nierodzimych (tzw. egzotycznych), co wynika przede wszystkim z objęcia w latach 90. ub. wieku ochroną pomnikową szeregu drzew rosnących w parkach (park na Górze Zamkowej, park Kościelny, park przy Szpitalu Śląskim) lub na skwerach w historycznym śródmieściu Cieszyna. Najliczniej wśród cieszyńskich drzew pomnikowych reprezentowane są kasztanowce pospolite (24 drzewa), dęby szypułkowe (15) oraz jesiony wyniosłe (12).

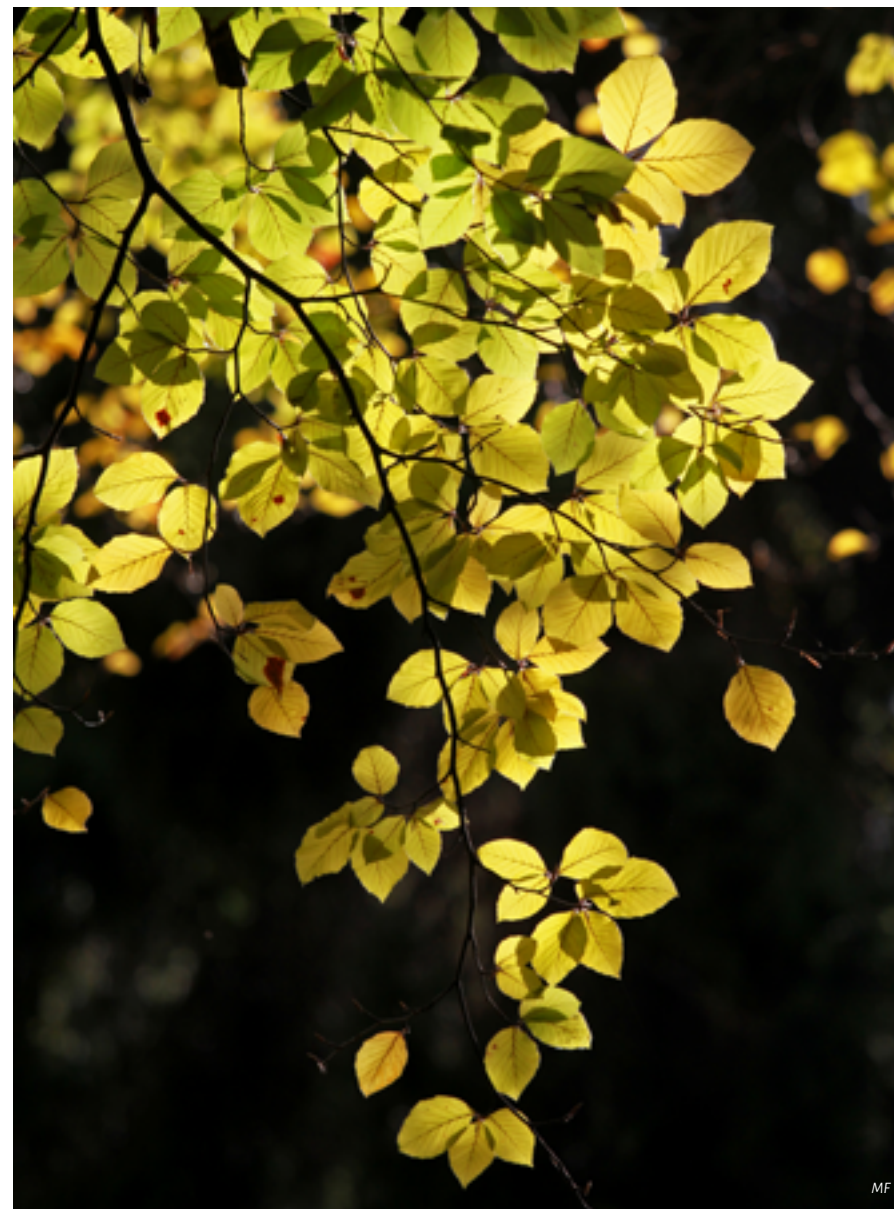
Jak w wielu dziedzinach życia, także w przypadku drzew – pomników przyrody tworzone są wszelkiego rodzaju rankingi i zestawienia „naj” w celu wyłonienia tych najstarszych, najwyższych lub najgrubszych. Najłatwiejszym do zweryfikowania parametrem drzewa jest obwód jego pnia, toteż w tabeli 2 wskazano najokazalsze pod tym względem cieszyńskie pomniki przyrody w porównaniu do największych przedstawicieli danego gatunku (taksonu) objętego ochroną pomnikową na terenie powiatu cieszyńskiego, województwa śląskiego i całego kraju. Przygotowując powyższe zestawienie oparto się przede wszystkim na informacjach zawartych w książce „Drzewa – pomniki przyrody” (Grzywacz i Pietrzak 2013) oraz zamieszczonych na stronie internetowej Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach³⁴, a także w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody³⁵. Ponadto swoje dane udostępniła dr inż. Joanna Pietrzak-Zawadka z Politechniki Białostockiej (Zamiejscowy Wydział Leśny w Hajnówce). Natomiast informacje o najokazalszych bądź najsłynniejszych drzewach w Polsce (i w województwie śląskim) – w tym również o tych nie mających statusu pomników przyrody – zainteresowany Czytelnik może

³³ Takson – zbiór osobników (np. roślin, zwierząt, grzybów itd.) wydzielony na podstawie im tylko właściwej kombinacji cech spośród innych organizmów żyjących na Ziemi. Podstawową jednostką taksonomiczną jest gatunek, a niższymi jednostkami są m.in. podgatunek, odmiana, forma.

³⁴ <http://bip.katowice.rdos.gov.pl/wojewodzki-rejestr-form-ochrony-przyrody> (dostęp w dniu 5 stycznia 2019 r.).

³⁵ <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/> (dostęp w dniu 5 stycznia 2019 r.).

znaleźć m.in. w następujących książkach: C. Pacyniak „Najstarsze drzewa w Polsce. Przewodnik” (1992), W. Kusiak, A. Węgiel, K. Borkowski i W. Danielewicz „Najgrubsze drzewa Lasów Państwowych” (2008), K. Borkowski „Polskie drzewa” (2014), P. Zarzyński i P. Tomusiak „90 drzew. Okazy niezwykłe” (2014), P. Zarzyński, P. Tomusiak i K. Borkowski „Drzewa Polski. Najgrubsze. Najstarsze. Najsłynniejsze” (2016), A. Żukowski „Stawne drzewa województwa śląskiego” (2006), a także np. na stronie internetowej P. Gacha MojeDrzewa.pl³⁶.

³⁶ <https://www.mojedrzewa.pl> lub www.drzewa.nk4.netmark.pl (dostęp w dniu 31 marca 2019 r.).

Tabela 2. Najgrubsze cieszyńskie pomniki przyrody na tle rekordowych drzew pomnikowych w skali powiatu, województwa i kraju.

Nazwa taksonu	Liczba drzew pomnikowych w Cieszynie	Obwód najgrubszego drzewa w Cieszynie [cm]	Lokalizacja	Obwód [cm] i lokalizacja najgrubszego pomnika przyrody		
				powiat cieszyński	województwo śląskie	Polska
buk pospolity – <i>Fagus sylvatica</i>	2	328	pl. Wolności	540, Ustroń	722, Świerklany	910, Sianów, zachodniopomorskie
buk pospolity f. purpurowa – <i>Fagus sylvatica</i> f. <i>purpurea</i>	1	329	ul. Kraszewskiego 2	329, Cieszyn	443, Gliwice	530, Sianów, zachodniopomorskie
buk pospolity odm. miedzianolistna – <i>Fagus sylvatica</i> 'Cuprea'	1	360	park Szpitalny	360, Cieszyn	360, Cieszyn	b.d.
dąb burgundzki – <i>Quercus cerris</i>	2	202	park Szpitalny	202, Cieszyn	202, Cieszyn	545, Grębocice, dolnośląskie
dąb szypułkowy – <i>Quercus robur</i>	15	517	ul. B. Chrobrego 1	705, Brenna (Górki Wielkie)	725, Kuźnia Raciborska (Rudy)	1050, Brzostek, podkarpackie
glediczja trójcierniowa – <i>Gleditsia triacanthos</i>	4	201	pl. Teatralny	215, Dębowiec (Iskrzyczyn)	215, Dębowiec (Iskrzyczyn)	280, Błonie, mazowieckie
grab pospolity – <i>Carpinus betulus</i>	4	262	droga do III-go jazu; pl. Wolności	262, Cieszyn (a)	425, Kuźnia Raciborska (Rudy)	480, Pielgrzymka (Proboszczów), dolnośląskie
grusza pospolita – <i>Pyrus communis</i>	1	273	ul. ks. Tomanka	273, Cieszyn	539, Tarnowskie Góry (b)	630, Rutki-Borki, mazowieckie
jarzęb mączny – <i>Sorbus aria</i>	1	162 (na 100 cm)	park Szpitalny	162/100, Cieszyn	162/100, Cieszyn	b.d.
jesion wyniosły – <i>Fraxinus excelsior</i>	13	536	ul. Sportowa	536, Cieszyn	536, Cieszyn (c)	707, Trzebiechów (Swarzyniec), zielonogórskie
kasztanowiec pospolity – <i>Aesculus hippocastanum</i>	24	421	park na Górze Zamkowej	421, Cieszyn	421, Cieszyn (d)	594, Goszcza, małopolskie
kasztanowiec żółty – <i>Aesculus flava</i>	2	258+168	park na Górze Zamkowej	258+168, Cieszyn	258+168, Cieszyn	350, Trzebinia, małopolskie
klon jesionolistny – <i>Acer negundo</i>	1	271	kąpielisko miejskie	271, Cieszyn	271, Cieszyn	400, Dzierżkowice, lubelskie
klon polny – <i>Acer campestre</i>	2	305	Gułdowy	305, Cieszyn (e)	305, Cieszyn (e)	450, Pobiedziska (Krześlice), wielkopolskie (f)
klon pospolity odm. Schwedlera – <i>Acer platanoides</i> 'Schwedleri'	1	338	ul. Bielska 62	338, Cieszyn	338, Cieszyn	b.d.
klon srebrzysty – <i>Acer saccharinum</i>	1	412	pl. Wolności 7b/ ul. Stalamacha	412, Cieszyn	412, Cieszyn	720, Rytwiany, świętokrzyskie
lipa drobnolistna – <i>Tilia cordata</i>	3	464	park Pod Wałką	585, Ustroń	1100, Dąbrowa Zielona (Cielętniki)	1100, Dąbrowa Zielona (Cielętniki), śląskie
lipa szerokolistna – <i>Tilia platyphyllos</i>	3	472	park Pokoju	472, Cieszyn	512, Żarki (Przybynów)	860, Łącko (Czarny Potok), małopolskie
miłorząb dwuklapowy – <i>Ginkgo biloba</i>	4	270	ul. Bobrecka 7	270, Cieszyn (g)	317, Mikołów	420, Nozdrzec, podkarpackie
miłorząb dwuklapowy odm. kolumnowa – <i>Ginkgo biloba</i> 'Fastigiata'	1	225	Góra Zamkowa	225, Cieszyn	225, Cieszyn	b.d.
robinia akacjowa – <i>Robinia pseudoacacia</i>	2	367	droga do III-go jazu	367, Cieszyn	367, Cieszyn	498, Borowe (Iłowa), lubuskie
sosna wejmutka – <i>Pinus strobus</i>	3	224	park Kościelny	224, Cieszyn	375, Jeleśnia	532, Pokój, opolskie
topola czarna – <i>Populus nigra</i>	1	436	ul. Solna/ul. Górna	436, Cieszyn	553, Sosnowiec	780, Tułowice, opolskie
topola kanadyjska – <i>Populus xcanadensis</i>	1	457	park Kasztanowy	457, Cieszyn	598, Gierałtowice	723, Zielona Góra
tulipanowiec amerykański – <i>Liriodendron tulipifera</i>	2	394	ul. Błogocka 19	394, Cieszyn	394, Cieszyn	470, Stanisławów, dolnośląskie
wiąz górski – <i>Ulmus glabra</i>	3	425 (h)	droga do III-go jazu	425, Cieszyn	497, Orzesze	620, Dukla, podkarpackie
wiąz polny – <i>Ulmus minor</i>	1	406	park Szpitalny	406, Cieszyn	406, Cieszyn	610, Krasocin, świętokrzyskie
wiąz szypułkowy – <i>Ulmus laevis</i>	1	331	ul. Żeromskiego	340, Strumień	458, Kuźnia Raciborska (Rudy)	940, Gubin (Komorów), lubuskie

Przypisy do tabeli z.

(a) 260 cm, Brenna (Córki Wielkie)
(b) jako grusza pospolita *Pyrus pyraeaster*
(c) 535 cm, Rajcza
(d) 420 cm, Pyskowice
(e) 300 cm, Golezów
(f) klon polny z Cieszyna zajmuje 10. miejsce w zestawieniu najgrubszych drzew tego gatunku w Polsce (Grzywacz i Pietrzak 2013)

(g) 188+205+198 cm – forma trójpniowa, Golezów (Bażanowice)
(h) drzewo obumarłe, zachowane do naturalnego rozpadu
b.d. – w analizowanych źródłach nie odnaleziono informacji o pomniku przyrody należącym do danego taksonu

CHARAKTERYSTYKA CIESZYŃSKICH POMNIKÓW PRZYRODY

Przedstawiając w niniejszym rozdziale poszczególne pomniki przyrody rosnące na terenie Cieszyna, zrezygnowano z omawiania oczywistych cech charakterystycznych dla danych taksonów (gatunków, odmian, form). Zainteresowany Czytelnik znajdzie je w wielu łatwo dostępnych książkach lub na stronach internetowych poświęconych dendrologii.

Jak już wspomniano wcześniej, cieszyńskie drzewa – pomniki przyrody nie były dotąd badane za pomocą świdra Presslera, a biorąc więc pod uwagę niedoskonałości i ułomności innych popularnych metod szacowania wieku drzew (omówionych w rozdziale „Sędziwe i okazałe...”), odstąpiono w niniejszej publikacji od podawania (poza kilkoma wyjątkami) ich przybliżonego, orientacyjnego wieku. W charakterystyce pomników przyrody skupiono się przede wszystkim na przedstawieniu kontekstu i historii miejsca, w jakim poszczególne drzewa rosną, mając nadzieję, że takie podejście zainspiruje bardziej dociekliwych Czytelników do samodzielnego oszacowania wieku pomnikowych drzew, np. poprzez poszukiwanie innych niż zaprezentowane w książce źródeł ikonograficznych. W tym miejscu szczególne słowa uznania i podziękowania autorzy niniejszej książki kierują do administratorów oraz współautorów „profilu” Cieszyna na portalu Fotopolska (fotopolska.eu) – trudno sobie wyobrazić rozważania o dziejach Cieszyna i zmianach jakie nastąpiły w układzie przestrzennym miasta zwłaszcza w okresie ostatnich 200 lat, bez odniesienia się do efektów zaangażowania, dociekliwości, sumienności i bezinteresowności wszystkich osób udostępniających na tym portalu stare i współczesne fotografie

(i inne materiały ikonograficzne) Cieszyna, opatrzone często cennym komentarzem i odniesieniami do innych źródeł wiedzy. Podziękowania należą się również Muzeum Śląska Cieszyńskiego za zgodę na wykorzystanie kilku fotografii oraz Irenie French za kwerendę zbiorów fotograficznych Muzeum.

Podane obwody pni i wysokość poszczególnych pomnikowych drzew odnoszą się do wyników pomiarów wykonanych przez autorów w latach 2017-2019, dlatego prezentowane wartości odbiegają (często znacząco) zarówno od danych zawartych w aktach prawnych ustanawiających pomniki przyrody w Cieszynie, jak i w dotychczasowych publikacjach, w których je przedstawiono (m.in. Dorda i Kawecki 2000, Dorda i in. 2002, Dorda 2010).

Lokalizację poszczególnych pomnikowych drzew określono poprzez wskazanie współrzędnych geograficznych, zgodnych z danymi udostępnionymi m.in. na stronie www.um.cieszyn.pl, w zakładce *System Informacji Przestrzennej* (dostęp w dniu 12 kwietnia 2019 r.). Popularność i łatwy dostęp do aplikacji mobilnych umożliwiających dotarcie do interesującego nas miejsca lub obiektu z wykorzystaniem jego współrzędnych GPS, z pewnością ułatwi odnalezienie cieszyńskich pomników przyrody w krajobrazie miasta. Orientacyjną lokalizację cieszyńskich pomników przyrody przedstawiono na mapach zamieszczonych na stronach 162-165.

Użyte w niniejszym rozdziale symbole oznaczają:

- pojedyncze drzewo – pomnik przyrody
- grupę drzew objętych ochroną jako pomnik przyrody
- rok ustanowienia pomnika przyrody
- obwód pnia mierzony na wysokości 130 cm
- wysokość drzewa
- współrzędne geograficzne pozwalające na zlokalizowanie pomnikowego drzewa

§ 1954

1. LIPA SZEROKOLISTNA

Tilia platyphyllos

421 cm

22 m

N 49° 44' 42,7"
E 18° 38' 12,6"

Lipa ma „krótki”, czyli stosunkowo niski pień, rozwidlający się w charakterystyczny sposób na kilka konarów przewodnich. Co ciekawe – drzewo o zbliżonym pokroju i grubym pniu, rosnące przy północno-wschodniej elewacji kościoła Jezusowego, orientacyjnie w miejscu, w którym rośnie pomnikowa lipa, zostało uwiecznione na litografii Adama Słowikowskiego (Wiedeń, ok. 1860 r.), zamieszczonej m.in. w książce „Kościół Jezusowy w Cieszynie”, wydanej przez Parafię Ewangelicko-Augsburską w Cieszynie (Pustelnik i Gajdacz 2009). Tuż przy lewej krawędzi tejże litografii można dostrzec kilka zdecydowanie mniejszych drzew, których lokalizacja odpowiada trzem pomnikowym kasztanowcom pospolitym [18].

W orzeczeniu z 1954 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie (w okresie od 9 marca 1953 r. do 20 grudnia 1956 r. oficjalna nazwa Katowic) ustanawiającym lipę pomnikiem przyrody, drzewo błędnie zostało oznaczone jako „lipa drobnolistna”.

Lokalizacja: pl. Kościelny, na wysokości bocznego wejścia (od strony północno-wschodniej) do kościoła Jezusowego.

Litografia A. Słowikowskiego z 1860 r.

Pomnikowa lipa we wczesnowiosennym aspekcie

Krótką popołudniową chwilą, kiedy drzewo „wychodzi” ze strefy cienia rzucanego przez budynek kościoła Jezusowego

Imponujących rozmiarów pień pomnikowej lipy szerokolistej

§1980

2.1. MIŁORZĄB DWUKLAPOWY

Ginkgo biloba

224 cm   20 m   N 49° 44' 33,5"
E 18° 38' 08,4"

2.2. MIŁORZĄB DWUKLAPOWY

Ginkgo biloba

232 cm   20 m   N 49° 44' 33,6"
E 18° 38' 08,1"

Wśród cieszyńskich pomników przyrody miłorząb dwuklapowy zajmuje – z różnych względów – poczesne miejsce. Przede wszystkim jest to gatunek reliktowy i endemiczny, którego naturalne stanowiska występują wyłącznie w południowo-wschodnich Chinach. Jest to również bardzo dekoracyjne drzewo, o oryginalnym i niepotykanym kształcie liści, intensywnie przebarwiających się na żółto jesienią. Zapewne dlatego autorzy jednego z najpopularniejszych podręczników dendrologicznych – W. Seneta i J. Dolatowski (2012) – w charakterystyce gatunku określają miłorzęba jako *osobliwość naszych parków*.

Pomnikowe cieszyńskie miłorzęby [2, 11, 12, 31] łączy kilka wspólnych cech – przede wszystkim zbliżone obwody pnia i wysokość (nieco wyróżnia się drzewo rosnące przy ul. Bobreckiej [11]), wzrost w pobliżu obiektów wybudowanych na przełomie XIX i XX wieku lub w pierwszych 20 latach ubiegłego wieku (oprócz drzewa rosnącego przy cieszyńskim Zamku [31]) i podobny szacunkowy wiek, wynoszący ok. 90-100 lat. W zasadzie w krajobrazie Cieszyna nie ma innych drzew tego gatunku i o takich rozmiarach – można więc wysnuć hipotezę, że z jakiegoś powodu miłorzęby były „modnymi” drzewami wśród Cieszyniaków żyjących przed stu laty.

Na zamieszczonym poniżej zdjęciu datowanym na rok 1880 uwieczniono willę mieszczącą się pod numerem 12 przy obecnej ul. Błogockiej. Rzadko możemy podziwiać północno-zachodnią elewację tego budynku i to w dodatku uchwyconą w okresie, kiedy po jego prawej stronie (z punktu widzenia patrzącego) nie są jeszcze widoczne charakterystyczne sylwetki pomnikowych miłorzębów.

Lokalizacja: ul. Błogocka 12, w ogrodzie przydomowym, przy południowo-zachodniej elewacji budynku mieszkalnego.

Willa przy ul. Błogockiej 12, widok od zachodu, rok 1880. Źródło: Muzeum Śląska Cieszyńskiego

Charakterystyczne, wachlarzowate liście miłorzębu przebarwiają się w październiku na złocistożółty kolor

Długowieczne i wolno rosnące miłorzęby wytwarzają strzałowy pień i luźną, nieregularną koronę

§ 1988

450 cm

22 m

N 49° 44' 41,6"
E 18° 40' 41,1"

3. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

Gułdowy to dawna podcieszynska wieś, wzmiankowana po raz pierwszy w 1461 r. Już w średniowieczu słynęła z hodowli ryb, a sądząc z zapisów urbarza z 1518 r., była ważnym źródłem dochodów ówczesnych książąt cieszyńskich. Prof. I. Panic podaje m.in., że *niezmiernie ważne znaczenie dla komory książęcej (i zarazem wyżywienia dworu księcia i jego gości) miały daniny ze stawów rybnych. Przeważającą ich część były uiszczana w naturze (...). Z czterech stawów z Godziszowa uzyskiwano 310 kop ryb i opłatę w wysokości 2 florenów; z czterech stawów z Międzyrzecza uzyskiwano 590 florenów ze sprzedaży 2200 kop ryb; (...) z trzech stawów w Lipowcu otrzymywano 50 florenów, wreszcie ze stawu w Gułdowach uzyskiwano w zamian za 600 kop ryb sumę 200 florenów. Ponadto rybacy z Coleszowa, Gułdów, Gumnej, Ogrodzonej oraz ze stawu położonego za szpitalem w Cieszynie byli zobowiązani dostarczyć do kuchni książęcej najszlachetniejsze z ryb, czyli karpie* (Panic 2010).

Zapewne pomnikowy, majestatycznego pokroju dąb szypułkowy rosnący w pobliżu gułdowskich stawów, przy „skrzyżowaniu” potoku Krasna i ul. Ustrońskiej – wraz ze swymi nieco mniejszych rozmiarów sąsiadami [16] – nie jest aż tak wiekowy, aby pamiętać te odległe czasy, ale można przecież czasem popuścić wodze fantazji...

Charakterystyczny układ dwóch stawów „przeciętych” drogą (ul. Ustrońska) z mostkiem, obok których przepływa ciek wodny jest uwidoczniony m.in. na wojskowej mapie z 1763 r.

Lokalizacja: Gułdowy, na lewym brzegu potoku Krasna, w pobliżu mostu ul. Ustrońskiej oraz budynków ośrodka rekreacyjno-wędkarskiego.

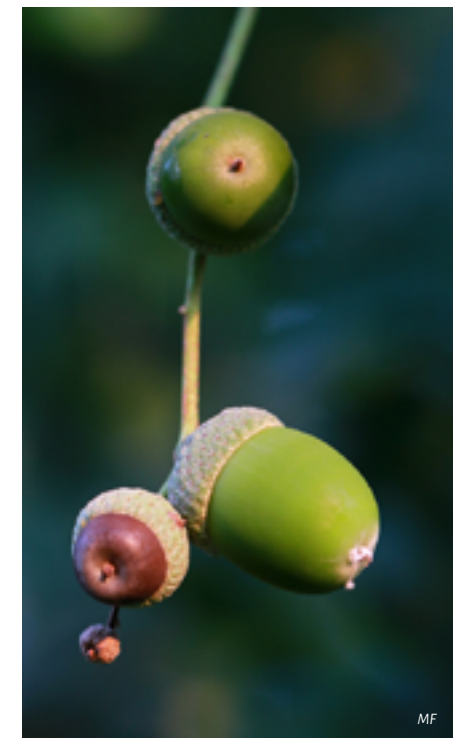
Fragment wojskowej mapy z 1763 r. Źródło: fotopolska.eu

Na porośniętym bluszczem, nieco przysadzistym pniu pomnikowego dębu rozwija się rozłożysta korona o nieregularnym pokroju

Żywe, wilgotne, nawapienne gleby w dolinie potoku Krasna, to optymalny biotop dla rozwoju dębu szypułkowego

Żołędzie dębu szypułkowego osadzone są na długich szypułkach

§ 1992

4. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

517 cm

25 m

N 49° 44' 56,5"
E 18° 38' 17,1"

Największy pod względem obwodu pnia pomnikowy dąb szypułkowy w Cieszynie jest w zasadzie niedostępny do podziwiania z bliska. Wręcz można go przeoczyć, gdyż rośnie na szczycie wysokiej skarpy, w obrębie ogrodów, a jego masywny pień nie robi większego wrażenia dla osób podziwiających ten pomnik przyrody od strony ul. Bobreckiej czy skrzyżowania ul. Korfantego z tą ulicą.

Dąb niejako wyznacza granicę pomiędzy posesjami przy ul. Bolesława Chrobrego 1 (z willą wzniesioną w 1886 r. dla Eduarda Flooha, a w której mieści się obecnie publiczne Przedszkole nr 8) oraz przy ul. Bobreckiej 22 (zabudowaną równie okazałą willą wzniesioną w 1905 r. przez Roberta Lewaka dla Karla i Marii Gorgoschów; jako ciekawostkę warto odnotować, że na tej posesji wybudowano w 1906 r. najprawdopodobniej pierwszy prywatny garaż w Cieszynie, z charakterystyczną balustradę na dachu). Okazałe rozmiary pomnikowego drzewa wskazują, że dąb rósł w tym miejscu „od zawsze”, skoro to z pewnością jego kopulasta i rozłożysta korona zacienia willę Gorgoschów na fotografii wykonanej w 1914 r. z wieży kościoła Jezusowego.

Lokalizacja: ul. Bolesława Chrobrego 1, przy budynku gospodarczym Przedszkola nr 8, od strony posesji przy ul. Bobreckiej 22.

Widoki z wieży kościoła Jezusowego, 1914 r. Źródło: fotopolska.eu

Majestatyczna korona pomnikowego dębu dominuje w drzewostanie przedszkolnego ogrodu

Głęboko spękana kora sędziwego dębu szypułkowego

Imponujący pień najgrubszego, cieszyńskiego dębu

W stanie bezlistnym uwidacznia się mocniejszy rozwój korony od strony południowo-wschodniej

§ 1992

5. TULIPANOWIEC AMERYKAŃSKI

Liriodendron tulipifera

394 cm

28 m

N 49° 44'18,7"

E 18° 37'58,6"

Analiza dawnych map i planów Cieszyna pokazuje, że przebieg dzisiejszej ul. Błogockiej jest praktycznie taki sam od kilku co najmniej wieków. Zmieniła się natomiast zabudowa wzdłuż tej ulicy. Początkowo budynki były w większości zlokalizowane w rejonie skrzyżowania z ul. Stalmacha i pl. Poniatowskiego. Ale wraz z budową z końcem XIX wieku wojskowych koszar (patrz opis pomnika [9]), w pierwszych latach ubiegłego wieku zaczęła powstawać charakterystyczna willowa zabudowa na prawie całej długości tej dawnej drogi wylotowej z miasta w kierunku południowym.

W 1905 r. wzniesiono niską i rozległą willę pod współczesnym numerem 19, na rogu ul. Błogockiej i ul. Kasztanowej. Autorem projektu był Franz Burkert, a właścicielem Olga König. W drugiej połowie XX wieku budynek pełnił funkcje internatu, później Cieszyńskie Towarzystwo Oświatowe uruchomiło tu Społeczną Szkołę Podstawową, a od początku wieku XXI mieści się w nim Katolicka Szkoła Podstawowa, prowadzona przez Stowarzyszenie „Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra” w Cieszynie.

Okazałych rozmiarów, dawną willę otaczał ogród, w którym istotną rolę odgrywały po części do dziś zachowane drzewa. Zapewne od samego początku atrakcją tego ogrodowego drzewostanu był tulipanowiec amerykański. To gatunek szybko rosnący i światłolubny, w naszych warunkach klimatycznych preferujący stanowiska nasłonecznione – tulipanowiec przy ul. Błogockiej 19 trafił na bardzo sprzyjające siedlisko, skoro pomnikowe drzewo osiągnęło imponujące rozmiary.

Lokalizacja: ul. Błogocka 19, na terenie ogrodu Katolickiej Szkoły Podstawowej im. Świętej Rodziny, przy ogrodzeniu od strony ul. Błogockiej.

Od okazałych i dekoracyjnych kwiatów, przypominających wyglądem tulipany, wywodzi się rodzajowa nazwa tulipanowca

Światłolubny tulipanowiec amerykański znalazł doskonałe warunki rozwoju na nasłonecznionym zboczu przy ul. Błogockiej

Oryginalny pokrój cieszyński tulipanowiec zawdzięcza rozgałęzieniu pnia na 3 główne przewodniki

Brunatnoszara kora dojrzałego tulipanowca jest głęboko bruzdowana i posiada aromatyczny, gorzkawy smak

§ 1992

6. KLON SREBRZYSTY

Acer saccharinum

412 cm

18 m

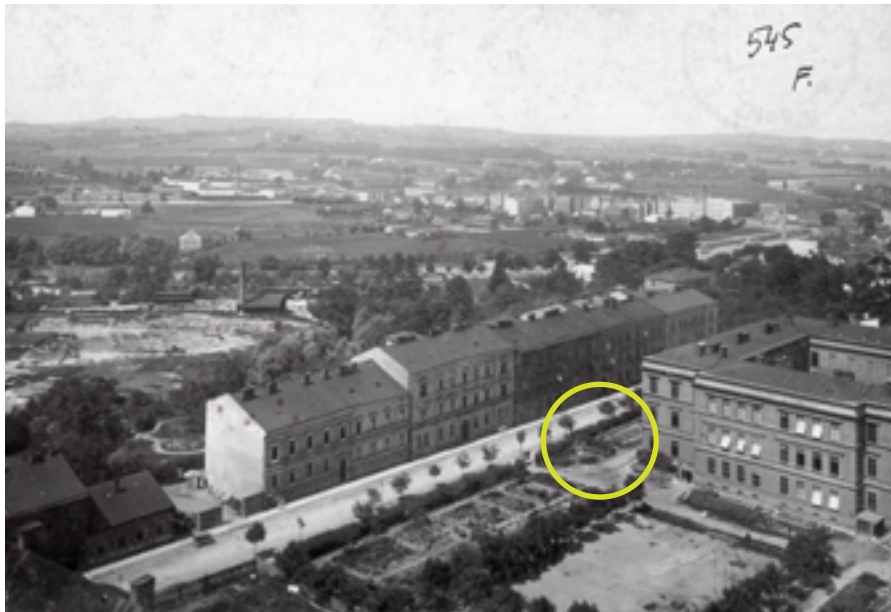
N 49° 44' 43,7"

E 18° 38' 04,7"

Pomnikowe drzewo rośnie na wysokości południowego narożnika neorenesansowego budynku wzniesionego w 1879 r., pierwotnie mieszczącego niemiecką szkołę podstawową i żeńską szkołę miejską (obecnie budynek zajmują: Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernika i Szkoła Podstawowa nr 4). Swą okazałą sylwetką dominuje w perspektywie ul. Stalmacha. Sporych rozmiarów pień i rozłożysta korona zdają się sugerować wiekowość klonu. Jednak na kilku różnych fotografiach tego fragmentu miasta, powstałych na przełomie XIX i XX wieku, nie sposób wypatrzeć żadnego drzewa rosnącego w miejscu, w którym dziś „króluje” pomnik przyrody. Czyżby to drzewo było młodzikiem liczącym „zaledwie” około stu lat? Niewiarygodne, nieprawdaż?

Od kilku lat drzewo wydziela duże ilości posusz, co może świadczyć o powolnym procesie jego zamierania.

Lokalizacja: pl. Wolności 7, na wysokości południowego narożnika budynku Liceum Ogólnokształcącego im. M. Kopernika, przy bramie wjazdowej od ul. Stalmacha.

Ulica Stalmacha, lata 1888-1894. Źródło: Muzeum Śląska Cieszyńskiego

Postępujący posusz w obrębie pomnikowego klonu srebrzystego spowodował konieczność częściowej redukcji okazałej niegdyś korony

Charakterystyczną cechą klonu srebrzystego jest jego dłoniasta, 5-klapowa i bardzo głęboko powcinana blaszka liściowa, o srebrzysto-białej spodniej stronie

Przed opadnięciem na zimę liście klonu srebrzystego przebarwiają się na żółtoczerwony kolor

§ 1992

7. LIPA SZEROKOLISTNA

Tilia platyphyllos

472 cm

23 m

N 49° 44' 50,9"

E 18° 38' 00,7"

Lipa niegdyś wręcz „wypełniła” swą okazałą sylwetką i potężnym pniem niewielkie lapidarium, przylegające od strony południowo-zachodniej do Pałacu Larischów, w którym mieści się siedziba Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Na planach pałacu z 1840 r. (patrz: M. Makowski „Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim”, 2005 r.) widoczny jest symetryczny, uporządkowany układ ścieżek i rabat, jednak nie zaznaczono w tej części parku Pokoju obecności żadnego drzewa. Natomiast korona tego drzewa widoczna jest na pocztówce z 1908 r., przedstawiającej panoramę Cieszyna widzianą z wieży kościoła Jezusowego.

Obecnie jest to drzewo w złym stanie zdrowotnym, w fazie zamierania – obumarły i mocno zredukowany jest południowy konar przewodnikowy.

Lokalizacja: park Pokoju, lapidarium przy południowo-zachodniej elewacji Pałacu Larischa (Muzeum Śląska Cieszyńskiego).

Panorama Cieszyna z wieży kościoła Jezusowego, 1908 r. Źródło: fotopolska.eu

Rosnąca w samym sercu miasta, najgrubsza cieszyńska lipa, niewątpliwie była niemyym świadkiem wielu historycznych chwil w dziejach Cieszyna

8.1. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

341 cm   26 m   N 49° 45' 07,7"
E 18° 37' 20,5"

8.2. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

536 cm   30 m   N 49° 45' 08,1"
E 18° 37' 20,7"

8.3. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

439 cm   28 m   N 49° 45' 08,4"
E 18° 37' 20,8"

8.4. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

430 cm   26 m   N 49° 45' 08,8"
E 18° 37' 21,0"

8.5. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

375 cm   26 m   N 49° 45' 09,9"
E 18° 37' 21,4"

8.6. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

339 cm   26 m   N 49° 45' 10,2"
E 18° 37' 21,6"

8.6. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

421 cm   27 m   N 49° 45' 10,6"
E 18° 37' 21,8"

Siedem jesionów wyniosłych (początkowo osiem, jednak jedno z drzew zamarło i zostało usunięte w 2005 r.) rośnie wzdłuż zachodniej krawędzi ul. Sportowej, a pośród nich najokazalsze pod względem obwodu pnia – który osiągnął 536 cm! – pomnikowe drzewo w Cieszynie.

Warto przyjrzeć się uważniej fotografii wykonanej w 1898 r. z dzisiejszego mostu Przyjaźni w dół rzeki Olzy. Po prawej stronie widoczny jest mocno zadrzewiony stok Góry Zamkowej (w koronach drzew można dostrzec fragment tarasu widokowego), w centralnej części zdjęcia wznosi się charakterystyczny budynek przy al. Piastowskiej 8 (czyli willa Linhart'a z 1896 r.), jeszcze nie przesłonięty niewielkimi rozmiarów drzewami rosnącymi wzdłuż promenady spacerowej nad Olzą. Na prawo od powyższego budynku zarysowują się korony dużych drzew, a pokrój pierwszego sugeruje, że może to być jeden z pomnikowych jesionów – już wówczas okazałych rozmiarów.

Lokalizacja: ul. Sportowa

Widok z mostu nad Olzą, 1898 r. Źródło: fotopolska.eu

Okazały szpaler pomnikowych jesionów na trwale wkomponował się w otoczenie wzniesionej w 1896 r. willi Gustava Linharta

Druga połowa kwietnia to okres wykształcania liści i zawiązywania owoców jesionu wyniosłego

AD

Majestatyczne pnie pomnikowych jesionów, nasadzonych w formie szpalery wzdłuż ul. Sportowej

MF

Okres zimowy potęguje wrażenie monumentalności jesionowych olbrzymów

MF

MF

Nieparzystopierzaste liście złożone jesionu wyniosłego nie przebarwiają się w okresie jesiennym

§ 1993

9. TOPOLA KANADYJSKA

Populus xcanadensis

457 cm

30 m

N 49° 44' 34,6"
E 18° 38' 15,5"

Początkiem XX wieku w Cieszynie przebywało nawet około 1 500 żołnierzy, którzy stanowili prawie 10% mieszkańców miasta! Głównym miejscem ich stacjonowania były oddane do użytku w 1895 r. koszary, wzniesione na Górnym Przedmieściu, na stokach tzw. Griegorowitz. Był to wówczas potężny kompleks 22 budynków, który zajmowały po społu 54. i 100. regiment piechoty oraz 31. pułk cesarsko-królewskiej Obrony Krajowej, a także szpital wojskowy, siedziba żandarmerii i wojskowa orkiestra.

Jednym z obiektów koszarowych był budynek położony obecnie przy pl. Poniatowskiego 9, w którym mieścił się sztab 100. pułku piechoty, jak również mieszkania wyższych oficerów, powiatowa komenda uzupełnień, administracja oraz intendentura. Za tym budynkiem znajduje się obecnie niewielki park Kasztanowy, zwany tak od najliczniej rosnącego tu gatunku drzewa – kasztanowca pospolitego. Ale najokazalszym drzewem parkowym jest topola kanadyjska, z prostym i wysokim pniem oraz rozłożystą koroną. Na widokówce (datowanej na ostatnie lata XIX wieku) przedstawiającej koszary widziane z wieży kościoła Jezusowego, za sztabowo-oficerskim budynkiem uwieczniono pierwsze lata parkowego założenia. Zapewne jednym z niewysokich drzew widocznych na wysokości lewego krańca tego obiektu jest dzisiejszy pomnik przyrody.

Lokalizacja: park Kasztanowy, na wysokości zachodniego narożnika budynku przy pl. Poniatowskiego 9.

Widoki z wieży kościoła Jezusowego na kompleks koszarowy, lata 1895-1899. Źródło: fotopolska.eu

Charakterystyczna "miotlasta" sylwetka topoli kanadyjskiej rosnącej w parku Kasztanowym

§ 1993

10. BUK POSPOLITY FORMA PURPUROWA

329 cm

25 m

N 49° 44' 34,0"
E 18° 38' 01,5"*Fagus sylvatica f. purpurea*

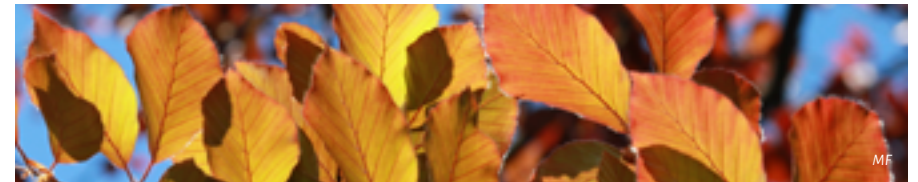
W pełni rozwinięta, ciemnopurpurowej barwy korona buka, pięknie kontrastuje z architekturą budynku Domu Dziecka w Cieszynie oraz zieloną „ścianą” lasu rezerwatu przyrody „Lasek Miejski nad Puńcówką” w tle. Budynek, któremu towarzyszy pomnikowy buk został wybudowany w 1898 r. jako sierociniec, z okazji jubileuszu panowania cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa I oraz dla upamiętnienia tragicznie zmarłej w tymże roku cesarzowej Elżbiety. Na zdjęciu wykonanym w pierwszych latach funkcjonowania sierocińca widocznych jest co najmniej kilka opalonych młodych drzew, posadzonych po wewnętrznej stronie ogrodzenia – to zapewne pozostałością tych nasadzeń jest pomnikowy buk

Obecnie u podstawy pnia buka rozwijają się owocniki grzyba z rodzaju lakownica.

Lokalizacja: ul. Kraszewskiego 1, od strony ronda na skrzyżowaniu ulic: Kraszewskiego, Ogrodowej, Sienkiewicza i Miarki.

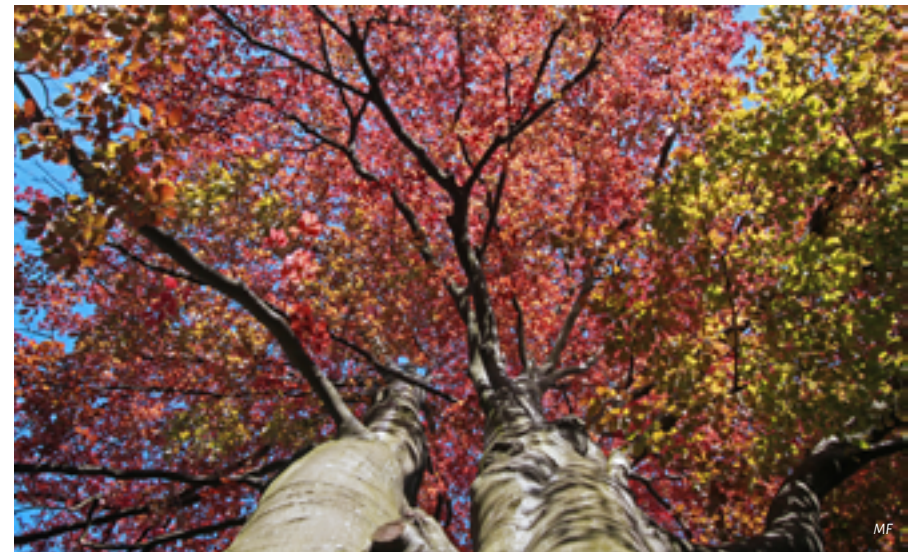
| Intensywnie czerwone wiosenne liście pomnikowego buka przebarwiają się na zielono w miarę upływu sezonu wegetacyjnego

| Promienie słońca i błękit nieba dopełniają feerię wiosennych barw bukowych liści

| Dawny sierociniec, obecnie Dom Dziecka w Cieszynie, lata 1898-1905. Źródło: fotopolska.eu

| Wielobarwność liści i regularny pokrój pomnikowego buka stanowią o jego atrakcyjności wizualnej

§ 1993

11. MIŁORZĄB DWUKLAPOWY

Ginkgo biloba

270 cm

20 m

N 49° 44' 55,6"

E 18° 38' 10,6"

Lokalizacja: ul. Bobrecka 7, w ogrodzie przydomowym, od strony budynku przy ul. Bobreckiej 5.

MF

Ciemnoszara kora miłorzębu posiada podłużne rozjaśnienia w miejscach spękań

MF

Ulistnione krótkopędy miłorzębu mogą wyrastać wprost z pnia

MF

Pomnikowy miłorzęb dwukłapowy rosnący przy ul. Bobreckiej posiada typowy dla gatunku pokrój - prosty pień, regularnie zwięzający się ku górze, wysoko rozgałęziony oraz smukłą, luźną koronę

§ 1993

12. MIŁORZĄB DWUKLAPOWY

Ginkgo biloba

231 cm

20 m

N 49° 44' 45,9"
E 18° 38' 22,4"

Inicjatywa budowy w Cieszynie ewangelickiego szpitala ma swoje korzenie w roku 1882, a jej autorem był ks. Franciszek Michejda, jednak zasługi w realizacji należą się ks. dr. Teodorowi Haase. Szpital wybudowano w latach 1888-1892 w innowacyjnej jak na owe czasy koncepcji odrębnych pawilonów (mieszczących m.in. poszczególne oddziały szpitalne), otoczonych zielenią parkową. Mimo wielu zmian organizacyjnych, przebudowy pierwotnych budynków i budowy wielu nowych obiektów (w tym obecnie dominującego wielopiętrowego pawilonu), Szpital Śląski zachował w wielu miejscach swój oryginalny, parkowy charakter, z różnorodnym drzewostanem, który tworzy wiele nawet dziś mało znanych i niezbyt rozpowszechnionych w cieszyńskich parkach i ogrodach drzew gatunków egzotycznych. Kilka drzew z uwagi na swe rozmiary i rzadkość występowania (nie tylko w skali Cieszyna), w pełni zasłużyło na uznanie za pomniki przyrody, a wśród nich miłorząb dwuklapowy, rosnący przy południowej elewacji pawilonu mieszczącego m.in. ambulatorium i izbę przyjęć. Na stosunkowo licznie zachowanych fotografiach przedstawiających poszczególne obiekty Szpitala na początku XX wieku trudno wyprzeć to pomnikowe drzewo. Natomiast pomnikowego miłorzęba – jako drzewo całkiem już słusznych rozmiarów – uwiecznił na kliszy z początku lat 30. minionego wieku Tadeusz Kubisz.

Lokalizacja: park Szpitalny przy Szpitalu Śląskim, ul. Bielska 4, przy południowej elewacji budynku mieszczącego Dzienny Ośrodek Wsparcia (budynek nr 12).

| Dawny Dom Sióstr, obecnie Dzienny Ośrodek Wsparcia, lata 1930-1933, fot. T. Kubisz. Źródło: fotopolska.eu

| Szpitalny miłorząb cechuje się bogato ulistnionymi, zwisającymi pędami

| Jesienią liście miłorzębu przybierają efektowną, złocistożółtą barwę

| Z ciemnych, waleczkowatych krótkopędów wyrastają wiosną liście i kwiaty

§ 1993

13. WIĄZ POLNY

Ulmus minor

406 cm

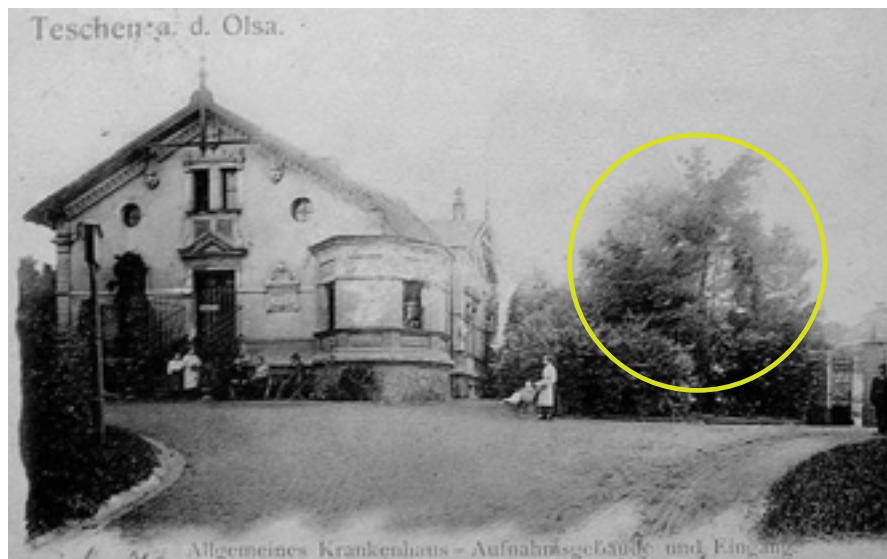
27 m

N 49° 44' 45,8"
E 18° 38' 18,6"

Majestatyczna korona wiązu rozwija się nad bramą wjazdową na teren Szpitala Śląskiego (od strony ul. Bielskiej) oraz budynku administracyjnego, w którym dawniej mieściła się izba przyjęć oraz siedziba zarządcy. Najprawdopodobniej dzisiejszy pomnik przyrody, jako zaledwie kilkumetrowej wysokości drzewo, został uwieczniony na fotografii datowanej na lata 1900-1918.

Od lat w koronie drzewa wydziela się liczny, ale raczej drobny posusz, a liście rozwijają się nieco później niż zwykle i są nieco mniejszych rozmiarów. Objawy te mogą świadczyć o porażeniu drzewa przez grzyba wywołującego tzw. grafiozę, śmiertelną chorobę wiązów. Wiązy polne są zdecydowanie odporniejsze na grafiozę niż np. wiązy górskie, z których większość na terenie Cieszyna zamarła w kilku pierwszych latach XXI wieku, w tym również kilka drzew mających status pomników przyrody [20, 21].

Lokalizacja: park Szpitalny przy Szpitalu Śląskim, ul. Bielska 4, przy bramie wjazdowej od ul. Bielskiej.

Rejon bramy wjazdowej do Szpitala Śląskiego, lata 1900-1918. Źródło: fotopolska.eu

Owoce wiązu polnego mają postać siedzących skrzydlaków i wytwarzane są wczesną wiosną w dużych ilościach

Szarobrunatna kora wiązu polnego spękana jest podłużnie i poprzecznie na prostokątne „poletka”

Majestatyczny wiąz polny stanowi przyrodniczą dominantę w rejonie skrzyżowania ul. Bielskiej z ul. Solną

§ 1993

14. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

418 cm

27 m

N 49° 44' 37,0"

E 18° 38' 21,9"

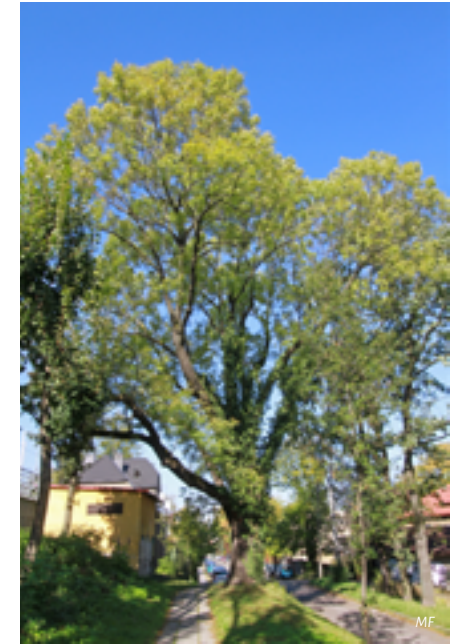
Próby oszacowania wieku drzew wyłącznie na podstawie aktualnego obwodu ich pnia jest bardzo trudne i często może być obarczone błędami. Dobrym tego przykładem jest przypadek jesionu wyniosłego rosnącego na skarpie przy ul. Żwirki i Wigury. Drzewo to można łatwo zidentyfikować na zdjęciu pochodzącym pierwszej połowy lat 40. XX wieku, jako rosnące tuż „nad” lewym narożnikiem pawilonu VII Szpitala Śląskiego, na tle modernistycznego budynku oznaczonego dzisiaj numerem 8. Charakterystycznie rozłożysta korona drzewa rozwija się nad niskim i raczej „chudym” pniem. Obecnie, po upływie zaledwie (jak na potencjalną długość życia przeciętnego jesionu wyniosłego) około 80 lat, pomnikowy jesion osiągnął imponujący obwód pnia wynoszący blisko 420 cm.

Warto dodać, że nad koroną powyższego drzewa, na tle ciemnej bryły kościoła Jezusowego, można rozpoznać koronę drzewa, którym z dużym prawdopodobieństwem jest pomnik przyrody – topola czarna [29].

Lokalizacja: ul. Żwirki i Wigury, w pobliżu budynku nr 8 oraz stacji transformatorowej.

| Szpital Śląski – pawilon VII, lata 1940-1944. Źródło: fotopolska.eu

| Imponujących rozmiarów, nieco asymetryczną koronę jesionu wyniosłego ukształtowały zarówno czynniki naturalne, jak i bliskość przyległych ciągów komunikacyjnych

| Kwitnący bluszcz porasta pień i konary jesionu wyniosłego przy ul. Żwirki i Wigury

§1993

15.1. LIPA SZEROKOLISTNA

Tilia platyphyllos

15.2. LIPA DROBNOLISTNA

Tilia cordata

15.3. KASZTANOWIEC POSPOLITY

Aesculus hippocastanum

420 cm	24 m	N 49° 44' 07,5" E 18° 37' 48,7"
415 cm	23 m	N 49° 44' 07,1" E 18° 37' 49,0"
415 cm	20 m	N 49° 44' 06,2" E 18° 37' 48,5"

Zbliżone obwody pni trzech pomnikowych drzew – biorąc pod uwagę podobne tempo wzrostu gatunków, do których przynależą – sugerują, że są to drzewa w zbliżonym wieku (około 150-180 lat), posadzone najprawdopodobniej w tym samym okresie. To przypuszczenie wydaje się potwierdzać zdjęcie datowane na rok 1899, przedstawiające panoramę Błogocic widzianą z perspektywy dzisiejszej ul. Błogockiej i zbocza obecnie porośniętego zadrzewieniem rezerwatu przyrody „Lasek Miejski nad Puńcówką”. W prawym dolnym rogu fotografii widoczna jest droga – współcześnie to fragment alei J. Łyska na wysokości dzisiejszego kempingu „Olza” oraz zalewu kajakowego na kanale ulgi Młynówki Cieszyńskiej. Trzy pierwsze przydrożne drzewa (licząc od prawej krawędzi kadru) odpowiadają lokalizacji trzech drzew – pomników przyrody. Już wówczas były to drzewa słusznych rozmiarów, ich wiek można szacować na co najmniej 40-50 lat.

Lokalizacja: park Pod Wałką, przy al. Jana Łyska, na wysokości kempingu „Olza”.

Widok na wieś Błogocice z perspektywy dzisiejszej ul. Błogockiej, 1899 r. Źródło: fotopolska.eu

Pomnikowe lipy rosnące na poboczu al. Łyska cechują się wysmukłymi sylwetkami

Charakterystyczna sercowata blaszka liściowa lipy

Pobudzające wyobraźnię guzowate narośla w dolnej części pnia lipy szerokolistnej

W wyniku żerowania larw szrotówka kasztanowcowiaczka następuje przedwczesne brązowienie i utrata liści kasztanowców

Pomnikowy kasztanowiec przy al. Łyska w aspekcie zimowym

Łuskowato spękana kora dojrzałego kasztanowca

Owadopylne i miododajne kwiaty kasztanowca zebrane są w stożkowate kwiatostany

Kuliste, pokryte rzadkimi kolcami torebki skrywają gładkie i błyszczące nasiona, czyli kasztany

§1993

16.1. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

370 cm   22 m   N 49° 44' 41,9"
E 18° 40' 41,5"

16.2. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

289 cm   20 m   N 49° 44' 42,1"
E 18° 40' 41,7"

16.3. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

380 cm   22 m   N 49° 44' 44,8"
E 18° 40' 44,1"

Lokalizacja: Gułdowy, na lewym (2 drzewa) i prawym (1 drzewo) brzegu potoku Krasna, pomiędzy ul. Ustrońską a ul. Wiślańską.

Pomnikowe dęby szypułkowe tworzące zadrzewienie nad potokiem Krasna

Czerwona tabliczka informująca o grupie drzew podlegających ochronie pomnikowej

Jesienią liście dębu przebarwiają się na ciemnożółty kolor

MF

| W miarę dojrzewania prążkowane żołędzie dębu szypułkowego przybierają brązowy kolor i wypadają ze zdrewniałych miseczek owocowych

MF

| Przenikające się korony sąsiadujących ze sobą, pomnikowych dębów na Gutdowach

MF

MF

| Jeden z okazałych, pomnikowych dębów rośnie na grobli oddzielającej łąwisko "Mewa" od potoku Krasna

§1993

17.1. KASZTANOWIEC POSPOLITY*Aesculus hippocastanum*397 cm   23 m   N 49° 45' 02,6"
E 18° 37' 35,4"**17.2. KASZTANOWIEC POSPOLITY***Aesculus hippocastanum*421 cm   23 m   N 49° 45' 02,9"
E 18° 37' 35,1"**17.3. JESION WYNIOSŁY***Fraxinus excelsior*415/100 cm   24 m   N 49° 45' 04,2"
E 18° 37' 36,9"

Góra Zamkowa to najstarsza część Cieszyna. „Korzenie” dzisiejszego niewielkiego parku o charakterze nawiązującym do naturalistycznych parków krajobrazowych, sięgają lat 40. XIX wieku. Ówczesni właściciele i księżęta cieszyńscy z dynastii habsburskiej postanowili wyburzyć pozostałości zdewastowanego gotyckiego zamku z drugiej połowy XIV w., którego jedynymi zachowanymi budowlami są dzisiejsze symbole Cieszyna – Wieża Piastowska oraz Rotunda pw. św. Mikołaja i Wacława (pochodząca z XI w.). W latach 1838-1840 w miejscu tzw. dolnego zamku wybudowano Pałac Myśliwski wraz z oranżerią według projektu Józefa Kornhäsla, a w miejscu górnego zamku powstało założenie parkowe.

Na zdjęciach pochodzących z okresu sprzed I wojny światowej, utrwalony został obraz parku niezwykle intensywnie i gęsto porośniętego drzewami, w tym wieloma o stosunkowo niewielkich obwodach pni. Na fotografiach przedstawiających widok spod bramy Pałacu Myśliwskiego na – mocno przysłoniętą drzewami – Wieżę Piastowską, wręcz trudno domyśleć się, czy są pośród nich dwa kasztanowce pospolite, współcześnie dominujące swymi sylwetkami w tej części parku. Korony tych drzew – już znacznych rozmiarów – można natomiast odnaleźć na przedstawiających podobne ujęcia fotografiach, wykonanych w latach 30. ubiegłego wieku.

Lokalizacja: park na Górze Zamkowej, przy głównej alei parkowej w pobliżu Pałacu Myśliwskiego (kasztanowce) oraz przy południowej elewacji budynku nr 3C.

Wieża Piastowska, 1930-1935 r. Źródło: fotopolska.eu

Pomnikowe kasztanowce pospolite na Górze Zamkowej w aspekcie zimowym

MF

Imponujące, skręcone wzdłuż własnej osi pnie, a także grube, łukowato wygięte konary kształtują sylwetki sędziwych kasztanowców na Górze Zamkowej

MF

Wysmukły, słabo ugałęziony przewodnik pomnikowego jesionu wyniosłego, rosnącego nieopodal budynku informacji turystycznej na Górze Zamkowej

18.1. KASZTANOWIEC POSPOLITY

Aesculus hippocastanum

381 cm   31 m   N 49° 44' 43,5"
E 18° 38' 12,9"

18.2. KASZTANOWIEC POSPOLITY

Aesculus hippocastanum

370 cm   29 m   N 49° 44' 43,6"
E 18° 38' 12,9"

18.3. KASZTANOWIEC POSPOLITY

Aesculus hippocastanum

358 cm   29 m   N 49° 44' 43,9"
E 18° 38' 12,7"

Na zamieszczonej przy charakterystyce lipy szerokolistnej [1] litografii Adama Słowikowskiego, przedstawiającej kościół Jezusowy (Wiedeń, ok. 1860 r.), autor zamieścić m.in. sylwetki kilka drzew rosnących w szeregu wzdłuż alejki spacerowej. Jej lokalizacja odpowiada alejce współcześnie przebiegającej przed frontami posesji przy pl. Kościelnym 8, 9 i 10, przy której rosną trzy okazałe pomnikowe kasztanowce pospolite. Nie wiemy, na ile wiarygodnie autor litografii oddał rzeczywisty pokrój i ówczesne rozmiary ewentualnie rosnących w tym miejscu drzew, a na ile ich obraz jest artystyczną kreacją. O tym, iż drzewa te rzeczywiście mogły zostać posadzone już w II połowie XIX wieku, może natomiast świadczyć fotografia datowana około 1905 roku, zamieszczona w książce „Cieszyn w starej fotografii” (Ciupek i Kopoczek 1979). Zdjęcie przedstawia północno-zachodnią pierzeję pl. Kościelnego, w tym dwa co najmniej 30-40-letnie drzewa, sięgające szczytami swych koron mniej więcej do 2-3 piętra budynków o numerach (współcześnie) 5 i 6. Jednak bardziej interesujące są korony drzew wyłaniające się spoza prawej krawędzi kadru – to najprawdopodobniej pomnikowe kasztanowce, o rozmiarach wówczas zbliżonych do opisanych powyżej drzew.

Lokalizacja: pl. Kościelny, na wysokości budynku nr 8.

Plac Kościelny, ok. 1905 r.

Rozłożyste korony kasztanowców pospolitych, rosnących na pl. Kościelnym, prezentują się efektownie również poza sezonem wegetacyjnym

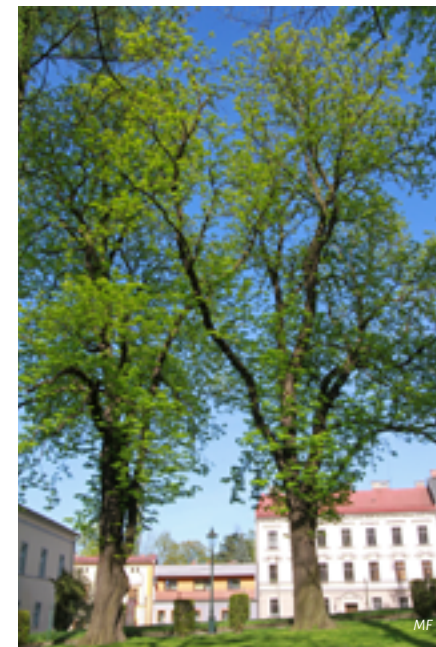

Szpalier pomnikowych kasztanowców pospolitych, rosnących przy alejce prowadzącej od kościoła Jezusowego do pl. Kościelnego

| *Kasztanowiec pospolity może wytwarzać ulistnione odrośla wyrastające bezpośrednio z pnia drzewa*

| *W połowie kwietnia następuje rozwój liści kasztanowców pospolitych*

| *Wczesną wiosną pękają okrywy pąków i następuje gwałtowny wzrost dużych liści kasztanowca*

19.1. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	382 cm	23 m	N 49° 44' 40,6" E 18° 38' 11,3"
19.2. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	377 cm	23 m	N 49° 44' 39,9" E 18° 38' 10,7"
19.3. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	322 cm	22 m	N 49° 44' 39,7" E 18° 38' 10,2"
19.4. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	399 cm	24 m	N 49° 44' 39,9" E 18° 38' 09,8"
19.5. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	406 cm	24 m	N 49° 44' 39,7" E 18° 38' 09,9"
19.6. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	341 cm	22 m	N 49° 44' 40,0" E 18° 38' 11,0"
19.7. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	327 cm	22 m	N 49° 44' 40,0" E 18° 38' 12,0"
19.8. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	336 cm	22 m	N 49° 44' 39,9" E 18° 38' 11,8"
19.9. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	362 cm	22 m	N 49° 44' 39,6" E 18° 38' 11,7"
19.10. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	404 cm	24 m	N 49° 44' 39,3" E 18° 38' 10,6"
19.11. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	394 cm	23 m	N 49° 44' 39,3" E 18° 38' 11,0"
19.12. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	337 cm	22 m	N 49° 44' 39,1" E 18° 38' 11,4"
19.13. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	362 cm	22 m	N 49° 44' 38,9" E 18° 38' 11,5"
19.14. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	336 cm	22 m	N 49° 44' 38,7" E 18° 38' 11,7"
19.15. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	401 cm	24 m	N 49° 44' 38,7" E 18° 38' 12,1"
19.16. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	363 cm	23 m	N 49° 44' 39,7" E 18° 38' 12,7"
19.17. SOSNA WEJMUTKA <i>Pinus strobus</i>	171 cm	23 m	N 49° 44' 38,3" E 18° 38' 10,7"

19.18. SOSNA WEJMUTKA <i>Pinus strobus</i>	214 cm	24 m	N 49° 44' 38,9" E 18° 38' 10,2"
19.19. SOSNA WEJMUTKA <i>Pinus strobus</i>	224 cm	24 m	N 49° 44' 37,9" E 18° 38' 11,1"
19.20. KLON POLNY <i>Acer campestre</i>	280 cm	16 m	N 49° 44' 39,2" E 18° 38' 09,9"
19.21. ROBINIA BIAŁA <i>Robinia pseudoacacia</i>	268 cm	23 m	N 49° 44' 38,2" E 18° 38' 11,4"

Niewielki park Kościelny – położony pomiędzy południowo-zachodnią elewacją kościoła Jezusowego a ul. Stalmacha – to fragment pierwszego ewangelickiego cmentarza w Cieszynie. Cmentarz zapewne funkcjonował od czasu założenia kościoła w 1709 roku, aż do roku 1887, kiedy otwarto nowy cmentarz na ul. Bielskiej, przy czym sporadyczne pochówki odbywały się na tym terenie do roku 1938. Od roku 1905 pełnił *de facto* rolę parku, chociaż formalnie cmentarz został ostatecznie zlikwidowany po II wojnie światowej, a jego pozostałością są nieliczne nagrobki w ogrodzonej części przylegającej do kościoła Jezusowego. Przebieg dawnych alejek i rozkład kwater cmentarnych można odtworzyć na podstawie układu okazałych kasztanowców pospolitych, których korzenie dosłownie sięgają XIX wieku, skoro na zdjęciu lotniczym z początku lat 30. ubiegłego wieku drzewa te mają w pełni rozwinięte, rozłożyste korony. Uważny obserwator zapewne dostrzeże na tejże fotografii, po lewej stronie parkowego zadrzewienia, charakterystycznie strzeliste, ciemne korony sosen wejmutek (od lat zmagających się z infekcją rdzy wejmutkowo-porzeczkowej).

Pierwotnie ochroną objęte były 22 drzewa, jednak jeden z kasztanowców zmarł i został usunięty w pierwszych latach XX wieku.

Lokalizacja: park Kościelny, od strony południowej kościoła Jezusowego.

Zdjęcie lotnicze centrum Cieszyna, lata 1930-1931. Źródło: fotopolska.eu

Ulica Błogocka z widokiem na kościół Jezusowy, rok 1899. Źródło: Muzeum Śląska Cieszyńskiego

MF

MF

Pełnia kwitnienia kasztanowców jest powszechnie kojarzona z okresem matur

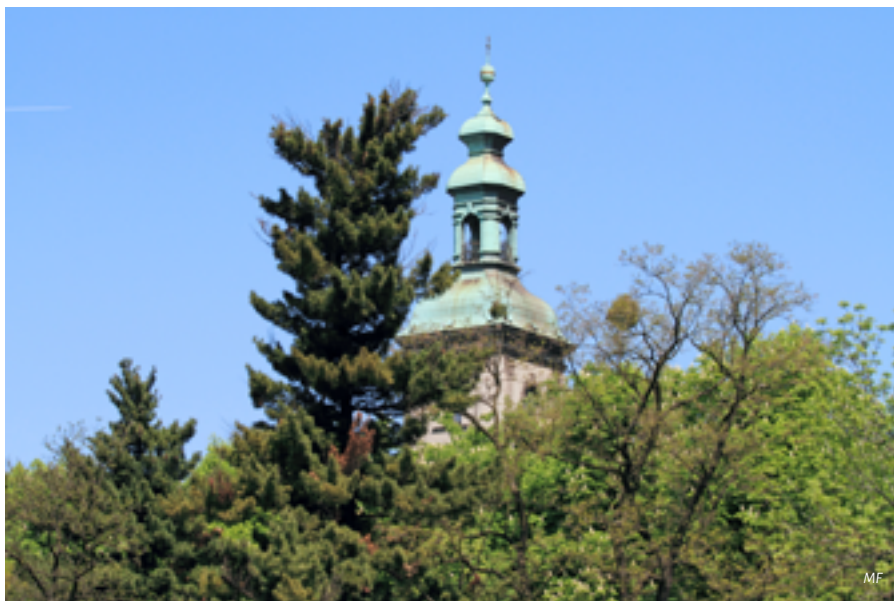
MF

Park Kościelny w promieniach zachodzącego słońca stanowi prawdziwą śródmiejską oazę zieleni

MF

Spękana kora robinii tworzy siatkowaty wzór

Brązowiejące pojedyncze gałęzie w koronach sosen wejmutek świadczą o porażeniu drzew rdzą wejmutkowo-poręczkową

Sędziwe, parkowe drzewa komponują się z sąsiednim, zabytkowym kościołem Jezusowym

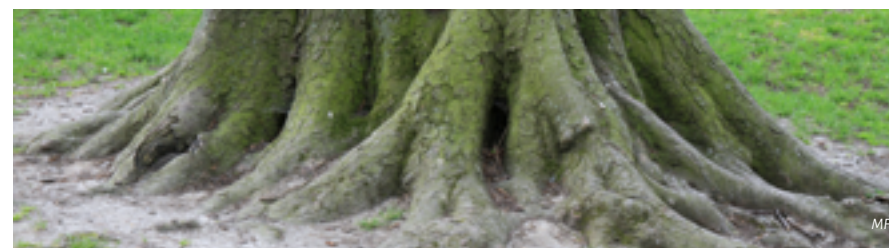
Miododajne kwiaty robinii rozwijają się na przełomie kwietnia i maja

W stanie bezlistnym widoczne są efekty zabiegów pielęgnacyjnych w koronie kasztanowca

Klon polny wsparty na podporze stalowej

Malownicze nabiegi korzeniowe parkowych kasztanowców

Układ parkowych kasztanowców wskazuje przebieg dawnych alejek cmentarnych

20.1. KASZTANOWIEC POSPOLITY

Aesculus hippocastanum

371 cm   27 m   N 49° 44' 10,6"
E 18° 37' 49,3"

20.2. WIĄZ GÓRSKI

Ulmus glabra

322 cm   22 m   N 49° 44' 09,5"
E 18° 37' 48,0"

20.3. GLEDICZJA TRÓJCIERNIOWA

Gleditsia triacanthos

183 cm   16 m   N 49° 44' 09,1"
E 18° 37' 50,1"

Ostatnie dziesięciolecia XIX wieku to okres intensywnego rozwoju Cieszyna, wręcz prosperity gospodarczej miasta, co pozwoliło na rozbudowę infrastruktury komunalnej i powstanie nowych obiektów publicznych. Między innymi *władze miejskie zadbały też o możliwość wypoczynku i rekreacji mieszkańców, urządzając w 1891 roku Lasek Miejski na zboczu prowadzącym w stronę Błogocic. Obszar ten już wcześniej spełniał podobne funkcje, w 1886 roku władze miejski uruchomiły u wylotu Puńcówki do Olzy pływalię miejską (patrz opis pomnika [33]), niedaleko powstała druga, prywatna pływaliń, zwana „Pod Wałką” (Spyra 2010).*

Dzisiaj wspomniane powyżej zbocze to rezerwat przyrody „Lasek Miejski nad Puńcówką”, a przebiegającą wzdłuż jego zachodniej granicy, nad kanałem Młynówki, alejką spacerową najłatwiej można dostać się pieszo ze śródmieścia Cieszyna do rozległego kompleksu rekreacyjno-sportowego, określanego wspólną nazwą jako park Pod Wałką. Jednym z jego fragmentów jest tzw. zakole Puńcówki, czyli teren położony pomiędzy korytem rzeki a aleją J. Łyska. Rosnące w tym miejscu największe drzewa z pewnością pamiętają początki założenia parkowego i ostatek lata XIX wieku – zamieszczona poniżej fotografia datowana na pierwsze dwudziestolecie ubiegłego wieku, pokazuje gęste zadrzewienia i sporych rozmiarów drzewa rosnące w parku miejskim w sąsiedztwie istniejącej również i współcześnie kładki nad Puńcówką. Chociaż z upływem czasu część drzew została usunięta, wciąż można dostrzec, że wiele z nich zostały niegdyś posadzone w charakterystycznych dwójkowych układach. Początkowo osiem drzew objęto ochroną jako pomnik przyrody, jednak trzy wiązły górskie zamarły porażone grzybami, a niewielka glediczyja trójcierniowa oraz jeden z dwóch kasztanowców pospolitych zostały uszkodzone przez wiatr w sposób uzasadniający odstąpienie od ich dalszej ochrony.

Lokalizacja: park Pod Wałką, w części położonej pomiędzy al. J. Łyska a korytem rzeki Puńcówki.

Puńcówka oraz Lasek Miejski (po lewej) i park miejski (prawa strona kadru), lata 1900-1918. Źródło: fotopolska.eu

W 1998 r. pomnikową ochroną objęto dwa kasztanowce pospolite (zdjęcie po lewej), z których jeden uległ zniszczeniu w 2007 r.

MF

| Imponujących rozmiarów, nieco kanciasty pień wiąz górskiego w parku Pod Wałką

MF

MF

| Deskowate przypory, które rozwinął wiąz górski w parku Pod Wałką

MF

| Wrześnieją porą liście gledicji przebarwiają się na żółto i opadają

MF

| Rosnąca w parkowym zadrzewieniu gledicja posiada wysmukły pień i rozbudowaną w górnej części koronę

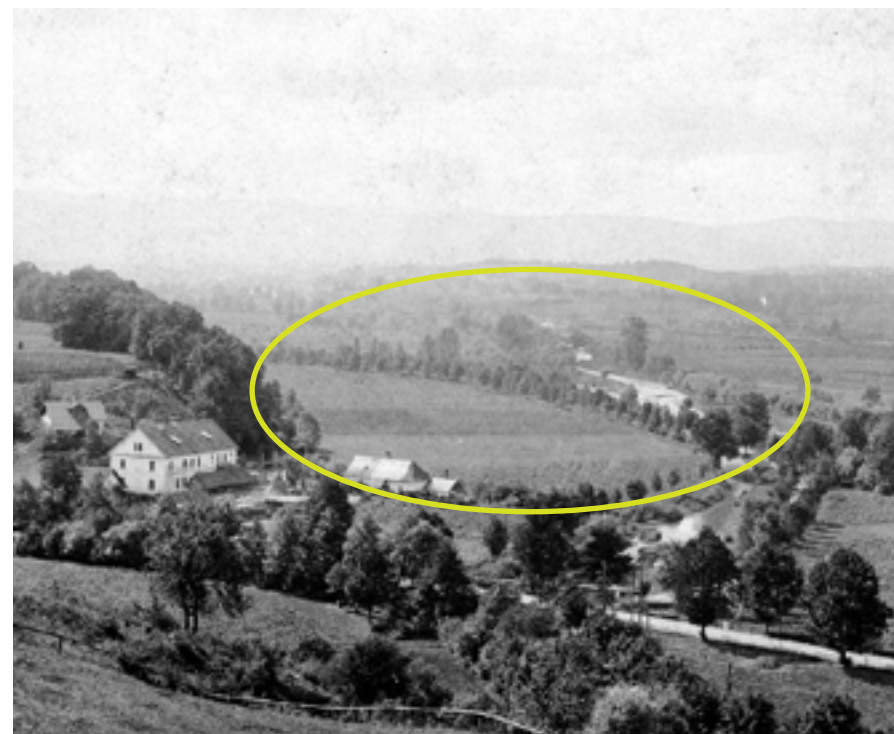

MF

| Charakterystyczna kora gledicji jest płytko spękana na odstające listewki

21.1. WIAZ GÓRSKI <i>Ulmus glabra</i>	360 cm	25 m	N 49° 43' 46,7" E 18° 37' 38,3"
21.2. WIAZ GÓRSKI <i>Ulmus glabra</i>	425 cm	28 m	N 49° 43' 51,9" E 18° 37' 38,1"
21.3. DĄB SZYPUŁKOWY <i>Quercus robur</i>	310 cm	20 m	N 49° 43' 48,4" E 18° 37' 38,0"
21.4. DĄB SZYPUŁKOWY <i>Quercus robur</i>	325 cm	21 m	N 49° 43' 47,6" E 18° 37' 38,1"
21.5. DĄB SZYPUŁKOWY <i>Quercus robur</i>	378 cm	21 m	N 49° 43' 53,3" E 18° 37' 38,5"
21.6. ROBINIA BIAŁA <i>Robinia pseudoacacia</i>	367 cm	22 m	N 49° 43' 58,2" E 18° 37' 40,6"
21.7. KASZTANOWIEC POSPOLITY <i>Aesculus hippocastanum</i>	418 cm	20 m	N 49° 43' 50,8" E 18° 37' 37,6"
21.8. LIPA DROBNOLISTNA <i>Aesculus hippocastanum</i>	336 cm	28 m	N 49° 43' 47,4" E 18° 37' 37,9"
21.9. GRAB POSPOLITY <i>Carpinus betulus</i>	237 cm	19 m	N 49° 43' 52,7" E 18° 37' 38,3"
21.10. GRAB POSPOLITY <i>Carpinus betulus</i>	240 cm	19 m	N 49° 43' 51,3" E 18° 37' 37,9"
21.11. GRAB POSPOLITY <i>Carpinus betulus</i>	262 cm	19 m	N 49° 43' 48,9" E 18° 37' 37,7"

Za pomniki przyrody pierwotnie uznano 13 najokazalszych drzew rosnących w układzie alejowym wzdłuż drogi prowadzącej od kempingu „Olza” do tzw. Trzeciego Jazu („po naszymu” Trzecio Gać) na rzece Olzie. Ta lubiana i licznie uczęszczana ścieżka spacerowo-rowerowa przebiega pomiędzy Olzą a kanałem ulgi (zwanym czasem Olszowym) Młynówki Cieszyńskiej. Droga w obecnym śladzie powstała zapewne po zniszczeniu Drugiego Jazu (Drugo Gać, zlokalizowana na Olzie mniej więcej na wysokości dzisiejszego kompleksu boisk sportowych), co najprawdopodobniej nastąpiło początkiem lat 70. XIX wieku. Na mapie katastralnej czeskokocieszyńskich Skibic z roku 1836 uwieczniono Olzę rozdzielającą się w tym miejscu na dwa nurty, z których wschodni przebiegał w miejscu obecnego zalewu kajakowego i służył do spławiania drewna (takiego układu koryt rzeki nie ma już na mapie z 1876 roku). Wschodnie koryto Olzy zostało przypuszczalnie zatamowane podczas powodzi.

Widok na wieś Błogocice z perspektywy dzisiejszej ul. Błogockiej, 1899 r. Źródło: fotopolska.eu

Zdjęcie z 1899 r. przedstawiające panoramę Błogocic widzianą od strony ul. Błogockiej, ukazuje wspomnianą drogę biegnącą od dzisiejszej al. J. Łyska w kierunku koryta Olzy, a później skręcającą w górę rzeki. W tym rejonie widoczne są szpalery – w wielu fragmentach zachowane do dziś – stosunkowo niedużych jeszcze drzew, rosnących wzdłuż Młynówki, na jej lewym brzegu (to rząd jesionów wyniosłych rosnących wzdłuż obecnych boisk „Pod Wałką”), oraz przy drodze prowadzącej do III jazu. Zapewne wśród tych drzew należy doszukiwać się dzisiejszych pomników przyrody.

Przez lata teren wzdłuż drogi porósł na poły naturalnym zadrzewieniem. Trzy spośród pomnikowych drzew obumarły, w tym klon jawor *Acer pseudoplatanus* o obwodzie pnia 330 cm – jedyny na terenie Cieszyna przedstawiciel tego gatunku objęty ochroną. Z dwóch zamarych pomnikowych wiaźów górskich, jeden został zachowany w formie „świadka” – ozdobionego korony i kory pnia, a fragment ściętego pnia drugiego leży nad Młynówką kilkadziesiąt metrów za zalewem kajakowym.

Lokalizacja: park Pod Wałką, przy drodze prowadzącej od kempingu „Olza” w górę Młynówki i Olzy.

MF

| Urokliwa droga do III jazu wiewie w otoczeniu wody i zieleni

MF

| Dojrzałe owoce grabu pospolitego

MF

| Nasada ogonka liściowego robinii białej chroniona jest przez parę ostrych cierni

AD

| Jaskrawo zielone skrzydłaki wiźzu górskiego

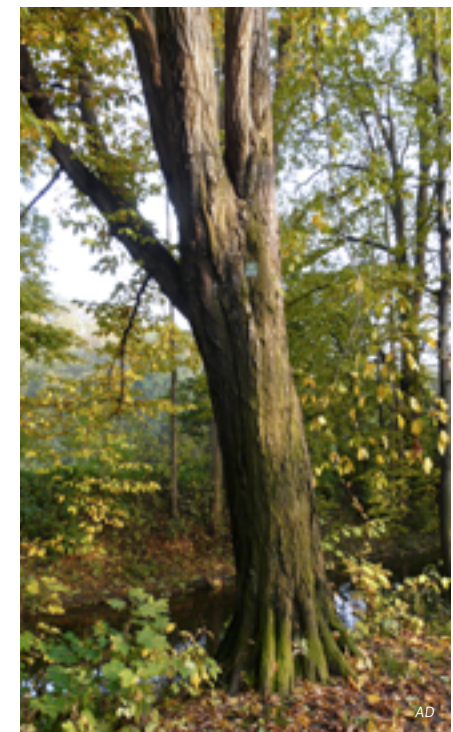
MF

| Dąb szypułkowy nad kanałem Młynówki

MF

| Kwiatostan lipy drobnolistnej

AD

| Pomnikowy grab nad kanałem Młynówki

22.1. DĄB BURGUNDZKI

Quercus cerris

187 cm   18 m   N 49° 44' 42,9"
E 18° 38' 22,3"

22.2. DĄB BURGUNDZKI

Quercus cerris

202 cm   18 m   N 49° 44' 45,2"
E 18° 38' 21,2"

22.3. BUK POSPOLITY odmiana miedzianolistna

Fagus sylvatica 'Cuprea'

360 cm   21 m   N 49° 44' 44,1"
E 18° 38' 21,6"

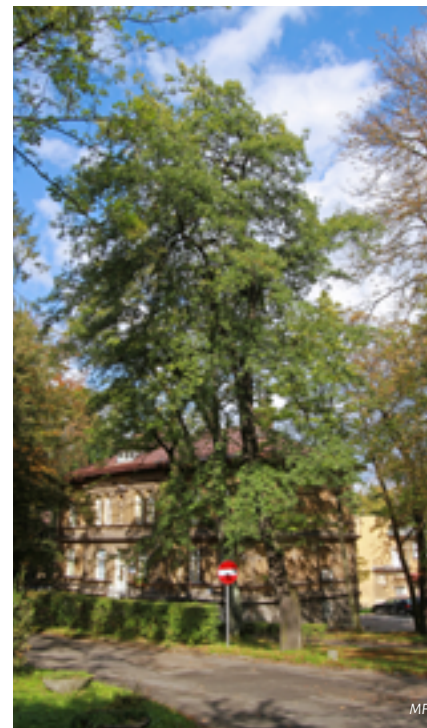
Z pierwszych 30-40 lat funkcjonowania Szpitala Śląskiego zachowało się całkiem sporo materiału ikonograficznego, co pozwala na odtworzenie historii tego miejsca, w tym zmian, jakim podlegało otoczenie szpitalnych pawilonów. Jednym z częściej uwiecznianych na fotografiach obiektów – być może z racji bogatej architektury, zróżnicowanego układu alejek spacerowych i klombów w najbliższym otoczeniu, a zapewne i pełnionej funkcji – był pawilon mieszczący dyrekcję Szpitala.

Na pocztówkach datowanych na drugie dziesięciolecie ubiegłego wieku można rozpoznać buka pospolitego rzadko spotykanej odmiany miedzianolistnej. Dziś jest to bardzo okazałe i budzące podziw drzewo, ale wówczas miało około 6-7 metrów wysokości. Zapewne wnikliwa analiza prawej części tego kadru pozwoliłaby na identyfikację pośród gęstego zadrzewienia rosnącego, innego pomnikowego drzewa – jednego z dwóch rosnących w Cieszynie okazów dębu burgundzkiego.

Lokalizacja: park Szpitalny przy Szpitalu Śląskim, ul. Bielska 4, na skwerze pomiędzy budynkiem administracji a pawilonem I (budynek nr 15).

Budynek dyrekcji Szpitala Śląskiego w Cieszynie, 1910 r. Źródło: fotopolska.eu

Silnie wysklepiona korona pomnikowego dębu burgundzkiego

Ostro klapowane liście dębu burgundzkiego

Dojrzewające żołędzie dębu burgundzkiego osadzone są w miseczce pokrytej włosowatymi łuskami

Cruba, głęboko bruzdowana kora dębu burgundzkiego

MF

Przebarwiająca się jesienią liście buka, przybierają szczególnie atrakcyjny wygląd

MF

Rozłożysta, wielobarwna korona pomnikowego buka pospolitego w odm. miedzianolistnej

MF

Esencja pomnikowej ochrony drzew - imponujący pokrój, rozmiary i walory estetyczne

MF

§ 1998

23. GLEDICZJA TRÓJCIERNIOWA

Gleditsia triacanthos

175 cm

16 m

N 49° 44' 42,4"
E 18° 38' 21,5"

Z pierwszego okresu funkcjonowania Szpitala Śląskiego pochodzi prezentowana poniżej panorama Cieszyna, widzianego od strony Banotówki (czyli od strony wschodniej).

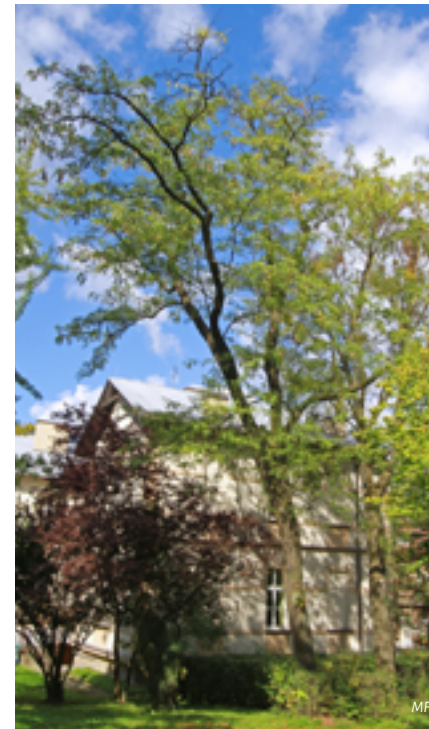
W centralnej części widoczna jest Wieża Piastowska oraz wieża Ratusza i kościół św. Magdaleny. Przed nimi rozciąga się masywny dach Pałacu Larischów, po którego lewej stronie, spoza dachu i komina jednego z budynków dzisiejszej ul. Wyższa Brama (w okresie, z którego pochodzi zdjęcie ul. ks. Jerzego Prutka) wyłania się czubek korony najprawdopodobniej potężnej pomnikowej lipy szerokolistnej [7].

Szpital Śląski stanowił wówczas kompleks widocznych na pierwszym planie kilku budynków, z których największym był pawilon I – najbardziej po lewej. Jeśli przyjrzymy się dokładniej tej części fotografii, dostrzeżemy niewielkie drzewka, będące zaczątkiem późniejszego przyszpitalnego parku. Być może jednym z nich – rosnącym najbliżej południowej ściany szczytowej pawilonu I – jest glediczyja trójcierniowa, objęta ochroną jako pomnik przyrody.

Lokalizacja: park Szpitalny przy Szpitalu Śląskim, ul. Bielska 4, przy południowej elewacji pawilonu I (budynek nr 15).

Szpital Śląski, lata 1893-1896. Źródło: fotopolska.eu

Pokrój pomnikowej glediczyi rosnącej w parku Szpitalnym

Ostre ciernie glediczyi przybierają intensywnie czerwony kolor

Parzystopierzaste, złożone liście glediczyi

Strąki glediczyi dojrzewają na przełomie września i października

§ 1998

24. JARZĄB MĄCZNY

Sorbus aria

162/100 cm

15 m

N 49° 44' 36,3"

E 18° 38' 24,3"

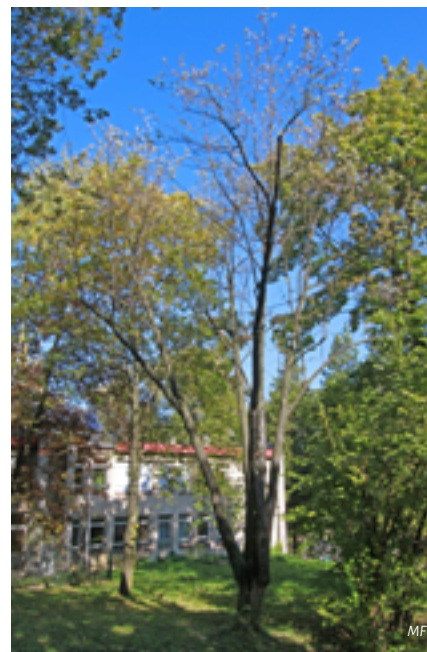
To niewielkich rozmiarów, niepozorne i ukryte pośród innych drzew i krzewów drzewo, jest kolejnym pomnikiem rosnącym na terenie Szpitala Śląskiego. Jest również dowodem, że kolejni gospodarze tego obiektu kontynuowali początkowe założenia i działano swych poprzedników, zapewniając pacjentom możliwość dochodzenia do zdrowia i poprawy swej kondycji w otoczeniu zieleni, w tym drzew.

Pawilon VII powstał w latach 1929-1930, a budynek utrzymany jest stylu modernistycznym. Początkowo mieścił się tu oddział gruźliczy, a obecnie – psychiatryczny. Dość bogata dokumentacja fotograficzna z okresu budowy i pierwszych lat funkcjonowania tego pawilonu pokazuje, że stosunkowo wcześniej pustą przestrzeń wokół budynku zaczęto obsadzać drzewami. Ten moment uchwycił również Tadeusz Kubisz, na którego zdjęciu dostrzec można sadzonki opalikowanych drzew, rosnących od strony południowej pawilonu. Zapewne w tym to okresie został posadzony od strony północno-zachodniej budynku jarząb mączny – pomnik przyrody. Obecnie jest to drzewo w złym stanie zdrowotnym, z koroną zabezpieczoną przed rozłamaniem wiązaniami elastycznymi.

Lokalizacja: park Szpitalny przy Szpitalu Śląskim, ul. Bielska 4, na wysokości północno-zachodniego narożnika pawilonu Oddziału Psychiatrycznego (budynek nr 24).

Pawilon VII Szpitala Śląskiego, lata 1930-1933, fot. T. Kubisz. Źródło: fotopolska.eu

Nisko rozgałęziający się na kilka przewodników pień, uległ częściowemu rozłamaniu w części odziomkowej

Eliptyczne, niepodzielone liście jarzębu mącznego pokryte są od spodniej strony (zdjęcie po lewej) gęstym kutnerem

Założone w koronie drzewa wiązanie elastyczne, zabezpiecza przed całkowitym rozłamaniem się pnia

25.1. KASZTANOWIEC ŻÓŁTY

Aesculus flava

232 cm   20 m   N 49° 45' 03,4"
E 18° 37' 33,8"

25.2. KASZTANOWIEC ŻÓŁTY

Aesculus flava

258+168 cm   18 m   N 49° 45' 04,7"
E 18° 37' 32,2"

25.3. TULIPANOWIEC AMERYKAŃSKI

Liriodendron tulipifera

206 cm   22 m   N 49° 45' 03,1"
E 18° 37' 34,1"

Rotunda pw. św. Mikołaja i Wacława jest najstarszą budowlą na Górze Zamkowej, a jej romańskie „korzenie” sięgają XI w. Wraz z przebudową popadającego w ruinę piastowskiego zamku, dawnej kaplicy zamkowej został nadany w 1839 r. klasycystyczny i modny w tym okresie „sznyt”. W tej formie Rotunda przetrwała aż do lat 40. minionego wieku, kiedy przywrócono jej pierwotną, surową kamienną postać.

Do jednych z najczęściej utrwalanych widoków na Górze Zamkowej z pewnością należy ten przedstawiający zarówno Wieżę Piastowską, jak i Rotundę, widziane od strony tarasu widokowego. Dzisiaj trudno uwiecznić z tej perspektywy obie ikoniczne dla Cieszyna budowle bez jednoczesnego ujęcia jednego z dwóch cieszyńskich kasztanowców żółtych, o niskim pniu i „rozłamującym się” pokroju, z jednym z konarów wspartym na podporze. Z dużym prawdopodobieństwem to właśnie drzewo jest natomiast widoczne na zdjęciu datowanym na rok 1926, ukazującym Rotundę od strony wieży ostatecznej obrony.

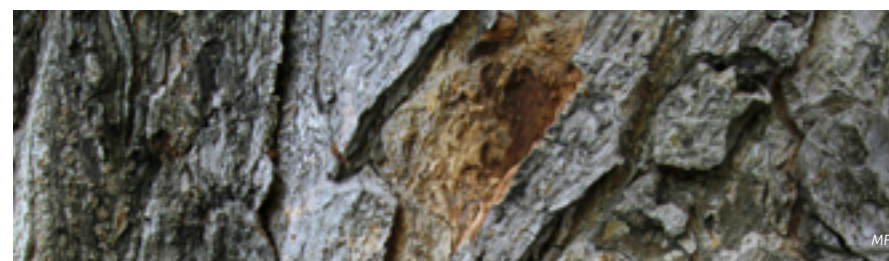
Lokalizacja: park na Górze Zamkowej, w pobliżu Rotundy, od strony północnej (kasztanowiec żółty) oraz w rejonie wieży przybramnej (dwa pozostałe drzewa).

Rotunda św. Mikołaja, 1926 r. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Oba pomnikowe kasztanowce żółte na Górze Zamkowej cechują się mocno zróżnicowanym pokrojem

Łuskowato splekana kora kasztanowca żółtego

Liście kasztanowca żółtego przebarwiają się jesienią na intensywnie żółty kolor

Miotlasto rozgałęziona korona kasztanowca żółtego

Rosnący na Córze Zamkowej tulipanowiec, charakteryzuje się wysmukłym pniem i koroną rozbudowaną w części szczytowej

§ 1998

26. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

475 cm

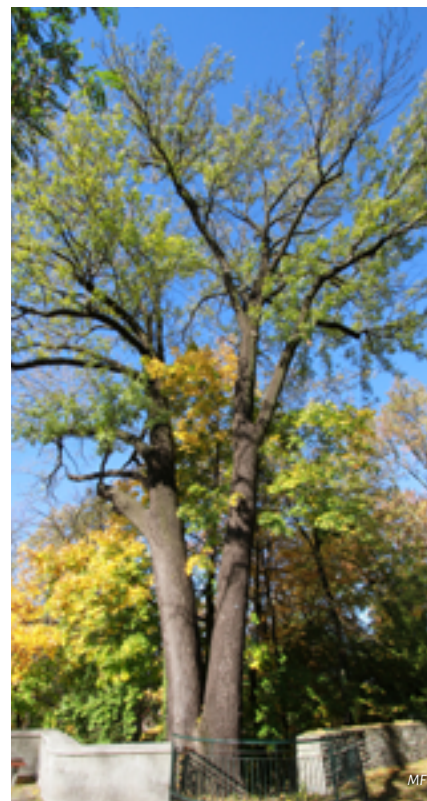
25 m

N 49° 45' 04,0"
E 18° 37' 30,6"

Niezmiernie rzadko tak mieszkańcy Cieszyna, jak i odwiedzający miasto turyści mogą podziwiać panoramę miasta wraz z Górą Zamkową od strony południowej, czyli widzianą z perspektywy wieży kościoła Jezusowego. Zamieszczone poniżej zdjęcie datowane na końcówkę trzeciego dziesięciolecia minionego wieku pozwala na wręcz precyzyjną identyfikację wielu drzew rosnących w parku na szczycie zamkowego wzniesienia.

Zapewne niejakim zaskoczeniem jest widok dominującej po zachodniej stronie Góry Zamkowej korony okazałego jesionu wyniosłego – pomnika przyrody rosnącego przy tarasie widokowym. To bodaj największe pod względem obwodu i zasięgu korony drzewo spośród rosnących współcześnie na Górze Zamkowej, a czego odwiedzający Zamek i park nie potrafią ocenić na pierwszy rzut oka.

Lokalizacja: park na Górze Zamkowej, przy tarasie widokowym od strony Olzy.

Jesion wyniosły przy tarasie widokowym na Górze Zamkowej

Dojrzewające skrzydłaki jesionu wyniosłego

Widok z wieży kościoła Jezusowego, lata 1938-1940. Źródło: fotopolska.eu

Widlasto rozgałęziony jesion wyniosły zabezpieczony jest w górnej części wiązaniami elastycznymi

§1998

27.1. BUK POSPOLITY

Fagus sylvatica

328 cm   25 m   N 49° 44' 47,0"
E 18° 38' 06,9"

27.2. GRAB POSPOLITY

Carpinus betulus

262 cm   23 m   N 49° 44' 46,3" E
18° 38' 06,3"

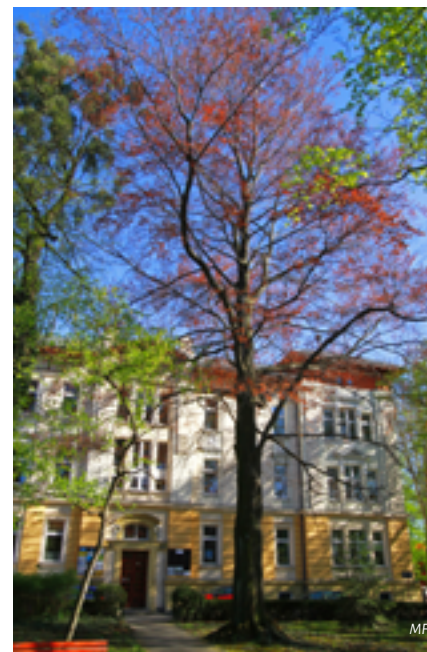
Pomnikowe drzewa rosną na skwerze przed wzniesionym w 1905 r. budynkiem ewangelickiego internatu dla dziewcząt i sierocińca (później – po II wojnie światowej – była to siedziba milicji, a następnie policji, obecnie jest to budynek biurowy).

Na zdjęciu autorstwa Tadeusza Kubisza, datowanym na lata 1927-1929, dzisiejszy okazały pomnikowy buk jest niewielkim drzewem, którego cienki pień i korona wyłania się za nieistniejącego obecnie drzewa, rosnącego po prawej stronie pomnika Franciszka Schuberta (którego popiersie zostało przeniesione do Muzeum Śląska Cieszyńskiego). Charakterystycznie rozdwojona korona grabu widoczna jest natomiast po prawej stronie zdjęcia, na wysokości narożnika budynku nr 3.

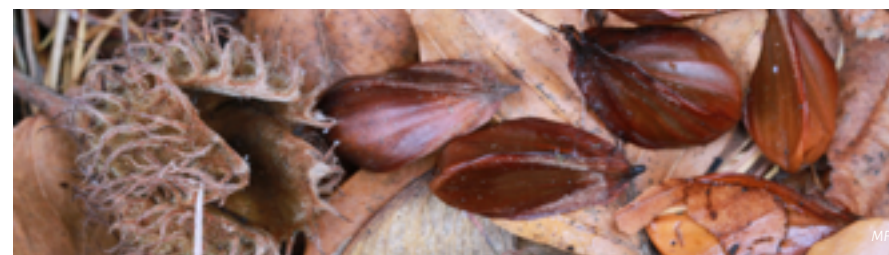
Lokalizacja: pl. Wolności, na skwerze przed budynkiem nr 3 (buk) oraz na wysokości zachodniego narożnika tego budynku (grab).

Skwer na pl. Wolności, lata 1927-1929, fot. T. Kubisz. Źródło: fotopolska.eu

Buk pospolity (po lewej) i grab pospolity (po prawej), rosnące na skwerze przy pl. Wolności

Owoce buka (bukiew) - trójgraniaste orzeszki w zdrewniałej, kolczastej okrywie

Charakterystyczna gładka i szara kora graba, z przenikającymi się jasnymi smugami

§1998

28.1. GLEDICZJA TRÓJCIERNIOWA

Gleditsia triacanthos

201 cm

17 m

N 49° 45' 00,3"
E 18° 37' 48,1"

28.2. GLEDICZJA TRÓJCIERNIOWA

Gleditsia triacanthos

161 cm

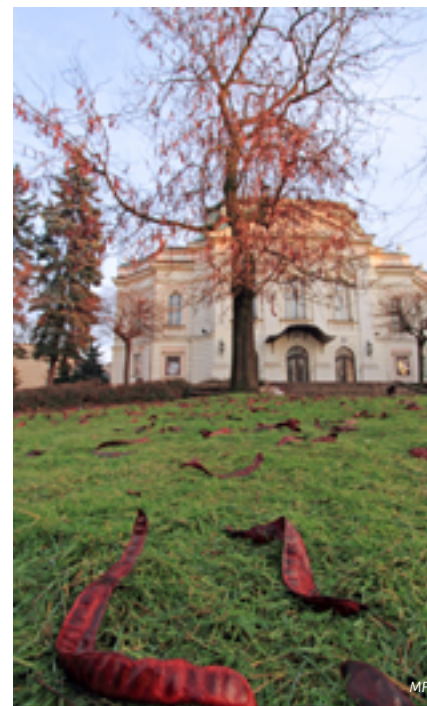
15 m

N 49° 45' 00,0"
E 18° 37' 47,9"

Dwie glediczje trójcierniowe rosnące na skwerze przed frontową elewacją cieszyńskiego Teatru im. Adama Mickiewicza, symetrycznie przed głównym wejściem do gmachu, „żyły” się na stałe z tym obiektem i razem stanowią dominantę krajobrazową w tej części miasta.

Budynek teatru powstał w 1910 r. w miejscu koszar (wcześniej istniał tu kościół wraz cmentarzem, który stał się placem ćwiczeń). Dzisiejszy skwer przez lata zmieniał swój wygląd i sposób zagospodarowania, czasem był „pustym” trawnikiem, czasem wzbogaconym o ścieżki i kwiatowe klomby oraz drzewa i krzewy. Okres posadzenia dzisiejszych pomników przyrody należy najprawdopodobniej utożsamiać z niewielkiej wysokości, zabezpieczonymi palikami drzewkami, widocznymi na zdjęciu L. Bardonia z 1935 r.

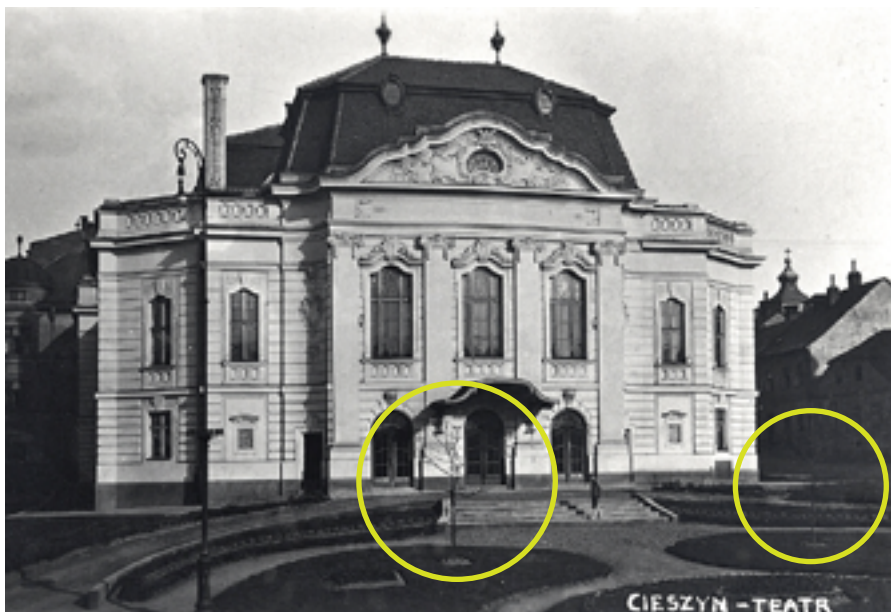
Lokalizacja: pl. Teatralny, przed budynkiem Teatru im. A. Mickiewicza.

Długie, płaskie strąki glediczji osiągnęły długość 20-40 cm

Rozgałęziające się ciernie wyrastają z pnia i pędów glediczji

Teatr im. A. Mickiewicza, 1935 r., fot. L. Bardoń. Źródło: fotopolska.eu

Sklaniające się ku sobie korony obu drzew, tworzą swoisty glediczjowy portal przed wejściem do teatru

§ 1998

29. TOPOLA CZARNA

Populus nigra

436 cm

27 m

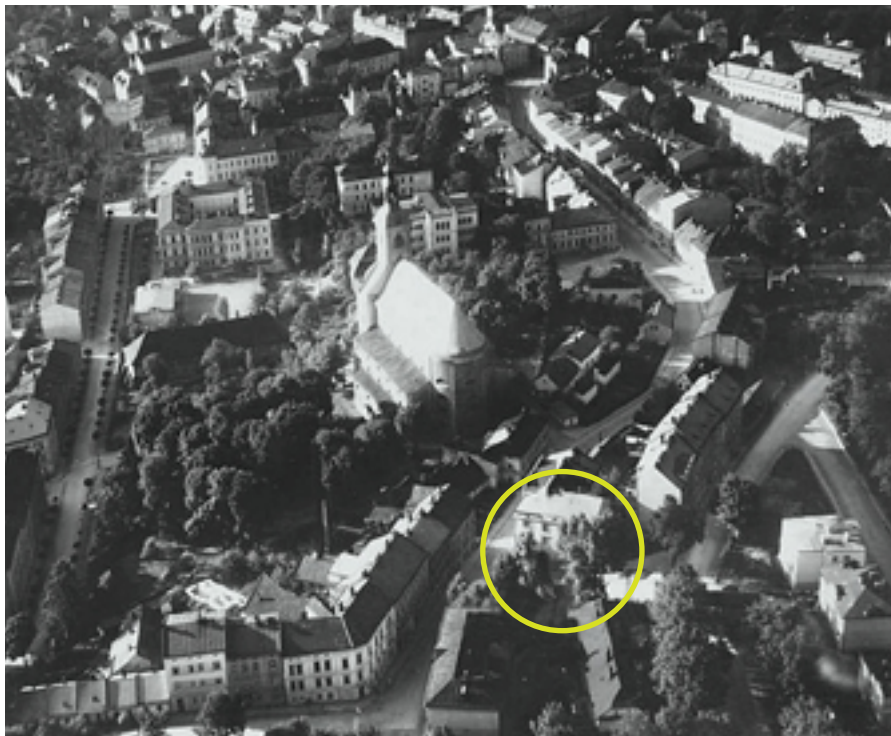
N 49° 44' 38,8"
E 18° 38' 16,7"

Pomnikową topolę można rozpoznać na zdjęciu lotniczym Cieszyna z lat 1930-1931 – duża i rozłożysta korona drzewa prezentuje się na tle kamienicy przy ul. Górnej 17 oraz luk, którą po latach wypełnił budynek nr 10 przy ul. Solnej (patrz również opis pomnika [14]). Obecnie drzewo ma mocno przyciętą, zredukowaną koronę, aczkolwiek potężny pień robi wrażenie, zwłaszcza na tle otaczających go niskich budynków garaży.

Lokalizacja: skwer na rogu ul. Solnej i ul. Górnej, przy budynkach garaży.

| Gruba, szaroczarna kora pomnikowej topoli czarnej

| Cieszyn na zdjęciu lotniczym, lata 1930-1931. Źródło: fotopolska.eu

| Imponujących rozmiarów korona została nieco zredukowana na skutek zabiegów zabezpieczających drzewo

§ 1998

30. KLON POSPOLITY ODM. SCHWEDLERA

338 cm

23 m

N 49° 44' 57,6"

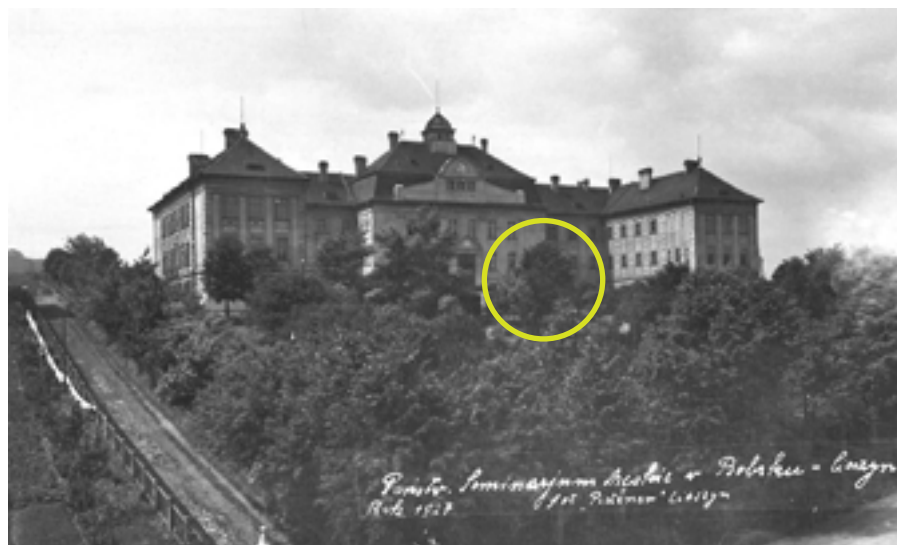
E 18° 38' 55,6"

Acer platanoides 'Schwedleri'

Tradycja kształcenia nauczycieli w Cieszynie sięga lat 70. XVIII wieku i należy do najstarszych w polskiej części Górnego Śląska. Na przełomie XIX i XX wieku Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego podjęła działania mające na celu utworzenia Polskiego Męskiego Seminarium Nauczycielskiego (założonego w 1904 r.). Jego siedzibą od 1911 r. stał się okazały neoklasycystyczny gmach wzniesiony – z uwagi na sprzeciw cieszyńskich Niemców – z dala od śródmieścia Cieszyna, wręcz poza ówczesnymi granicami miasta, na Bobrku (do 1932 r. była to samodzielna wieś). Obecnie budynek wchodzi w skład kampusu Uniwersytetu Śląskiego.

Już w pierwszych latach po wybudowaniu obiektu, na stoku opadającym w kierunku północnym, założono niewielki park, stosunkowo gęsto obsadzony drzewami. Kopulasta korona pomnikowego klonu jest widoczna na zdjęciu z 1927 r., po prawej stronie głównego wejścia do budynku. Odmiana Schwedlera charakteryzuje się czerwonymi (początkowo nawet jaskrawoczerwonymi) najmłodszymi liśćmi oraz kwiatostanami; w pełni rozwinięte liście mają brunatnoczerwone zabarwienie.

Lokalizacja: ul. Bielska 62, przed frontem głównego budynku cieszyńskiego kampusu Uniwersytetu Śląskiego.

Główny gmach Męskiego Seminarium Nauczycielskiego, 1927 r. Źródło: fotopolska.eu

Atrakcyjne ubarwienie klonu pospolitego w odm. Schwedlera widoczne jest zwłaszcza podczas wiosennego kwitnienia i jesiennego owocowania

Dojrzewające, podwójne skrzydłaki klonu pospolitego w odm. Schwedlera

Wysepiona korona pomnikowego klonu pospolitego rosnącego przed wejściem do budynku Uniwersytetu Śląskiego

§ 1998

31. MIŁORZĄB DWUKLAPOWY

ODM. KOLUMNOWA

Ginkgo biloba 'Fastigiata'

225 cm

18 m

N 49° 45' 03,1"
E 18° 37' 39,1"

Z pewnością Pałac Myśliwski Habsburgów – będący dziś siedzibą Państwowej Szkoły Muzycznej oraz Zamku Cieszyn – należy do najbardziej znanych, a tym samym najczęściej uwiecznianych na zdjęciach zabytków Cieszyna. Zatem odnalezienie na licznych, dostępnych m.in. w różnych publikacjach czy na internetowym portalu Fotopolska.eu fotografiach, charakterystycznej sylwetki „kolumnowego” miłorzębu powinno być łatwe i pozwolić na ustalenie – w przybliżeniu – okresu jego posadzenia. I rzeczywiście – na wielu zdjęciach od końca XIX wieku aż po przełom lat 80. i 90. wieku minionego, na tzw. dziedzińcu cieszyńskiego Zamku dominuje w zasadzie samotna, potężna i charakterystycznie rozłożysta sylwetka dwuprzewodnikowego drzewa, rosnącego w pobliżu bastii północnej. Natomiast kilkumetrowej wysokości i strzelistego pokroju drzewo – a w zasadzie jego szczytowy fragment – można wypatrzyć na zdjęciach dopiero z lat 30. ubiegłego wieku. Miłorzęby należą do drzew stosunkowo wolno przyrastających na grubość, więc w przypadku tego cieszyńskiego pomnika przyrody szacowany na podstawie rozmiarów wiek drzewa (ok. 80-90 lat) dobrze koresponduje z zachowanym materiałem ikonograficznym.

Lokalizacja: Góra Zamkowa, na dziedzińcu Państwowej Szkoły Muzycznej w Cieszynie, od strony budynku tzw. Oranżerii (budynek A Zamku Cieszyn).

Pałac Myśliwski - Zamek w Cieszynie, lata 1934-1939. Źródło: fotopolska.eu

Kolumnowa sylwetka pomnikowego miłorzębu na Górze Zamkowej

Pień pomnikowego miłorzębu nisko rozgałęzia się na kilka przewodników

Nasiona miłorzębu otoczone są mięsistą osnówką przewodników

§ 2002

32. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

481 cm

31 m

N 49° 45' 04,3"
E 18° 38' 35,7"

Jedynie korona okazałego dębu szypułkowego (drugiego co do wielkości obwodu pnia wśród cieszyńskich pomnikowych drzew tego gatunku) jest dziś widoczna w gęstym zadrzewieniu rosnącym pomiędzy korytem Bobrówki a płytą dawnego lodowiska przy ul. św. Jana Sarkandra. Lodowisko powstało w 1892 r. z inicjatywy Cieszyńskiego Towarzystwa łyżwiarskiego (Teschener Eislauf Verein), na stawach należących do Pawła (Paula) Morcinka, na których już wcześniej organizowano tzw. Eisfest na Morcinkowym stawie.

Na zdjęciu datowanym na lata 1900-1918 – z sympatyczną i zapewne dorysowaną postacią „Charliego Chaplina” – cieszyńskie lodowisko wraz z pawilonem (mieszczącym m.in. szatnie, pomieszczenia klubowe, bufet oraz mieszkanie dla gospodarza obiektu i „muszlę koncertową” dla orkiestry) przedstawia się wręcz imponująco. Po lewej stronie tego pawilonu widoczna jest okazałych rozmiarów najprawdopodobniej wierzba (dziś już nieistniejąca), ale ze sporą dozą prawdopodobieństwa można przypuszczać, że „wyłaniające się” zza lewej krawędzi fotografii konary i gałęzie to fragment korony dzisiejszego pomnikowego dębu.

Lokalizacja: ul. św. J. Sarkandra, zadrzewienie nad rzeką Bobrówką, pomiędzy budynkami nr 12 oraz 14.

Lodowisko, lata 1900-1918. Źródło: fotopolska.eu

Imponujących rozmiarów dęb szypułkowy rosnący nad korytem Bobrówki

Młode żołędzie dębu szypułkowego

Poziomo odgałęziające się konary dębu powodują, że średnica korony wynosi blisko 25 m

§ 2002

33. KLON JESIONOLISTNY

Acer negundo

271 cm

14 m

N 49° 44'18,2"

E 18° 37'43,9"

Cieszyńskie kąpielisko miejskie jest zlokalizowane w tym samym miejscu od ponad 100 lat. Początkowo była to drewniana pływalnia, wybudowana w 1886 r. na terenie tzw. placu drzewnego, mieszczącego arcyksiążęcy tartak i skład drewna, a obejmującego rozległy teren położony pomiędzy al. J. Łyska, Puńcówką, Młynówką oraz ul. 3 Maja (zajęty obecnie przez kąpielisko miejskie, stadion sportowy i zabudowania zakładu Celma Indukta S.A.).

Początkowo drewnianą nieckę basenu zasilaty wody Młynówki. Później basen był kilkakrotnie przebudowywany, a współczesny obiekt powstał w latach 1949-1953. Zapewne dopiero po tym okresie ukształtowała się ostatecznie zieleń towarzysząca obiektom kąpieliska. Z roku 1967 zachowała się fotografia, na której na wysokości południowo-zachodniego narożnika głównej niecki basenu widoczne jest łukowato wygięty pień pomnikowego klonu jesionolistnego, którego rozłożysta, nieco parasolowato rozpostarta korona zacienia całkiem spory fragment „widowni”. Na pierwszy rzut oka obwód pnia tego drzewa, przyrównany chociażby do sylwetek ludzi, wygląda na zaskakująco niewielki. W istocie pień pomnika przyrody kryje się pod listowiem korony i zapewne odrostów u podstawy pnia. Dziś klon jest już mocno nadszarpięty „zębem czasu”, przed wywrotem chroni go stalowa podpora, a korona (mimo prac pielęgnacyjnych) nosi ślady kilkakrotnego rozłamania. Drzewo to pamięta jednak spory fragment dziejów cieszyńskiego kąpieliska i zmieniającego się z upływem lat krajobrazu tej części miasta.

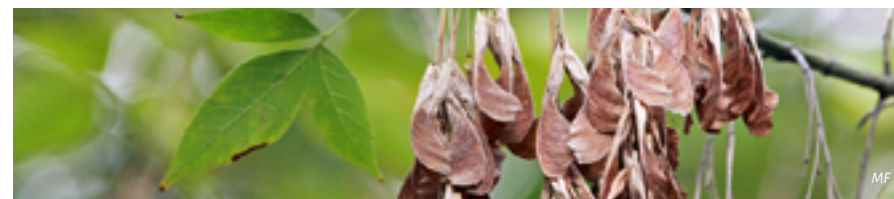
Lokalizacja: al. J. Łyska 23, kąpielisko miejskie, pomiędzy niecką basenu a ogrodzeniem od strony al. J. Łyska.

Znakiem szczególnym klonu jesionolistnego są liczne, nieregularne narośla na powierzchni pnia

Kąpielisko miejskie, 1967 r. Źródło: fotopolska.eu

Zaschnięte owoce klonu jesionolistnego nierzadko utrzymują się na drzewie do kolejnego sezonu wegetacyjnego

Nieduże drzewo, z uwagi na mocne pochYLENIE pnia, podparte zostało konstrukcją stalową

§ 2002

34. KLON POLNY

Acer campestre

305 cm

18 m

N 49° 44'19,8"
E 18° 41'01,5"

Halina Barbara Szczepanowska, profesor Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, w takich oto słowach podkreśla znaczenie drzew przydrożnych: *W królestwie drzew pozalesnych szczególnie miejsce pełnią rzędowe nasadzenia występujące w formie zadrzewień przydrożnych i przyulicznych oraz szpalerów zdobiących aleje i bulwary, wyznaczające przebieg dróg i ulic, podkreślające linie placów oraz nadające określonym miejscom cechy powagi i dostojęstwa. Drzewa alejowe od wieków są nieodłącznym elementem krajobrazu kulturowego Polski (...). Rzędy drzew sadzone od ponad dwóch stuleci w wielu regionach kraju wyznaczają systemy dróg między miastami i osiedlami wiejskimi, łączyąc je z sąsiednimi polami i lasami. Dostojne drzewa przydrożne są często świadkami historii dawnych czasów jako miejsca łączności między ludźmi, a także jako ostony przed zawiewaniem, zaśnieżaniem oraz słońcem w upalne letnie dni. Drzewa te są też ostoją różnych form dzikiej przyrody, szczególnie cenną w okolicach ubogo zadrzewionych* (w: Witkoś 2012).

Na terenie Cieszyna trudno wskazać lepszą ilustrację powyższych słów niż zachowane (niestety, w szczątkowej już formie) zadrzewienia rosnące wzdłuż dróg polnych na Gułdowach. W biegnącej pośród pól uprawnych alei pomnikiem przyrody jest wspaniałego pokroju klon polny, natomiast w zadrzewieniu rosnącym wzdłuż drogi odchodzącej od ul. Braci Miłosiernych na wyróżnienie zasługują pomnikowy dąb szypułkowy [42] oraz jesion wyniosły [43].

Lokalizacja: przy drodze śródpolnej biegnącej od ul. Wiślańskiej w kierunku południowo-zachodnim, w odległości ok. 250 m od ul. Wiślańskiej.

| Zarówno kwiaty, jak i liście klonu polnego rozwijają się niemal jednocześnie, pod koniec kwietnia

| Charakterystyczna, okrągława korona pomnikowego klonu

| Nieduże, łagodnie klapowane liście klonu polnego

| Skorkowaciata, siatkowato splekana kora klonu polnego

| W trakcie wiosennego kwitnienia i rozwoju liści drzewo przybiera żółtozielone barwy

§ 2002

35. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

391 cm

28 m

N 49° 46' 07,2"
E 18° 39' 16,9"

Charakterystyczny dla rzeźby terenu Cieszyna jest układ jarów i parowów, wyłobionych dopływami przede wszystkim rzeki Bobrówki, ale również Olzy i Puńcówki. Płaskie wzniesienia rozdzielające te dolinki niewielkich potoków „od zawsze” były bezleśne i użytkowane jako pola uprawne oraz miejsce budowy ludzkich siedzib. Lasy – a w zasadzie wąskie zadrzewienia przyrzeczne – porastały strome zbocza jarów, co czyni po dziś dzień krajobraz zwłaszcza Krasnej i Gułdów, a po części i Bobrka bardzo malowniczym.

Wojskowa mapa z połowy XIX wieku pokazuje znikomą wręcz zabudowę Bobrka, który został przyłączony do Cieszyna dopiero w 1932 r. Porównując ten fragment mapy ze współczesną, łatwo rozpoznamy przebieg dzisiejszych ulic, m.in. Przepilińskiego, Pszennej oraz Pikiety, a także mocno wówczas „porozgałęzianą” dolinę potoku zwanego obecnie Sarkandrowcem. Nad jego zachodnim źródliskowym odcinkiem rosną dwa dęby szypułkowe – objęte ochroną jako pomniki przyrody [35, 36]. Wnikliwszy obserwator zapewne dostrzeże, jak niewiele – mimo upływu ponad półtora wieku! – zmieniła się najbliższa tym pomnikowym drzewom lokalizacja budynków mieszkalnych i gospodarczych.

Lokalizacja: ul. Przepilińskiego 160, południowo-zachodni skraj zadrzewienia rosnącego wzdłuż prawobrzeżnego dopływu potoku Sarkandrowiec.

Fragment wojskowej mapy z lat 1838-1842. Źródło: mapire.eu

MF

MF

Śsiedztwo przypotokowego zadrzewienia od północy i otwartej przestrzeni pól uprawnych od południa, przyczyniło się do wytworzenia asymetrycznej korony pomnikowego dębu szypułkowego

MF

MF

Pień pomnikowego dębu rozwidła się na szereg dużych konarów

§ 2002

36. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

333 cm

28 m

N 49° 46' 09,7"

E 18° 39' 10,9"

Lokalizacja: ul. Przepilińskiego 160, nad niewielkim stawem we wschodniej części zadrzewienia rosnącego wzdłuż prawobrzeżnego dopływu potoku Sarkandrowiec.

MF

| Zwisające, zielonkawożółte kwiaty męskie i wystające ponad blaszki liściowe czerwone kwiaty żeńskie, zakwitają w czasie rozwoju liści

MF

| Kora dębu szypułkowego

MF

| Majestatyczna sylwetka pomnikowego dębu przy ul. Przepilińskiego

§ 2010

37. LIPA DROBNOLISTNA

Tilia cordata

464 cm

21 m

N 49° 45'56,3"
E 18° 36'56,8"

28 lipca 1920 r. Konferencja Ambasadorów ogłosiła podział Śląska Cieszyńskiego i Cieszyna wzdłuż linii Olzy pomiędzy Polskę i Czechosłowację. Po wschodniej, czyli polskiej stronie rzeki pozostała większa część miasta, licząca nieco ponad 4 km² (dziś – 28 km²). Oprócz niewątpliwych skutków społecznych i politycznych, podział ten przyczynił się do gospodarczej degradacji Cieszyna, a sytuację miasta dobrze oddają pojawiające się w prasie opinie, że oto *niemieckie wygodne urzędnicze miasto stało się nieżywością dziurą prowincjonalną* oraz *miastem szmuglerów, chałciarskich przemysłniczych sprawek*, a także *miastem emerytów i szkół* (za: Nowak 2010). Ówczesne władze miejskie szansę na rozwój Cieszyna upatrywały w jego powiększeniu poprzez przyłączeniu przyległych wsi. Tak też się stało: najpierw w granicach miasta znalazły się w 1923 r. Błogocice, a w 1932 r. Bobrek. Ostatni etap przestrzennego rozwoju Cieszyna przypada na lata 70. ubiegłego wieku, kiedy to dzielnicami miasta stały się samodzielne dotąd gminy wiejskie: Boguszowice, Krasna z Gułdowami, Kalembice, Mnisztwo, Pastwiska oraz Markłowice.

Panoramy miasta z przełomu XIX i XX wieku (np. ta zamieszczona poniżej) dobrze oddają ten „moment” w dziejach miasta, którego zabudowa dość gwałtownie urywała się przechodząc w szachownicę pól. Do dziś wiejskie korzenie znacznej części Cieszyna można dostrzec w coraz rzadziej spotykanych dużych i okazałych drzewach rodzimych gatunków, rosnących w sąsiedztwie budynków mieszkalnych i gospodarczych. Niegdyś w ten sposób sadzono np. lipy, wierząc, iż drzew tego gatunku – ściśle związanego z kultem maryjnym – nie imają się pioruny. Być może i pomnikowa lipa przy ul. Krętej w Boguszowicach jest przykładem takich „piorunochronnych” nasadzeń.

Lokalizacja: ul. Kręta 3, w ogrodzie przydomowym, na wysokości północno-wschodniego narożnika budynku mieszkalnego.

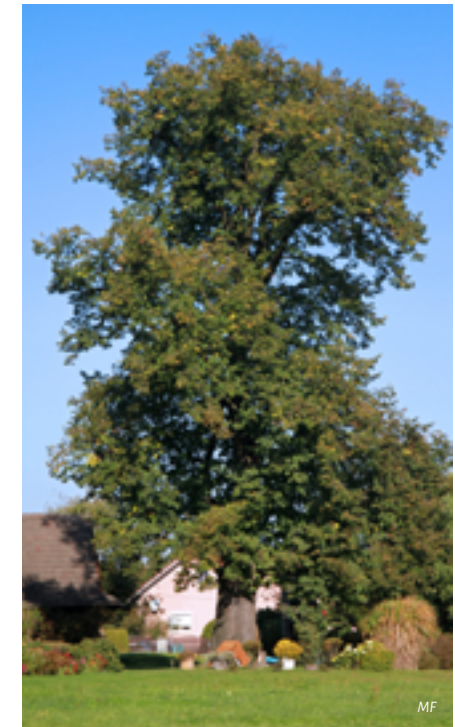

| Panorama Cieszyna z wieży kościoła Jezusowego, lata 1874-1877. Źródło: Muzeum Śląska Cieszyńskiego

MF

| Miododajne kwiaty lipy drobnolistnej

MF

| Okazała lipa przy ul. Krętej dominuje nad okolicznymi zabudowaniami

MF

| Potężny pień pomnikowej lipy stanowi nie tylko solidny ruszt dla licznych konarów, ale również siedlisko dla zwierząt zasiedlających jego dziuple

MF

§ 2011

38. WIĄZ SZYPUŁKOWY

Ulmus laevis

331 cm

24 m

N 49° 43'31,0"

E 18° 37'48,6"

Pomnikowy wiąz rośnie przy dawnej drodze łączącej Cieszyn i Błogocice ze wsią Końską (Konská) i Trzyńcem (Třinec) na Zaolziu w Republice Czeskiej. Jej przebieg pokrywa się z ul. Żeromskiego (mającą obecnie charakter lokalnej drogi osiedlowej, kończącej się na wysokości Rodzinnego Ogrodu Działkowego „Wiarus”), chociaż jej dalszy fragment – w postaci mocno dziś zarośniętego leśnym runem traktu spacerowo-rowerowego – można odnaleźć na terenie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Lasek Miejski w Błogocicach”. O tym jakiej rangi była to dawniej droga może świadczyć sposób jej oznaczenia na austriackiej wojskowej mapie z 1876 r., odpowiadającej wielu innym drogom współcześnie łączącym Cieszyn „z resztą świata”. Co jednak istotniejsze, autorzy powyższej mapy zaznaczyli, że na odcinku pokrywającym się z ul. Żeromskiego była to droga alejowo obsadzona drzewami. Potwierdza to kilka zachowanych fotografii z przełomu XIX i XX wieku, na których uwieczniono m.in. dwór Mitmayerów (dla wielu Cieszyniaków lepiej znany jako np. zameczek Stonawskich) oraz zabudowania dawnej arcyksiężęcej fabryki likierów. Między innymi na zdjęciu z lat 1918-1920 doskonale widoczna jest „trzyńiecka” droga obsadzona aleją lip drobnolistnych (sądząc po charakterystycznych dla gatunku pokroju). Współcześnie z lipowego zadrzewienia przydrożnego zachowały się dosłownie pojedyncze, mocno porażone jemiolą drzewa oraz – być może – „wiązowy” pomnik przyrody.

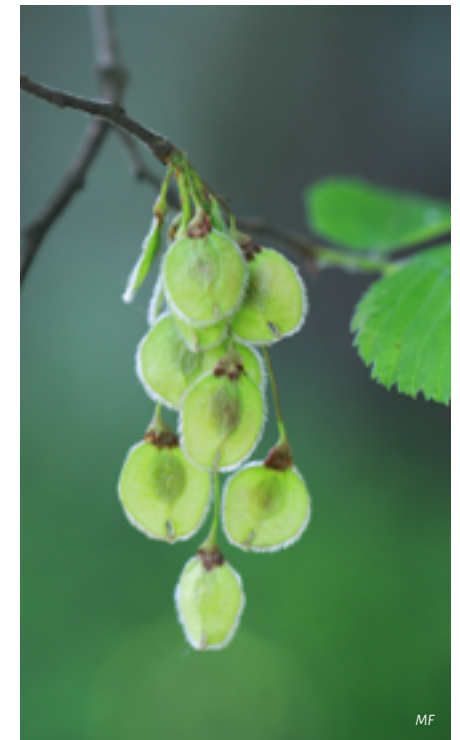
Lokalizacja: ul. Żeromskiego, na południe od budynku nr 56.

Dawna fabryka likierów, później Cieszyńskie Zakłady Przetwórcze „LAS”, lata 1918-1920 r. Źródło: fotopolska.eu

Wiąz szypułkowy posiada masywny pień, rozszerzony w części odziomkowej, rozłożystą koronę oraz grube, powyginane konary

Niepozorne kwiaty wiązu szypułkowego zwisają w pęczkach na cienkich szypułkach

Owoce wiązu szypułkowego są drobne, płaskie, orzeźone skrzydłaki

§ 2017

39. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

416 cm

29 m

N 49° 47' 20,8"
E 18° 36' 21,7"

Warto przyrzeć się nieco uważniej fragmentowi wojskowej mapy z lat 1836-1842, na którym przedstawiono Marklowice, czyli północny kraniec współczesnego Cieszyna. Dawna wioska zmieniła się diametralnie, jednak bystre oko wypatrzy charakterystyczny, oparty na trójkącie układ dzisiejszych ulic: Bukowej, Zagrodowej, Miodowej oraz Frysztańskiej, która na tym odcinku przebiegała niegdyś bliżej koryta Olzy i tworzyła nieco dziwnego kształtu łuk. W tym rejonie wciąż istnieje niewielki dwór (zwany dworem „Czarnej Księżnej”), będący jednym nielicznych ocalałych na Śląsku Cieszyńskim przykładów podmiejskich ziemiańsko-szlacheckich siedzib, a który wybudowano w połowie XVI wieku (Makowski 2005).

Dawniej drogi namiętnie obsadzano drzewami, co również odnotowano na prezentowanym poniżej „marklowickim” wycinku mapy. Jednym z takich przydrożnych od dziesięcioleci drzew jest dąb szypułkowy rosnący na rogu ul. Frysztańskiej i ul. Zagrodowej. Z racji okazałych rozmiarów, z dużym prawdopodobieństwem datę jego posadzenia możemy szacować na drugą połowę XIX wieku.

Lokalizacja: ul. Frysztańska, na wysokości budynku nr 246A.

Fragment wojskowej mapy z lat 1838-1842. Źródło: mapire.eu

Pomnikowy dąb szypułkowy u zbiegu ulic Frysztańskiej i Zagrodowej wykształcił rozłożystą, symetryczną koronę

Gruba i głęboko spękana kora dębu szypułkowego

§ 2017

40. GRUSZA POSPOLITA

Pyrus communis

273 cm

12 m

N 49° 44' 27,9"

E 18° 38' 40,1"

Jedyne na terenie Cieszyna drzewo owocowe objęte ochroną jako pomnik przyrody, rośnie na terenie powstałego w latach 50. i 60. ubiegłego wieku osiedla niewielkich bloków mieszkalnych, zwanego Mały Jaworowy (potocznie określanego również jako ZOR – od Zakładowe Osiedle Robotnicze). Północno-wschodnia część osiedla zajęta teren niewielkiego gospodarstwa zwanego Palikówką, widocznego m.in. na mapach i planach Cieszyna z lat 1839, 1876, 1928 i z okresu II wojny światowej, a także na zachowanych w Muzeum Śląska Cieszyńskiego trzech fotografiach (o numerach katalogowych MC/F/10704, MC/F/10706 i MC/F/10706), przedstawiających Palikówkę z okresu budowy osiedla. Zdjęcie lotnicze Cieszyna z 1958 r. uchwyciło moment, kiedy rozrastające się osiedle zaczyna „osaczać” blokami samotne gospodarstwo, położone przy dzisiejszej ul. gen. J. Hallera. Dobra jakość fotografii pozwala na identyfikację w południowo-zachodniej części istniejącego wówczas ogrodu (sadu) Palikówki koronę drzewa, którego lokalizacja odpowiada pomnikowej gruszy pospolitej.

Lokalizacja: ul. ks. Tomanka, na wysokości północno-zachodniej elewacji budynku przy ul. Tysiąclecia 7.

Zdjęcia lotnicze, 1958 r. Źródło: fotopolska.eu

Mnogość wytwarzanych w kwietniu kwiatów, nadaje biały aspekt barwny całemu drzewu

Owoce gruszy pospolitej dojrzewają w połowie sierpnia

Kora sędziwej gruszy jest prostokątnie splekana

Duże, śnieżnobiałe, owadopylne kwiaty gruszy pospolitej

§ 2018

41. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

419 cm

32 m

N 49° 44' 34,5"
E 18° 41' 14,9"

Dla krajobrazu Pogórza Cieszyńskiego, rozciągającego się od rzeki Olzy po rzekę Białą, charakterystyczne są na ogół niewielkie pod względem powierzchni lasy, rozproszone wśród pól uprawnych i terenów zabudowanych. W większości przypadków lasy te porastają różnego rodzaju obniżenia terenu – jary, parowy, koryta mniejszych i większych rzek i strumieni, a więc miejsc trudnych do rolniczego użytkowania lub nieprzydatnych pod zabudowę. Te śródpolne zadrzewienia są bardzo często refugiami, w których mogą przetrwać okazałych rozmiarów drzewa, zapewniające właściwe mikrosiedlisko grzybom, roślinom i zwierzętom związanym ze środowiskiem leśnym. Przykładem takiego zadrzewienia, w którym występuje wiele cennych, rzadkich i chronionych gatunków (np. cieszyńianka wiosenna) jest lasek w rejonie ul. Wiślańskiej i ul. Harcerskiej. Rzut oka na współczesne zdjęcie lotnicze, wykonane w okresie wiosennym – jeszcze przed rozwojem liści jesionów wyniosłych – pozwala ocenić rozłożystość korony pomnikowego drzewa, pod której „parasolem” może znaleźć odpowiednie warunki siedliskowe wiele leśnych stworzeń.

Lokalizacja: w środkowej części zadrzewienia śródpolnego, rosnącego na północ od skrzyżowania ul. Wisłańskiej i ul. Harcerskiej.

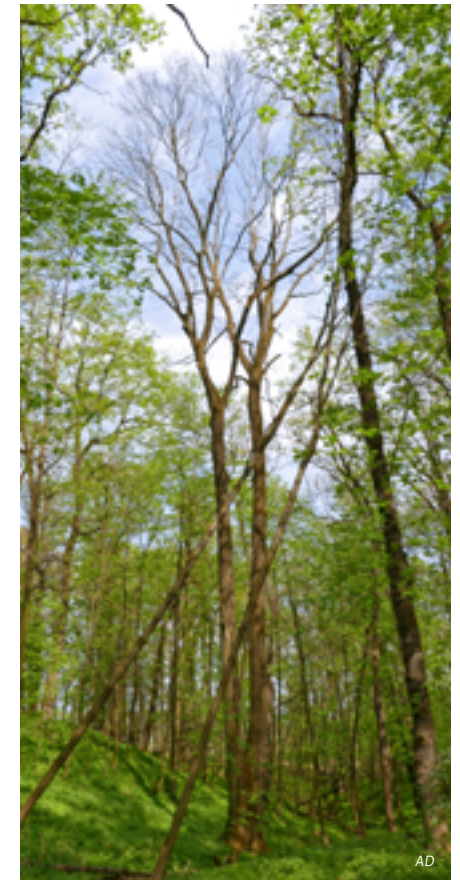
Pomnikowy jesion wyniosły rośnie w środkowej części śródpolnego zadrzewienia. Źródło: geoportala Miasta Cieszyńska (<https://miastocieszyn.geoportala2.pl/>)

Dwupniowa korona jesionu wyniosłego góruje nad okolicznymi drzewami

Brunatnoszara, podłużnie bruzdowana kora jesionu wyniosłego

Rosnący w śródpolnym zadrzewieniu jesion jest najwyższym z cieszyńskich pomników przyrody

§ 2018

42. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

427 cm

27 m

N 49° 44' 42,6"

E 18° 40' 58,7"

Kiedy w Cieszynie wybudowano koszary wojskowe na północno-zachodnim stoku Małego Jaworowego (patrz opis pomnika przyrody [9]), w Krasnej powstał rozległy teren ćwiczeń, zwany „po naszymu” egzeczyrokiem. Poligon rozpościerał się mniej więcej od dzisiejszej ul. Bielskiej aż do ul. Harcerskiej oraz od nieczynnej kopalni piasku w rejonie ul. Wielodrogi i ul. Mlecznej do rzeki Bobrówki na Mnisztwie. Zróżnicowane ukształtowanie terenu z pewnością czyniło ten teren atrakcyjnym z wojskowego punktu widzenia. Nie wiemy, czy jego malowniczość docenił sam cesarz Franciszek Józef I, który obserwował wielkie manewry swych wojsk w 1906 r. To między innymi na pamiątkę tej cesarskiej wizyty w Cieszynie i okolicznych miejscowościach ustawiono obeliski i głazy, a także posadzono sporo „cesarskich dębów”. Zapewne zaabsorbowany swymi wojskami cesarz nie dostrzegł, że poligonowy krajobraz Krasnej i Gułdów poprzecinany jest śródpolnymi drogami. Ich przebieg – odnotowany m.in. na wojskowej mapie z lat 1836-1842 – na wielu fragmentach w zasadzie nie uległ zmianie do czasów współczesnych! Co więcej – skrupulatni cesarscy kartografowie odnotowali, że drogi te były obsadzone drzewami. Najprawdopodobniej czasy cesarskiej wizyty sprzed ponad stu laty pamiętają pomnikowy dąb szypułkowy oraz jesion wyniosły [43], rosnące przy bocznej drodze odchodzącej od obecnej ul. Braci Miłosiernych w kierunku północno-wschodnim, jak i klon polny [34], rosnący przy drodze biegnącej od ul. Bielskiej w kierunku południowo-zachodnim.

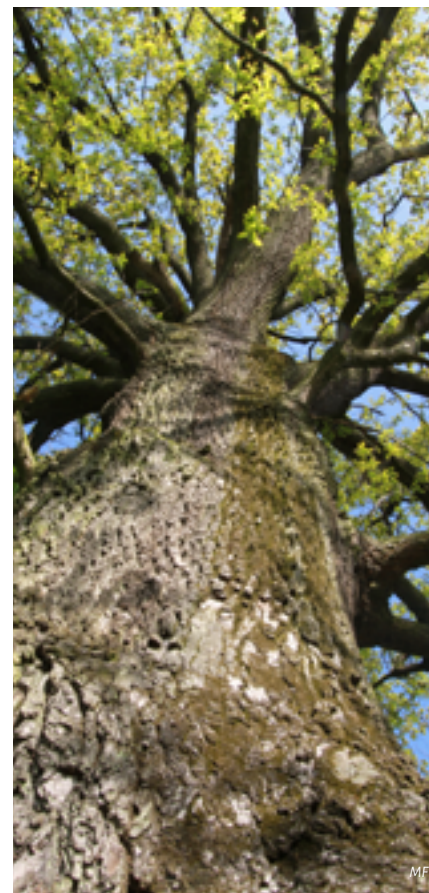
Lokalizacja: ul. Braci Miłosiernych, przy drodze dojazdowej do posesji nr 24C.

Fragment wojskowej mapy z lat 1838-1842. Źródło: mapire.eu

Pomnikowy dąb szypułkowy na Gułdowach współtworzy śródpólną aleję okazałych drzew liściastych

Monumentalny pień pomnikowego dębu szypułkowego

Zielonkawożółte, luźno zwisające kwiatostany męskie dębu szypułkowego

§ 2018

43. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

387 cm

23 m

N 49° 44' 43,7"

E 18° 41' 01,2"

Lokalizacja: ul. Braci Miłosiernych, przy drodze dojazdowej do posesji nr 24G.

AD

Pomnikowy jesion wyniosły przy ul. Braci Miłosiernych rośnie w otoczeniu urokliwych zakątków obszaru chronionego krajobrazu "Cieszyńskie Pogórze"

MF

„Jesionowy stworek”, czyli ulistniony pęd, z czarnymi pękami bocznymi i bliznami po odpadłych ogonkach liściowych

MF

Jesion wyniosły jest jednym z najpóźniej wykształcających liście gatunków drzew

MF

Szara i gładka kora młodych jesionów z upływem czasu brunatnieje, a na jej powierzchni pojawiają się bruzdy i spękania

§ 2018

44. JESION WYNIOSŁY

Fraxinus excelsior

318 cm

16 m

N 49° 44' 33,7" E
18° 38' 19,2"

Stosunkowo niskie drzewo o szeroko rozłożystej koronie, zacienia rondo powstałe na skrzyżowaniu ul. Górnej i ul. gen. W. Sikorskiego. O tym jak bardzo zmieniła się ta część Cieszyna w okresie ostatnich 50-60 lat może świadczyć zdjęcie przedstawiające ul. Górną z charakterystyczną sylwetką kościoła Jezusowego, datowane na lata 1950-1960. Dzisiejszy pomnik przyrody to jedno z drzew rosnących w rzędzie po prawej stronie ulicy, w pobliżu słabo widocznych zabudowań, w których przed wyburzeniem mieściły się warsztaty cieszyńskiego Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej.

Lokalizacja: po południowo-wschodniej stronie ronda na skrzyżowaniu ul. Górnej i ul. gen. Sikorskiego, w pobliżu budynku przy ul. Górnej 25.

Masywny pień i rozłożysta, stożkowato-kopułkowata korona sprawiają, że pokrój pomnikowego jesionu wyniosłego przy ul. Górnej przypomina...grzyba

Ulica Górna i kościół Jezusowy, lata 1950-1960. Źródło: fotopolska.eu

Niedojrzałe owoce jesionu mają zielonkawe zabarwienie

Zabliźnione pozostałości po cięciach sanitarnych, redukujących najniższe konary drzewa

§ 2018

45. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

378 cm

25 m

N 49° 45' 08,3"
E 18° 39' 11,2"

Pomnikowy dąb szypułkowy wręcz majestatycznie wznosi koronę nad ul. Stawową, dominując swą sylwetką w perspektywie tego fragmentu ulicy. Drzewo rośnie na szczycie dość wysokiej skarpy, ograniczającej ul. Stawową od strony północnej. Analiza zdjęcia lotniczego z 1939 r. pokazuje, że rzeka Bobrówka płynęła w tym rejonie Cieszyna rozległymi meandrami, a brzegi jej koryta miejscami były porośnięte drzewami. Objęty ochroną dąb jest zapewne pozostałością rolniczego krajobrazu przedmieść Cieszyna, gdyż rósł niegdyś na śródpolnej miedzy. Po latach koryto Bobrówki na wielu odcinkach "wyprostowano" i poprowadzono bliżej torów kolejowych, budując na północ od dzisiejszej ul. Brodzińskiego nową drogę (wciąż przez niektórych Cieszyniaków zwaną Nowostawową). I tak oto za sprawą człowieka, nie zmieniając miejsca wzrostu, okazałych rozmiarów dąb w krótkim czasie z drzewa śródpolnego stał się drzewem przydrożnym.

Lokalizacja: ul. Stawowa, na skarpie na wysokości posesji nr 63.

Rosnący na przydrożnej skarpie pomnikowy dąb szypułkowy góruje nad pasem drogowym ul. Stawowej

Zdjęcie lotnicze, 1939 r. Źródło: fotopolska.eu

Korona dębu szypułkowego przy ul. Stawowej ma kulisty pokrój

§ 2018

46. DĄB SZYPUŁKOWY

Quercus robur

360 cm

27 m

N 49° 44' 24,9"
E 18° 38' 52,1"

Na niemieckim zdjęciu lotniczym wykonanym przed 1 września 1939 r., południo-wo-wschodnią część dzisiejszego Cieszyna stanowiła „szachownica” pól uprawnych, z nielicznymi, rozproszonymi zabudowaniami. Niewielka, śródpolna grupa drzew z pomnikowym dębem wyznaczała niegdyś źródliskowy odcinek ciekę Glinik (prawobrzeżny dopływ Puńcówki), którego koryto na początkowym fragmencie zostało częściowo zasypane i wyrównane podczas zagospodarowania dawnych pól uprawnych pod ogródki działkowe (obecnie Rodzinny Ogród Działkowy „Tulipan”).

Lokalizacja: na terenie Rodzinnego Ogrodu Działkowego „Tulipan”, w pobliżu wejścia od strony ul. Widokowej.

Zdjęcia lotnicze, 1939 r. Źródło: fotopolska.eu

Rozłożysta korona pomnikowego dębu szypułkowego, rosnącego na terenie ROD "Tulipan", osiąga średnicę 22 m

§ 2018

47. BUK ZWYCZAJNY

Fagus sylvatica

313 cm

19 m

N 49° 46'30,8"
E 18° 36'58,5"

Buk rośnie w północno-wschodniej części grądowego lasu, porastającego zbocze szerokiej doliny Olzy. W tym rejonie Cieszyna w XIX wieku oraz na początku wieku XX wydobywano systemem odkrywkowym wapienie cieszyńskie oraz cieszyń. Pozostałości po eksploatacji tych skał – w postaci różnej wielkości zagłębień, wyrobisk i kamieniołomów, mniej lub bardziej samoistnie „zrehabilitowanych” – są wciąż do zauważenia i identyfikacji, zarówno w samym lesie pomiędzy ul. Motokrosową i ul. Dziką, jak i w pobliskim rezerwacie „Kopce” oraz na terenie toru motokrosowego (użytek ekologiczny „łąki na Kopcach”). Fotografia z przełomu lat 20. i 30. ubiegłego wieku poniekąd oddaje skalę przekształcania krajobrazu podcieszyńskich wsi na skutek tej działalności.

Pomnikowy buk rośnie w pobliżu północno-wschodniej krawędzi jednego z takich pozostałości po górniczej przeszłości Cieszyna i Śląska Cieszyńskiego.

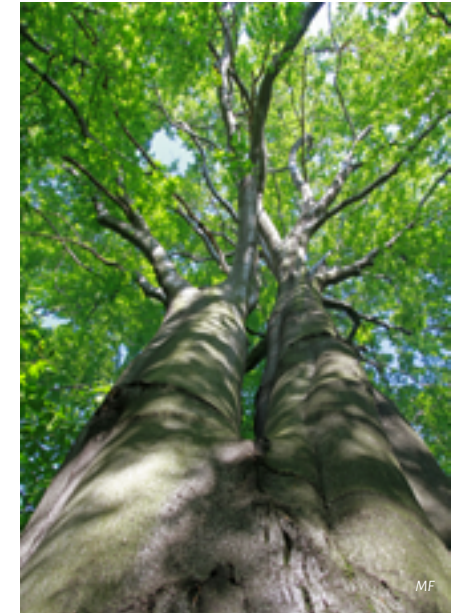
Lokalizacja: w północno-wschodniej części lasu rosnącego pomiędzy ul. Motokrosową i ul. Dziką, orientacyjnie na wysokości posesji przy ul. Dzikiej 30.

Kamieniołom w Boguszowicach, fot. A. Błahut. Źródło: Buzek 1932

Buk przy ul. Dzikiej cechuje się licznymi, poskręcanymi i ukośnie wzniesionymi konarami

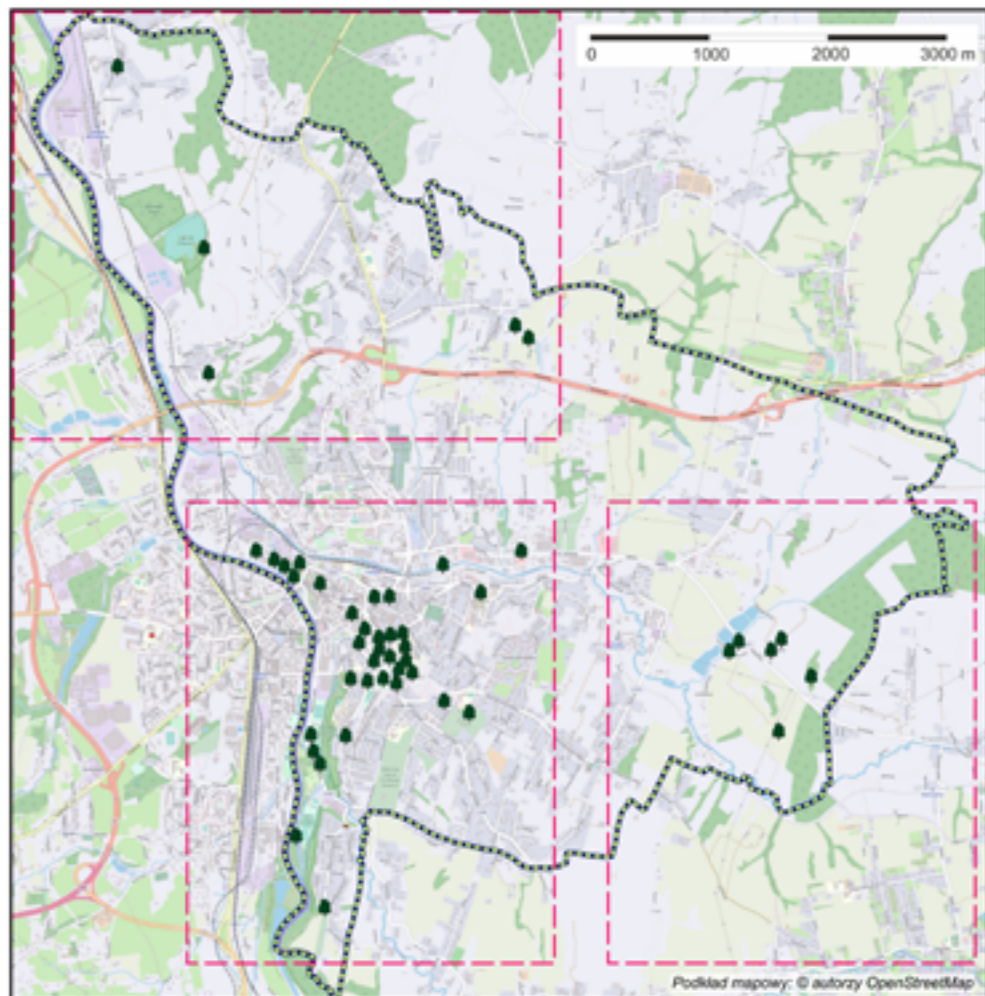

Kora buka jest gładka i ma ołowianoszary kolor

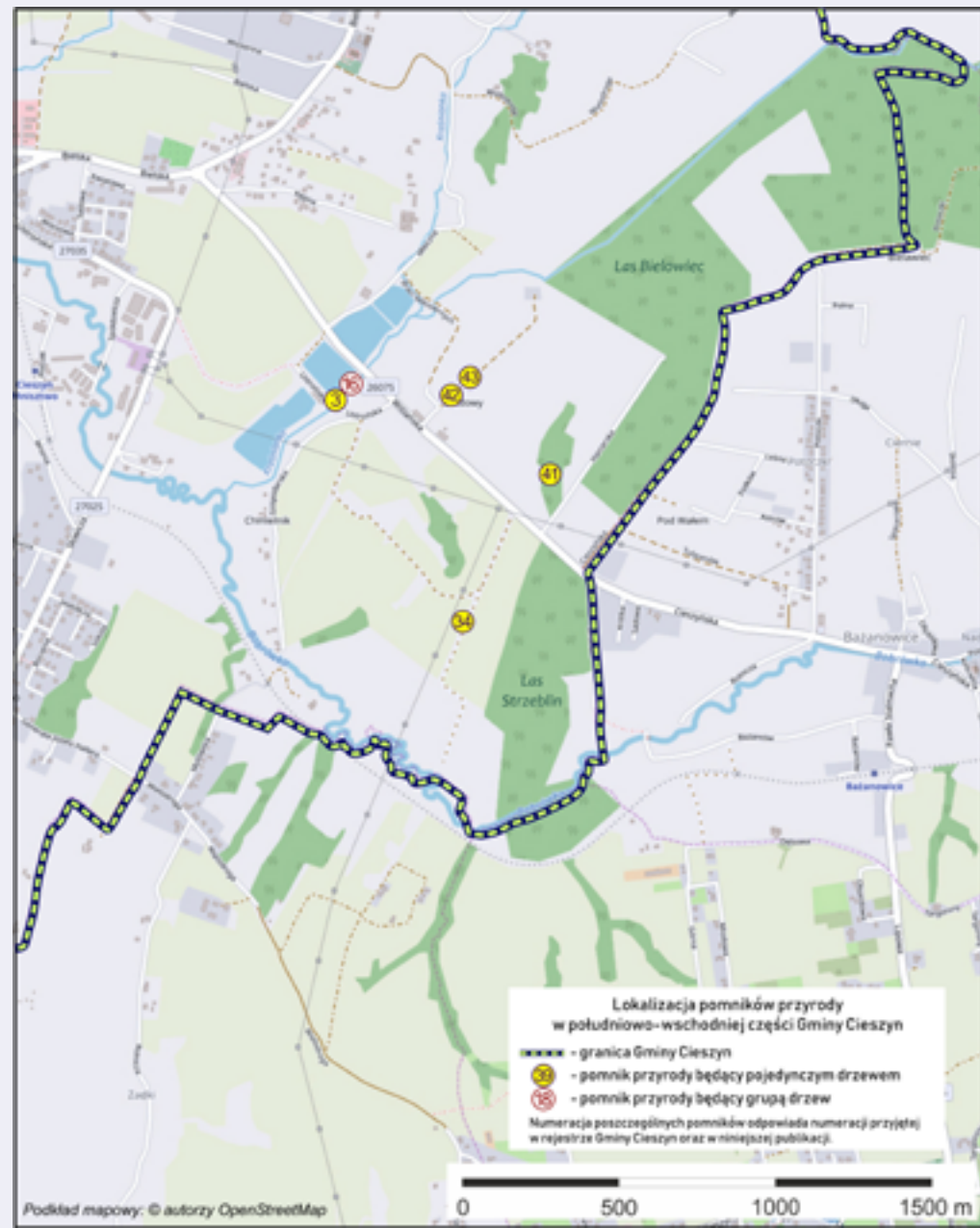
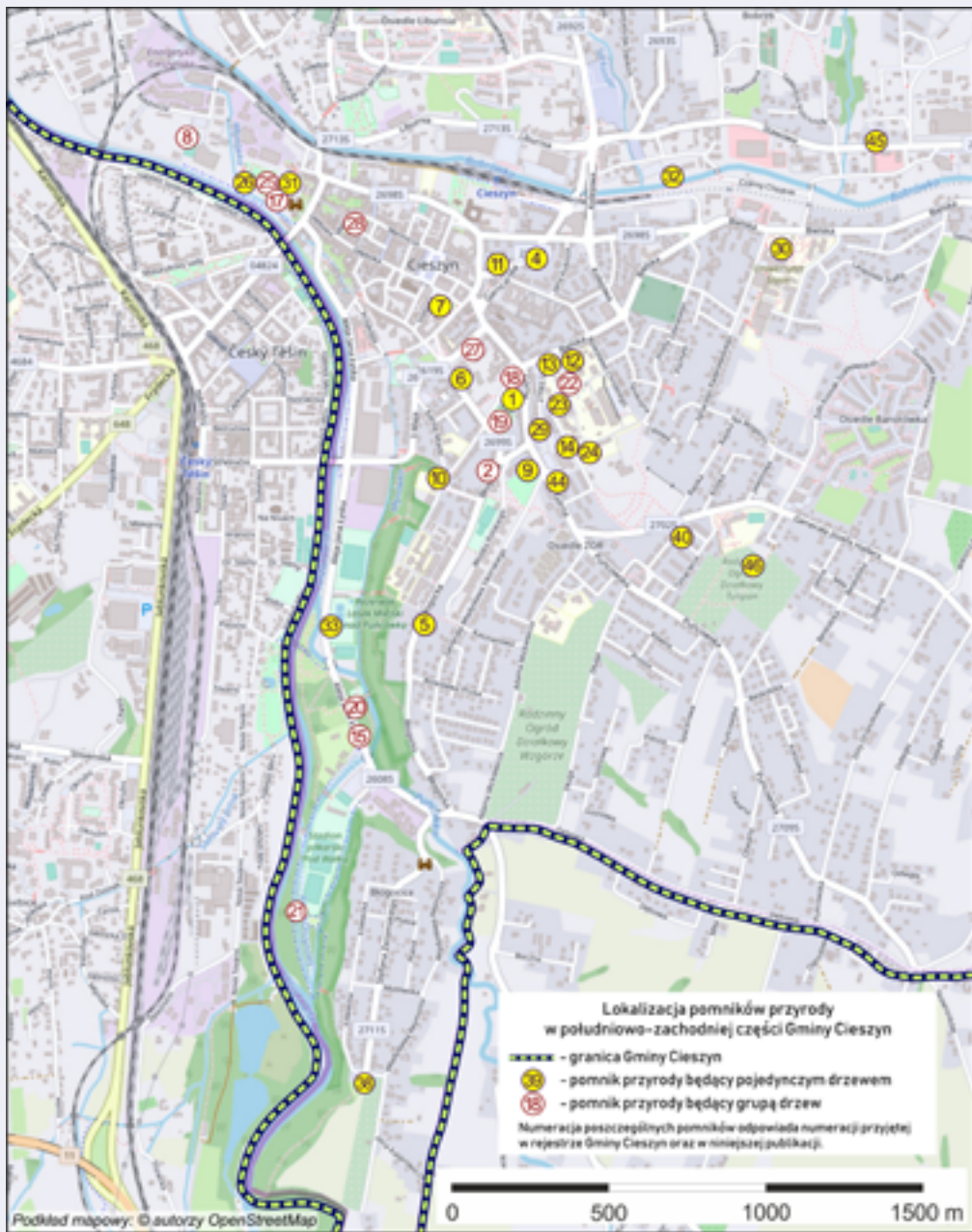
Na obrzeżu eliptycznych, całobrzegich liści młodych buków widoczne są delikatne białe włoski

Lokalizacja pomników przyrody na terenie Gminy Cieszyn

- - granica Gminy Cieszyn
- - granice map szczegółowych
- - pomnik przyrody

PIŚMIENNICTWO

- Anonim 1829. *Opisanie dębu znakomitęj wielkości*. Sylwan VI(1): 97-99.
- Beech E., Rivers M., Oldfield S., Smith P.P. 2017. *GlobalTreeSearch: The first complete global database of tree species and country distributions*. Journal of Sustainable Forestry 36(5): 454-489, DOI: 10.1080/10549811.2017.1310049.
- Borkowski K. 2014. *Polskie drzewa*. DALPO, Poznań.
- Buzek K. 1932. *Trzęsienia ziemi na Śląsku Cieszyńskim. Cieszynity*. Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie III: 4-13.
- Chachulski Z. 2000. *Chirurgia i pielęgnacja drzew*. Legraf, Warszawa.
- Ciupek J., Kopoczek T. 1979. *Cieszyn w starej fotografii*. Macierz Ziemi Cieszyńskiej, Cieszyn.
- Constanza R., De Groot R., Sutton P., Van der Ploeg S., Anderson S.J., Kubiszewski I., Farber R.K., Turner R.K. 2014. *Changes in the global value of ecosystem services*. Glob. Environ. Chang. 26: 152-158.
- Crowther T.W., Glick H.B., Covey K.R., Bettigole C., Maynard D.S. et al. 2015. *Mapping tree density at a global scale*. Nature 525: 201-205.
- Czartoryska I. 1805. *Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów*. Drukiem Wilhelma Bogumiła Korna, Wrocław.
- Czartoryski A. 1929. *Kilka słów o przycinaniu i leczeniu chirurgicznym drzew leśnych, parkowych i alejowych*. Polska Drukarnia Spółdzielcza, Jarosław.
- Czudek A. 1929. *Osobliwości i zabytki przyrody województwa śląskiego*. Państwowa Rada Ochrony Przyrody, Nr 19, Kraków.
- Dorda A. 2010. *Środowisko naturalne miasta i okolicy*. (w) Panic I. (red.) *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 1, Urząd Miejski w Cieszynie, Cieszyn.
- Dorda A. 2012. *Cieszyńskie wiązy – epidemia grafiozy na terenie Cieszyna*. Przyrodnik Ustroński 11: 76-86.
- Dorda A., Kawecki S. 2000. *Cieszyńskie pomniki przyrody*. Urząd Miejski w Cieszynie, Cieszyn.
- Dorda A., Kawecki S., Szczudło-Suchy K. 2002. *Parki i drzewa Cieszyna*. Urząd Miejski w Cieszynie, Cieszyn.
- Dorda A., Pietrzak-Zawadka J. 2018. *Drzewa – pomniki przyrody w Polsce: historia i współczesność*. Przyrodnik Ustroński z. 17:10-24.
- Dudziak J., Gut S., Krzywoń R. 1956. *Osobliwości przyrody między Olzą a górna Wartą*. Wydawnictwo „Śląsk”, Stalinogród.
- Grzywacz A. 2011. *Drzewa jako obiekty kulturowe*. Studia i Materiały CEPL w Rogowie R. 13, z. 14(29): 45-62.
- Grzywacz A., Pietrzak J. 2013. *Drzewa – pomniki przyrody*. Polskie Towarzystwo Leśne, Warszawa.
- Gutowski J.M., Bobiec A., Pawlaczyk P., Zub K. 2004. *Drugie życie drzewa*. WWF Polska, Warszawa – Hajnówek.
- Hobhouse P. 2007. *Historia ogrodów*. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Habuda A., Radecki W. 2015. *Ochrona prawna drzew i krzewów poza lasami*. Fundacja Ekorozwoju, Wrocław.
- Kis 1924. *Śmierć olbrzymiego dębu na Śląsku Cieszyńskim*. Przyrodnik I(I): 44.
- Kłosiewicz S. i O. 2011. *Przyroda w polskiej tradycji*. Sport i Turystyka – MUZA SA, Warszawa.
- Kopaliński W. 2001. *Słownik symboli*. Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa.
- Kronenberg J. 2012. *Usługi ekosystemów w miastach*. (w) Bergier T., Kronenberg J. (red.) *Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast*. Fundacja Sendzimira 3: 13-28.
- Kronenberg J. 2016. *Usługi ekosystemów – nowe spojrzenie na wartość środowiska przyrodniczego*. (w) Rzeńca A. (red.) *EkoMiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miast*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kusiak W., Węgiel A., Borkowski K., Danielewicz W. 2008. *Najgrubsze drzewa Lasów Państwowych*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Kwaśny I., Nowak K. 2010. *Rozwój przestrzenny i sytuacja demograficzna miasta*. (w): Panic I. (red.) *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. *Cieszyn od Wiosny Ludów do III Rzeczypospolitej*. Urząd Miejski w Cieszynie, Wydział Promocji i Informacji, Cieszyn.
- Majdecki L. 2013. *Historia ogrodów*. Tom 1. *Od starożytności po barok*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Makowski M. 2005. *Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*. Vydavatelství Regio, Český Těšín, Muzeum Śląsk Cieszyńskiego w Cieszynie.
- Michałowski A. 1991. *Drzewa w krajobrazie kulturowym*. Studia i materiały Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo – Ogrodowych, Warszawa.
- Nowak K. 2010. *Trudne wrastanie w Polskę (Cieszyn w latach 1920-1922)*. (w) Panic I. (red.) *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. *Cieszyn od Wiosny Ludów do III Rzeczypospolitej*. Urząd Miejski w Cieszynie, Wydział Promocji i Informacji, Cieszyn.
- *Ochrona środowiska 2018*. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Pacyniak C. 1992. *Najstarsze drzewa w Polsce*. Przewodnik. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Panic I. 2010. *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*. (w) Panic I. (red.) *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*. T. II. Starostwo Powiatowe w Cieszynie, Cieszyn.
- Parkinoza I. 2015. *Hugo Conwentz – pionier europejskiej ochrony przyrody*. Dzikie Życie 10(256).

- Pietrzak J. 2009. *Zarys historii i motywy ochrony drzew i krzewów pomnikowych na terenie lasów*. Zarządzanie Ochroną Przyrody w Lasach 3: 8-32.
- Pietrzak J. 2010. *Problemy ochrony drzew i krzewów pomnikowych w Polsce*. Zarządzanie Ochroną Przyrody w Lasach 4: 275-292.
- Pietrzak J., Grzywacz A. 2013. *Kryteria wymiarowe dla drzew – kandydatów na pomniki przyrody*. Zarządzanie Ochroną Przyrody w Lasach 7: 82-93.
- Płochocki A. 1990. *Bonsai*. Powszechnie Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Pustelnik J., Gajdacz E. 2009. *Kościół Jezusowy w Cieszynie*. Parafia Ewangelicko-Augsburska w Cieszynie.
- Raciborski M. 1914. *Zabytki przyrody*. (w) Raciborski M., Sawicki L. *Badanie i ochrona zabytków przyrody: program pracy dla działaczy kulturalnych*. Drukarnia Narodowa, Wydawnictwo Tow. Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza w Krakowie, Kraków.
- Ręgorowicz L. 1930. *Sprawozdanie z działalności Śląskiego Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody jako Delegatury Państw. Rady Ochrony Przyrody w Katowicach*. Ochrona Przyrody 10: 206-214.
- Seneta W., Dolatowski J. 2012. *Dendrologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Skubała P. 2017. *Zasoby naturalne na giełdzie*. *Aura* 2: 22-23.
- Skup A. 1995. *Pielęgnacja i ochrona drzew (z normami jakości)*. Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew, Kraków.
- Sosnowski L., Wójcik A. 2004. *Ogrody – zwierciadła kultury*. Tom 1. *Wschód*. TAIWPN Universitas, Kraków.
- Spyra J. 2010. *Zarząd miasta i gospodarka komunalna w latach 1848-1918*. (w) Panic I. (red.). *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. *Cieszyn od Wiosny Ludów do III Rzeczypospolitej*. Urząd Miejski w Cieszynie, Wydział Promocji i Informacji, Cieszyn.
- Szczepanowska H.B. 2014. *Rola i znaczenie drzew w mieście, usługi ekosystemowi drzew i wycena ich wartości*. Uniwersytet Warszawski (<https://www.igpim.pl/wp-content/uploads/2014/05/Rola-i-znaczenie-drzedw-w-miescie.pdf>; dostęp w dniu 25 lutego 2017 r.).
- Szczepanowska H.B. 2015. *Drzewa w mieście – zielony kapitał wartości i usług ekosystemowych*. *Człowiek i Środowisko* 39(2): 5-28.
- Szczepanowska H.B., Sitarski M. 2015. *Drzewa zielony kapitał miast. Jak zwiększyć efektywność drzew*. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, Warszawa.
- Szewczyk G. 2012. *Wybrane zagadnienia pielęgnacji drzew*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, Kraków.
- Szwarc-Bronikowski S. 2000. *Świadkowie naszych dziejów*. Wyd. Prószyński i S-ka SA, Warszawa.
- Środoń A. 1934. *Inwentarz zabytkowych dębów w Polsce*. Ochrona Przyrody 14: 78-110.
- Środoń A. 1935a. *Inwentarz zabytkowych lip w Polsce*. Ochrona Przyrody 15: 95-129.
- Środoń A. 1935b. *Uzupełnienie inwentarza zabytkowych dębów w Polsce*. Ochrona Przyrody 15: 130-142.
- Witkoś K. (red.) 2012. *Aleje – podręcznik użytkownika. Jak dbać o drzewa, żeby dobrze służyły?* Fundacja Ekorozwoju, Wrocław.
- Zarzyński P., Tomusiak P. 2014. *90 drzew. Okazy niezwykle*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Zarzyński P., Tomusiak P., Borkowski K. 2016. *Drzewa Polski. Najgrubsze. Najstarsze. Najśłynniejsze*. Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa.
- Ziółkowska M. 1983. *Gawędy o drzewach*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Żukowski A. 2006. *Stawne drzewa województwa śląskiego*. Agencja Reklamowo-Wydawnicza „Vectra”, Czerwionka-Leszczyny.

WFOŚiGW w Katowicach

Natura Teschinensis

Treści zawarte w publikacji nie stanowią oficjalnego stanowiska organów Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach.

Dofinansowano ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach

---

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

ISBN 978-83-89835-82-6